

Szépirodalom

Borsodi L. László versei	5
Nyerges Gábor Ádám: Ankét	12
Papp-Für János versei	16
Florin Irimia: A szerencsés (Fordította Szonda Szabolcs)	19
Borcsa Imola: Káposztaszезon	27
Kiss Noémi: A Bálna és a Srác	33
Király Farkas: Ködre vár/Együtt	42
Bartha György versei	44
Nagy Attila versei	47
Erdei L. Tamás: Mínusz húsz	49
Simó Márton: Kötórúd és Rubik-kocka	54
Keszthelyi György versei	69
Czilli Aranka versei	72
Bíró József: 2020. november 5.	75

Literata Hungarica

Magyary Ágnes: Kötelező Madrid	76
--	----

Ködosztlás

Miskolcзы Ambrus: A székely és a román Hunyadi versenyztetése	98
---	----

Aranyág

Mirk László: Adatok a fenyédi Talált család 172 éves történetéhez	133
---	-----

Nobile Officium

Az osztályellenség nem kerülhet el a sorsát (Oláh-Gál Elvira beszélgetése a csíktusnádi Betegh Margittal és Stefániával)	149
--	-----

Műteremtés

Kányádi Iréne: Grafikai biennálé Székelyföldön	162
--	-----

Szemle

Füzi Péter: Generációs regény generáció nélkül (Nyerges Gábor Ádám: <i>Mire ez a nap véget ér</i>)	172
Szárász Miklós György: Gerzson vallomása (Simó Márton: <i>Gerzson szép délutánja</i>)	178
Előfizetők névsora	181

E lapszámunkat a 6. Székelyföldi Grafikai Biennálé
díjazottainak munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitalant57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balazzsarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lovétei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Borsodi L. László

KAMÉLEONOK DIKTATÚRÁJA

Ferencz Imrének

*„Ott van a haza,
hol a haszon” (Biberach)*

1989 decemberében azt hittük, a diktátorral és feleségével annál a bizonyos falnál végleg kivérzett a kommunizmus, de 1990 márciusában a vásárhelyi események bunkósbotjai, az agyonvert emberek látványa, a hatalom hazudozásai, később a forgatókönyv szerint megrendezett bányászjárások, majd a történelemcsinálók ügybuzgósága meggyőzött, csak a házaspár vérzett el, a kommunizmus nem, hogy a demokráciának nevezett új szocializmust tulajdonképpen a régi világ kaméleonfigurái vezetik: gyárigazgatókból gyártulajdonosok, harcos pártaktivistákból emberjogi aktivisták és karitatív önkéntesek, besúgókból rózsafüzértársulat-vezetők, KISZ-tagokból cserkészek, marxista filozófusokból Szent Ágoston-szakértők lettek, ők ülnek elől a templomban, ők ülnek hátul a templomban, ők szónokolnak minden március 15-i ünnepségen, ők beszélnek hazafiságról, hogy ne hagyjátok a templomot s az iskolát, ők aztán megmondják, miért és hogyan kell megmaradni, hát ebben, mi tagadás, jó példát mutatnak, ők aztán tényleg megmaradtak, ha a szülőföldet nem is, a jó fizetést megtartották maguknak, ők mondják meg, ki, miért, meddig magyar, és honnan nem, úgy beszélnek a honfoglalásról, mintha maguk is ott lettek volna, ők tudják legjobban, ki volt Szent István, holott nemrég még Koppány oldalán lobbiztak, ők tudják, mit jelentett a meghurcoltatás 56 miatt 59-ben, mit jelentett eudzseniához jutni, jegyre kenyeret, olajat venni, csak ők tudják, mit jelentett kiló húsert órákig sorban állni, hogyan kellett a szekuritátén nyilatkozatot írni és újraírni, ma már csak ők emlékeznek helyesen, csak ők látják, mi miért történt,

és csak ők tudják, miért jó ma kisebbségben a többség árnyékában élni, megegyezni, kiegyezni, hallgatni, elhallgatni, elhallgattatni, békés állam- és uniós polgárnak lenni, állami kitüntetések szerényen zsebre vágni, s ha az érdek úgy kívánja, a magyar állampolgárságot is megszerezni, mert csak ők tudják, mi mennyit ér, mi éri meg nekik, miért, kitől, kinek. És mi csak nézzük mindezt, csak ámulunk és hallgatunk, kezet fogunk velük, mosolygunk nekik, és újraválasztjuk őket, ha ők is úgy akarják. Hagyjuk élni, hagyjuk őket a nevünkben, miattunk és értünk, holott valójában helyettünk. Holott élni, halni sem tudunk már miattuk.

LÉPCSŐSOR FEL, LÉPCSŐSOR LE

A barátom akkor még nem a barátom:
már óvodások vagyunk, de ő nem tud járni,
babakocsiban hordozzák, már kinőtte,
abban taszítja az édesapja, majd szekérben
húzza a testvére, mikor kiszáll belőle,
mankóra támaszkodik, mint egy veterán,
kinek egyik lába hiányzik, s a másik lábának
a lábfeje, de neki mind a kettő megvan,
úgy, mint az egészségeseknek, csak
nem állhat rá egyikre sem, valami
betegsége van, nem tudják az orvosok
sem, nem tudják, valaha meggyógyul-e,
de aztán... egyesek csodáról
beszélnek, mások az orvosokat szidják,
hogy hiába volt az egész, nem is volt
beteg, mert amikor hetedikesek vagyunk,
a saját lábán végre elmehet
az osztálytársaival kirándulni,
de a Nagy Tóba majdnem belefutad,
egyik osztálytársa őt kimentti, a másik
osztálytársáért már nem tud
visszamenni, hetekig keresik,

dupla koporsóban hozzák haza,
amit nem áztatott ki belőle a víz,
a halott fiú édesanyja őket vádolja,
hogy szándékosan hagyták ott,
hogy nem akarták megmenteni,
hogy hagyták meghalni,
és miért neki kellett túlélnie, de
a barátom, aki már ekkor a barátom,
nem mond semmit, már nyolcadikosok
vagyunk, szintén a saját lábán elmegy
a kisszemináriumba felvételizni,
pap akarok lenni, mondja,
gyere te is velem, biztat, legyünk papok,
de én nem akarok pap lenni, én csak
ministrálni szeretek, veled szeretek
ministrálni, mondom, de pap lenni nem
akarok, mert mindenki azt szeretné,
és én nem akarom azt csinálni, amit
mindenki szeretne, te is szenvedsz,
mondom, szenved a latintól,
a romántól, a szigortól, a honvágytól,
miért nincsenek lányok, kérdezi,
gyere haza, biztatom, itthon vannak,
mert nem akarom látni, hogy szenved,
de ő marad, mert kitartó, akkor is,
amikor a kollégium mosdójában
megcsúszik, combnyaktörés, mondják
az orvosok, de helyben nem műtik meg,
irány Messze Városba, egy másik klinika,
maga a püspök jár közben,
hogy ott fogadják, lesz-e ebből láb,
jaj, talpra tud-e állni a fiam,
sopánkodik az édesanyja, több-
órás műtét, szegek, vasak, gipsz,
és hetek, hónapok következnek, otthon
fekszik a rugós ágyban, mindennap
beszélgetünk, a lányokról, arról

hogy pap lesz, hallgatjuk
a Metallicát, a Scorpionst, és ismét
hajnali kelés, cigi, latin, káromkodás,
szőlőszedés a tűző napon rosszuléltig,
románból éppenérettségi, majd
kutyaakasztás a pincében,
négy év az ajtók mögött, és
irány, végre irány oda,
ahol azt tanulhatja, amit szeret,
és Isten szolgája lehet,
de először a tükör homályos
a reggeli ébredésnél,
majd a betűk kezdenek futni,
mosódni, szürkül délben
a flaszter, a folyosó, a szoba
délután, a szobatárs arca,
halványodnak a templomi fények,
már alig látlak, alig látom
anyámat, apámat, a testvéreimet,
a feleségemet, a gyermekeimet
sem fogom látni soha, soha,
foszló álmokképek, csobogó-csilingelő ízek,
fűszeres felület, de jobb, mint tolókokcsiban,
ha már lelket nem, jobb feszes feneket,
reumás vállat, visszeres vádlit masszírozni,
jobb, mint siketnek lenni, hajtogatja,
most vadvízi evezés, most magashegyi túra,
néma repülő, száguldó vonat az éjszakában,
a szemben ülő nő ámbra illata,
a tegnapi hang, akár egy írisz,
itt lelépünk, itt küszöb, itt járda,
itt lépcső kezdődik,
hosszú lépcsősor, fel,
hosszú lépcsősor, le,
innen már egyedül - - -

BÖNDI

Böndi a családneve volt, Böndinek nem is volt gúnyneve,
Böndit még a háta mögött sem csúfoltuk, mert ő úgy volt b,
mint a bimm-bamm, de nem akármilyen, hanem finom hangszerelésű,
férfiassága ellenére érzékenyen szóló, mély tónusú bimm-bamm,
és ő volt, rövid ő, kerek, mint a szemei, melyekből mindig derű áradt,
és n volt ő, zengzetes, nazális, vigasz a kopott, lakótelepi iskola falai
között,
és d, ahogy a mutató pálcája hegye a földet megérintette, mert
az is zöngésen,
még véletlenül sem t-sen koppant, és i volt, Böndi, így ni, körülvelt,
ránk kerekedett,
ránk feszült, a testünkön éreztük szelíd szavait, mint a bőrt, ha
le kellett hajolnunk
megfogni a cipőnk orrát, hogy jobban csípje fenekünket a pálcá,
mert az órát egy-egy rosszul sikerült, kamaszos beszéléssel megzavartuk,
de nem haragudtunk rá, mert Böndi a pálcázást vitaminnak nevezte,
a vitamint pedig illet megköszönni, és mi égő fenekünket fogva örömmel
köszöntük meg az ajándékot, ő pedig akkor is mosolygott, őszes haja
hullámozott,
feje pedig rövid nyakán előrebillent, és azt mondta, *egészségedre,*
szívesen máskor is,
és jött a máskor, fotoszintézisről, virágról, szárról, levélről, gyökérről,
vad- és háziállatokról,
és beszélt lelkesen az emberről, mert Böndi jól ismerte a növény-, az
állat- és
az embertant, de legfőképpen a gyerektant ismerte, érezte, azt akarta,
tudjunk,
azt akarta, legyünk pajkosak, vidámak, kíváncsiak, olyan órákat tartott,
amiben együtt volt szellem és önfeledtség, olyan gyerekkort akart nekünk,
amiben neki nem volt, nem lehetett része, mert Böndiről úgy hírlett,
árvaházban nőtt fel,
vad nevelők pofonjain és még vadabb társainak brutalitásán edződött a lelke,
egyenes, kissé merev testtartása, őzek kecsességét-riadalmát idéző
mondatai,

virágillatú kérdései, kérdései tőlem, rólam évtizedek múlva is,
és lehetőleg úgy kérdez,
hogy ne kérdezhessek vissza, hogy magáról hallgathasson, mert sejti, érzem,
legszívesebben csak a növényeiről, csak az állatokról, csak az emberi
testről beszélne,
de pontosan tudja, az idő ráncai nem engedik, s mert súlytalannak
érezem előtte szavaimat,
elhallgatok én is, csak magamban betűzgetem, B-ö-n-d-i, de hallgat a
bimm-bamm,
a kerek, a nazális, a zöngés, és hallgat az i-ben a rés, hallgat, hallgat,
hallgat,
Böndi léptei távolodnak, halványul, akár egy angyal az alkonyatban.

ÚJ WALESI BÁRDOK FELÉ (EGY MAGYARÓRA EMLÉKÉRE)

„Ti urak, ti urak!”, mert így kezdődött, „Elhullt csatában a derék –
No halld meg, Eduárd”, mert mivel is kezdődhetett volna mással,
mint Arany János balladájával, mert hogy is kezdődhetett volna
Arany nélkül, *A walesi bárdok* nélkül, épp a kommunizmusban,
látom, ahogy a padban felállva olvasom a fogalmazásomat, hatodikos vagyok,
de hogy mennyit értettem meg belőle, és mit írtam a műről,
nem emlékszem,
inkább csak a ritmusát hallottam, a ritmusa szól bennem évek múltán is,
ahogy „Léptet fakó lován”, és „Körötte csend, amerre ment”, és néma,
néma,
és ma már tudom, miért hallgatott a tanárnő, és miért csillogott a szeme,
hogy lehallgatott a kétfülű diktátor a falon, a poloskák a falban,
ma már tudom, semmi sem volt cinikusabb, mint azt kérdezni
a nyolcvanas években a kenyérért, olajért sorban állókról, hogy
„oly boldog-e rajt”,
ma már tudom, miért bókol a seggnyaló, hogy „valóban koronád”,
s hogy a hatalom miért nem elégszik meg azzal, mi „Szem-szájnak”,
s miért kell az is, mi az alattvaló lelkének hányingere,
hogy miért kellene vad és hal és bor mellé bárdok is, miért kell az ének,

hogy az elnyomás tűrhetetlen, hogy a királydicsőítésre hívott költők
azért bátrak,
mert ki merik mondani, „Te tetted”, hogy „özvegyek / Panaszja nyög belé”,
s hogy nem, nem, „Nem él oly velszi bárd”, ki önként megénekelné a hódítót,
kit méltán ér utol az átok, és megőrül, amiért ötszáz, nem egy, nem kettő,
ötszáz bárdot küld a halálba csak azért, mert nem hajbókoltak neki,
ma már tudom, minden hatalmaskodó egyszer így végzi, egyszer
meglakol – – –
csak azt nem tudom, mi lesz a sunyikkal, a háttérjátékosokkal, a zsaroló
kisistenekkel,
ki fogja felfedni arcukat, ki fog ujjal mutogatni rájuk, hogy ők azok,
hogy ők azok,
és ki fogja őket számon kérni, hogy mért teszik, és ki fogja őket
megítélni,
ha már nem lázad a csömörtől legyengült, ha már fásult az istenadta nép,
és ki fog *Új walesi bárdokat* írni a megalkuvó, a lelküket kofákként
áruló költőkről,
ki tudja, ki tudja.

Mettrai Pongchomporn: Másak vagyunk 2.
(*Thaiföld, 2019, rézkarc, foltmaratás, chine-collé, 44 x 81 cm*)
A 6. Székelyföldi Grafikai Biennálé fődíja

Nyerges Gábor Ádám

ANKÉT

a következő héten este
majd összeülnek a bölcsek
megítélni
kiértékelni
Tévelygő Tétény
magánéletét
családi életét
szerelmi életét
szexuális teljesítményét
(Tétény terjesztette elénk)

a Téténnyel is kiegészült
rögtönzött konzilium szerint
Tétény alapvetően jól teljesít
félrehajlás nélkül ítélő
meggyőződésük szerint
Tétény sanyarú helyzetéhez
képest egészen jól teljesít
élete alkalmi keretei között
Tétény jó
egészen jó ember

a körülmények márpedig
kegyetlenek
s ezekből
ezek közepette
Tétény még a legjobbat hozza ki

holott Tétény szexualitásában
nincs most szerelem
Tétény szerelmében

nincs biztos fogódzó
Tétény rokonszenvében
stabil viszonzás
megtérülő elköteleződés

s akkor Tétény mi a faszt
is csináljon ha számít neki
nyíltság őszinteség
(morál!) szép
érzelem
Tétény talán vonuljon kolostorba

Tétény akinek a családja
szociális helyzete
élete története
hát olyan amilyen

Tétény aki egy semmiképpen
sem különleges
átlagos emberi életet él
a kérdés hogy
úgyszólván basszon-e Tétény
az ő szociális
az ő családi
az ő pszichés körülményeivel
ezek közepette

ezek elbírálásához
kell még egy üveg bor
valamint kell Tétény
szuverén meggyőződése
kell hogy Tétény
ne hallgasson érzelmes dalokat
ne ragadtassa magát erre-arra
kell
valamiféle

objektivitás

és ezek Tétény barátai

kell továbbá
Téténynek
a megértés
az empátia
a szolidaritás

és a megerősítés
hogy Tétény bizonyosan
nem érdemli így
ebben a formában
ezek közepette
ezt
hogy Tétény
jobbra
többre hivatott

a körültekintő megítéléshez
mértéktartó summázáshoz
kell Tétény gyerekkora
kellenek Tétény traumái
mélyen gyökerező szorongásai

kell
hogy
legyen
valami fogódzó

hogy Tétény most akkor
ezért és ezért tart itt
így jutott ide
és Tétény
ehelyett
viszont valójában ide és ide

akarna jutni
amihez így és úgy
volna
(lett volna)
ildomos választani és dönteni

akkor és ott
azt és azt
tenni és érezni
nem pedig abból és abból
kiindulni

de már zsibbadnak a fejek
másnak is vannak problémái
másnak is van élete
zsúfolt a napirend

Tétény meg örüljön
hogy ezzel az ő helyzetével
ennek közepette
legalább családirag
legalább szexuálisag
legalább érzelmileg

legalább

Papp-Für János

LASSÚ VASÁRNAP

vasárnap van esik az eső az egész olyan mint nagymamám dagasztott kalácsának tésztája. egészen estig nyúlik a reggel átcsúszok egy köztes napszakon a puha sötétségbe. szám üregében a szó imát koptat fényes sima kavicsra majd partra mossa. a kerítéslécek árnyai akár a rácsok ahogy halad a Nap régi képkockás film pereg a dús fűszálak közé. megretten a feketerigó a macska árnyékától pók motoz a két tuja között hálójában megakadva ez a lassú furcsa vasárnap. üvegtálon ragyog néhány pirosra érett eper szemem sarkába kúszik a kopott naplemente. finoman remeg bennem egy távoli templom harangja de egyelőre néma s mintha csak arra várna mikor válok olyan fémesen szilárddá hogy valamelyik oldalannak ütközhessem.

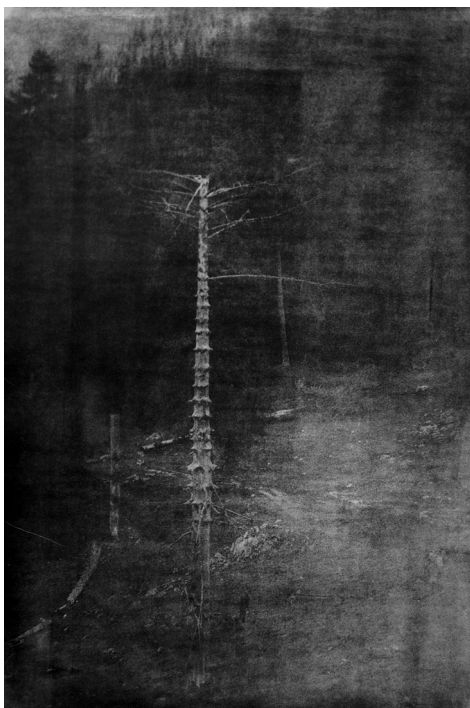
ÚJJÁSZÜLETÉS

mielőtt rád dobják az első marék földet, mint ahogy egy hófehér abroszra a kávé ömlik, amikor megbillen porcelán színű arcodon, le kell hogy álljon a szíved, egy lassuló tehervonat mellékvágányra lüktet a vastestű éjszakában, és mozdulatlanul kell maradnod legalább annyi

ideig, hogy már a madarak se repüljenek el rólad, csak addig fekhetsz ágynyugalomban, amíg valamelyik szomszéd nem les be az ablakon, nem kopog az ajtón s rád nem nyitja azt, a résnyi fény elsiklik néma homlokodon, nem tudsz szólni semmit, amikor a hideg tükörrre nem ül ki leheleted, majd elvisznek, és ez lesz életed legcsöndesebb útja, egyben a legboldogabb is, gyönyörűre simulnak ráncaid, és ha szerencséd lesz, ősszel történik mindez, ilyenkor már hamarabb zárják a vaskaput a márványok körül, a sírás és a varjúkárogás különös harmóniává fonódik össze visszhangzó mellkasodban, s már inkább megfagynak a rovarok bábjai, nem pedig kikelnek, gyerekkori szárnyaid félig kifejlett csonkjai nyomják hátadat, itt már nem kérheted, hogy inkább hasra fektessenek, nem kérheted, hogy melyik ruhádat adják rád, és azt sem, hogy anyukád befejezze a születésedkor elkezdett meséket, vagy egy váratlan pillanatban az ölébe ugorhass a százéves diófáról, de közben hálás lehetsz, mert most hasonlítás leginkább nagyapára, akit több százszor exhumáltál álmaidban, és most épp az a pillanat jött el, amikor megértheted az összes titkát, amit még kérdezni akartál tőle, amikor az ablakból figyelted lélegzetét, de már egyre gyúlik a föld, egyre magasabb kupac domborodik mellkasodon, és végül remek kilátás leszel a gyerekeknek az újonnan épülő játszótérre.

ÍZEK

én egy olyan fa árnyéka vagyok, amit csak holnap fogsz elültetni. majd megterítesz. tányért, kést raksz porcelánfehér hajnalon. ragyogó, piros almát darabolsz. kávéillatot kavarsz. oldalára borult üveg pohár a reggel. olyan ez a korai óra, akár egy kivégzés, mi arctalan, csak múljon el gyorsan, s ha lehet, tarkón. az olyan hangtalan.

*Pop Adriana Mihaela: Vertical
(Románia, 2018, litográfia, 70 x 50 cm)
A Pulzus Művésztelep díja*

Florin Irimia
A SZERENCSES
(*Norocosul*)

Amit most elmesélek, rég történt, egy hegyvidéki kisvárosban, (látszólag) jobb időkben. Olyan hét-nyolc éves lehettem, rakoncátlan, kíváncsi és hiszékeny, és különösen szerettem emberek között lenni, ez a jellemvonásom aztán törlődött idővel, de akkor ez azt jelentette, hogy kiköveteltem az enyéimtől, vigyenek magukkal mindenhová, ahová meghívták őket: mulatságokba, évfordulós ünnepekre, keresztelőkre – de leginkább a Tăutu családnak szerettem menni velük, édesapám nagybátyjához és nagynénjéhez, nem azért, mert bőkezűbbek vagy kedvesebbek lettek volna hozzám, hanem egész egyszerűen azért, mert házban laktak. Tudorel és Tatiana, akiket én csak úgy szólítottam: Bátyya és Nénnye, egyedüli olyan rokonaink voltak, akik nem tömbházban laktak, hanem egy szokványos, se nagy, se kicsi házban, amelynek emelete ugyan nem volt, de szép kertje igen, és ez fölöttébb megbecsülendő egy betonba fullasztott városban, amelyet daganatokként árasztanak el a tömbházak. Úgy mesélték, hogy fiatalkorában Tatiana földbirtokos felesége volt, valahol Odessza közelében, Tudorel pedig Bukarest szülötte, aki valahogyan odakerült dolgozni béresként a birtokra. Azt is mesélték, hogy úgy szökkent szárba a szerelem közöttük, mint a filmekben, úgyhogy egy szép napon, mindent kockára téve, úgy döntöttek, megszöknek, nekivágnak a nagyvilágnak. Nénnye magához vette az összes ékszert, amit gazdag férjétől ajándékba kapott korábban, Bátyya nemigen volt, amit magához vegyen, mert szegény volt, viszont értett a kocsi elé kötött lovak hajtásához.

A történetet nagymamámtól, Toader nővérétől hallottam, azt viszont nem tudhatom, teljességében igaz-e vagy talán csak helyenként. Azt is elmondta, hogy Odesszából Bukarestbe érkeztek a szerelmesek, ott összeházasodtak, és egy ideig a szülői házban laktak, szerény életvitelűek volt, főleg Nénnye szemszögéből, aki nem ismerte addig a nehézséget – azaz munkába kellett állnia, fizetése lett, mégsem volt elég

pénze mindarra, amit meg szeretett volna engedni önmagának, no de így sem bánták meg soha a döntést, amelyet közösen meghoztak azon a bizonyos napon, és bő harminc év múltán is együtt voltak, gyermektelenül, de a maguk módján boldogan, állandóan barátok társaságában.

Igen, most is szívesen gondolok vissza arra a házra. A szobái, három vagy négy mintha, tágasak, nyáron hűvösek voltak, jóval magasabb plafonnal, mint a kommunista tömbházlakásokban, nem beszélve a fürdőszobáról és a konyháról, amelyek, ahhoz képest, amihez szokva voltam, csarnokoknak tűntek. A bútor régies volt, mint két idős ember esetében szokott lenni, de jól karbantartott. Volt egy nagy könyvszekrényük is, zsúfolt sorokban álló kötetekkel, ezek közül gyakran vettem kölcsön, és emlékszem, egyik születésnapomra a *Monte Cristo gróffát* kaptam tőlük ajándékba, kedves ajánlással mindegyik kötetében. Az általuk rendezett mulatságok is különlegeseznek tűntek számomra, mintha kifinomultabbak lettek volna, mint a tömbházbeliek. Nem csak az étel volt ízletesebb, hanem táncoltak is, kártyáztak és más társasjátékokra is sort kerítettek, néhánynak ezek közül, azt hiszem, némi pajzán felhangja is volt. Időnként az egyik író, akinek a felesége éjszakai magömlést okozott volna nekem, ha valamivel idősebb vagyok akkoriban, felolvasott az alkotásaiból, a jelenlévők pedig mindegyik szöveg elhangzása után tapsoltak, és kérdéseket tettek fel a szerzőnek. Ahogy mondtam, (látszólag) jobb idők voltak akkor.

Szerettem emberek között lenni, főként felnőttek társaságában, viszont, mint minden gyermek, pár óra elteltével – jobban mondva, annyi idő múltán, ameddig elviselték jelenlétem a körükben – unatkozni kezdtem. Emlékszem, egyik alkalommal felálltam az asztaltól, és annak ürügyén, hogy a mosdóba kell mennem, kóborolni kezdtem a házban, olyan szobák ajtóját nyitogatva találokra, amelyekben ugyan jártam már, de amelyek akkoriban minden alkalommal másaknak tűntek, mert mindig volt bennük valami új, amit nem vettem észre korábban. Adott ponton rányitottam egy nőre, aki a kanapén ülve kisdédét szoptatta. Első látásra nem is jöttem rá igazán, mi történik, úgyhogy néhány pillanatra kővé dermedtem. Láttam a nőt, a mellét, a gyermeket is, de semmiképp nem tudtam összerakni mindezt. Vagy önmagam azzal, ami a szemem elé tárult. Az oda nem illőség furcsa érzése kezdte elárasztani szinapszisaimat. Sejtettem, hogy olyasmit bámulok, aminek jobb lett volna rejtettnek maradnia, de nem sikerült

rájönnöm, mi annyira kínos, arcpirító az összképben. Abban a pillanatban a nő, akire nem emlékeztem, hogy az asztaltársaságban lett volna, de hát Tudorel és Tatiana meghívottjai mindig többen voltak, mint amennyit szemmel be tudtam fogni, azt mondta, hogy amit éppen csinál, azt anyatejes táplálásnak nevezik, és hogy teljesen természetes dolog, minden kicsiny, így én is, részeseül adott ponton az ilyen etetésben. Mire én, hirtelen bőbeszédűvé válva, sőt, fölöttébb megeredt szavúvá, azt mondtam, tudom, mit jelent, és igen, természetes dolog, de nem minden kisgyereket táplálnak így, hiszen például az én anyukámnak, fogalmam sincs, miért, nem volt teje, úgyhogy muszáj volt tejporral etetnie engem, és ez nem olyasmi, amivel büszkélkedni lehet, annál is inkább, hogy már akkor kalciumhiányt állapítottak meg nálam. „Kalciumhiány, az én koromban, tessék elképzelni”, emlékszem, így mondtam, nyomatékosítva, majdhogynem színpadiasan. Mire a nő azt válaszolta, hogy sajnálja, és, ha mindenképp akarom, kipróbálhatom ott, helyben az érzést, milyen ízű az anyatej, nem másért, csak hogy ne kelljen majd azt mondanom, soha nem tapasztaltam meg. Valójában nem vagyok biztos abban, hogy ezt is hozzáfűzte. Amit viszont bizonyosan tudok, az az, hogy amúgy sem lett volna merszem elfogadni a meghívását, mert gyanítottam, hogy az egyetlen módja az ízlelésnek az, ha én is ráillesztem a szájam a mellére, és magamba szívom a tejet, ez viszont sem illendőnek, sem túlságosan csábítóan nem tűnt számomra, főleg, hogy a melle nem olyan volt, mint amilyeneket folyóiratokban láttam, hanem zselészerűnek és eléggé eltorzultnak látszott, mintha valaki sietősen feltöltötte volna vízzel. Később, minduntalan felidézve a jelenetet, egyre kevésbé hihetőnek tűnt számomra, mintha egy álom lett volna a sok közül, amelyeket éjszakánként láttam, bár egy rész belőlem továbbra is hitt benne, ugyanaz a rész, amelyik úgy tartotta, hogy az álom nem egyéb, mint természetes meghosszabbodása mindannak, amit napközben megélek a valóságban.

Ha nem a szobákban kóboroltam, észrevétlenül elosonva az asztaltól, hogy feldúljam kismamák bensőséges pillanatait, gondolataim a kertben kalandoztak, és, mint valami kiskutya, ki is kérezkedtem. Annyi, hogy amikor kiértem, nemigen volt mit kezdenem magammal. Szerettem volna játszani valakivel, de a vendégek túlnyomórészt idősödő emberek voltak, akárcsak Bátya és Nénnye, gyermektelenek, míg másoknak közülük, mint nagyiéknak, már felnőtt gyermekeik voltak,

még ha nem is annyira érettek, hogy feljogosuljanak saját utódot vállalni. Így hát egymagamban múltattam az időt, ami nem feltétlenül jelentett gondot nekem. Kielemeztem a virágokat, épp eljutottam odáig, hogy felismertem a szárnyalt díszdohányt, ami halottnak tűnt számomra, ki tudja, miért, a kardvirágot, ami, úgy láttam, egyfajta előkelőséget hordoz magában, a tátikát, amelynek a kelyhe, ha kétfelőlről összenyomtam, tényleg egy nagymacska állkapcsához hasonlított, aztán odamentem a tyúkólhoz, majd próbáltam megsimogatni a kuttyát, erősen féltem tőle, mert láncon tartották, és emiatt azt hittem, igencsak gonosz, biztosan megharap, vagy épp igyekeztem felkelteni a hat macska valamelyikének figyelmét, amelyek ott éldegéltek az udvaron. Leggyakrabban azonban az elhagyatott házhoz szerettem menni, amely ugyanazon az udvaron állt. A magányos épület változatlanul ugyanúgy lenyűgözött, mint amikor először pillantottam meg. Azt mesélték, egy zsidó családé volt, amely néhány éve Izraelbe emigrált. Nem igazán értettem, mit jelent ez, azt főképp nem, hogy miért hagytak maguk mögött mindent, egyáltalán, miért dönt úgy valaki adott ponton, hogy elköltözik a lakásából, a városból, ahol addig élt, sőt, az országból is, ahol született, de mivel olvastam már a *Szép reményeket* (vagy talán a filmet láttam a tévében), úgy képzeltem, hogy ha belépek abba a házba, ugyanaz a lefagyott idő fogad, mint ami Havisham kisasszony házában van, ettől páni félelem fogott el, ami a kíváncsiságomat viszont csöppet sem csillapította. Ma is őrzök néhány fényképet, amelyeken a ház addigra már lehámlott lépcsőjén látszom. Irdatlanul lelkesnek tűnök, mintha saját házam előtt fotózkodnék, a hátam mögött pedig csupor árválkodik, valószínűleg kakaós kávé volt benne, ami annak a jele, hogy általában órákat tölthettem el ott. Érdekes, hogy egyetlen képem sincs Tudorel és Tatiana házáról, annak dacára, hogy a két épület között nem lehetett több tíz méternél.

No, de elég erről, mert akármennyire különösnek tűnne, ennek a történetnek nincs köze az elhagyatott házhoz, amelybe soha nem léptem be másképp, mint a képzelet lakatait feltörve, odabent pedig minden alkalommal mást és mást találtam, csupán a pókháló és a por volt mindig a díszlet változatlan része.

Azt hiszem, születésnapozás lehetett éppen, talán éppen édesapámat köszöntöttük, mert nyár volt, emlékszem, ő pedig augusztusi. Már jócskán esteledett, nyolc-kilenc felé járhatott, nem volt még rendszeren

besötétedve, de fény sem volt már túl sok. Szokásom szerint kimentem az udvarra, aznap már harmadjára, és valószínűleg beleuntam addigra a sétafikálásba is, a koszos ablakokon át leskelődésbe is, mert ha nem így lett volna, bizonyára nem megyek oda egyenesen a kúthoz. Nem, nem voltam szomjas. Egyéb miatt vonzott és rettentett el az a hely. Valaki ásott ott egy kisebb aknát, körülbelül másfél méter mély, eléggé szűk gödröt, amely fölöttébb népes békacsalád otthonává vált. Gyakran elnézegettem, ahogyan ugrálnak a gödör egyik faláról a másikra, látszólag teljesen értelmetlenül, vagy épp hosszú percekig mozdulatlanra dermednek, mintha kőből lennének. Máskor a felszínen lebegtek, mint valami elbűvölt napimádók. Őszintén, nem hiszem, hogy visszataszítóbbak lettek volna, mint mondjuk a cserebogarak, mégis, valamilyen homályos okból, már a puszta látványuk mély undorral töltött el, amely azonban bizonyos adag bűvölettel is társult bennem a nyálkásan csillogó teremtmények iránt. A kút fölé általában fémrácsot helyeztek, aznap este viszont félre volt húzva. Eléggé kifárasztott addigra a hosszú nap nyüzsgése, vakcin tapogatózva azon voltam, nehogy rálépjek valamelyik békára, és egyszerre csak azt éreztem, kimegy a talaj a lábam alól, és zuhanok a semmibe. A következő másodpercben tompa puffanással landoltam az akna fenekén. Néhány pillanatig mozdulatlanra dermedtem, mint egy kétéltű, amely sokkot kap a hirtelen szintváltástól, de attól az apró földrengéstől is, amely az esés nyomán megrázta bensőmet. Aztán, ügyel-bajjal, talpra álltam, hogy végigvizsgáljam magam, ami eléggé körülményes dolog volt abban a miniatűr Hádész-birodalomban, ahol fény szinte alig volt. Annyit így is megállapíthattam, hogy a tenyereim lehorzsolódtak, a vállamon lévő karcolás pedig égetően sajogni kezdett. A térdem alatt sárfolt éktelenkedett (vagy vér lett volna?), az egyik cipőm pedig elszökött a zuhanáskor, és nyoma veszett. Mindezt leszámítva azonban, úgy tűnt, nem szenvedtem jelentősebb „rongálódást”. Láttam addig már elég sok begipszelt kezű és lábú gyermeket, tőlük tudtam, mennyire kellemetlen érzés bicebó-cának, leromlottnak lenni, amikor képtelenség szaladni vagy a labdát rúgni. „Nem jártam rosszul”, szusszantam fel, félig-meddig megkönnyebbülten. „Szerencsés vagy”, gratuláltam magamnak. Még mindig azzal voltam elfoglalva, hogy tüzetesen végignézzek magamon, és valószínűleg eléggé elkábultam az esés miatt, ezért nem is jöttem rá azonnal, hová kerültem. A félelem, jobban mondván, a rettenet, az

elszörnyedés és a pánik csak egy kis idő után vett erőt rajtam, mintha arra vártak volna, hogy valamennyire magamhoz térjek, de nem azért, hogy kíméljenek, hanem hogy lehetővé tegyék, fogjam fel egészében, ami történt velem.

Ott találtam magam tehát a nyálkás, ragacsos békák üregében, pontosan az ugráló szörnyek barlangjának mélyén, s mivel betolakodó voltam a világukban, nyilvánvalóan arra készültek, hogy megsemmisítsenek. Valamikor olvastam az úttörők évkönyvében arról, hogy léteznek mérges békák, tán valahol Dél-Amerikában, amelyek úgy bénítják meg áldozatukat, hogy mérget fecskendeznek rá, és ki garantálhatta volna, hogy valamilyen, azokkal rokon faj nem él mifelénk is? Már láttam is magam lelki szemeimmel, amint zselészerű nyák borít be, lassan feloldja a testem, mígnem alaktalan péppé válok, és ebből nem csupán ezek a békák fognak táplálkozni, amelyek most kíváncsian szökdösnek a lábaim körül, hanem az összes kétéltű néhány kilométer sugarú környékről. Torkom szakadtából kiabáltam segítségért, de senki sem hallott meg. Valószínűleg túlságosan ijedt voltam, ettől a hangom legalább egy kicsit fulladt, és az sem járult hozzá ordításom zavartalan terjedéséhez, hogy két méterrel a talajszint alatt voltam. Azt hiszem, sorra kiáltottam egyenként mindenkit aznap este, édesanyámat, édesapámat, a nagyszüleimet, nagybácsikat és nagynéniket, abban reménykedve, hogy valaki vagy másvalaki, a listámon épp következő felfigyel a jelzéseimre. A házból egybemosódó, közömbös hangzavar szűrődött ki, amelybe néha belehasított kórusban felharsanó kacagásuk. Valaki viccet mondott éppen, valószínűleg. Nem tudom, mennyit ücsörögtem abban az aknában. Úgy éreztem, hosszú órákon át, pedig a valóságban nem lehetett több tizenöt-húsz percnél. A szemem már hozzászokott a sötétséghez, és a sok száz béka mellett (úgy tűnt egyébként, hogy megsokasodtak, amióta közénk érkeztem) több más förtelmes, soklábú teremtményt is észrevettem, amint sebesen átszelik szélteben-hosszában az akna nedves falait. Mintha egy másik bolygóra kerültem volna. Eközben azért egyéb részletekre is felfigyeltem. A gödör falai nem voltak éppen simák, és nedvesség sem ült rajtuk mindenütt. Egy nagyobb kő, amelynek, szerencsémre, nem csapódtam neki zuhanáskor, szófogadóan várta, hogy hasznát vegyem. Nem tudom, elsőre sikerült-e, valószínűleg nem, mert nekem általában semmi sem jött össze egyből, de végül, kínnal-bajjal, kimásztam a

mélyből. Teljesen ki voltam merülve, újabb horzsolásokat gyűjtöttem be, ugyanakkor szent meggyőződéssel, hogy ha még két percet ott maradok, a békák támadásba lendülnek. Elindultam, és rájöttem, hogy sántikálok. A hajamba belegabalyodott egy bogár, nem láttam ugyan, de éreztem adott ponton, ahogyan lábacskaik csiklandozzák a tarkómat. Szerettem volna, ha nem kell semmit se mondanom erről az egésről az enyéimnek (mint akkor, amikor belebotlottam a biciklimbe, és legurultam azzal a lépcsőkön, ember és acél tökéletes összefonódásaként, egy egész emeletnyit), egyszerűen csak belépjek a házba, és azt mondjam, a tyúkoknál voltam, vagy azt, hogy végre behatoltam az elhagyatott házba, no, de annyira nyomorultul néztem ki, és annyira erőtlenség voltam, hogy nem voltam képes kitalálni semmilyen fedősztorit. Úgyhogy egyszerűen megjelentem a házban, mintha valami rémfilmről érkeznek, ahol csak a főszereplő éli túl a történeteket (ő is hajszállra), és tudatában voltam annak, hogy a visszatérésemmel a mulatság a tervezettnél korábban véget ér.

Az aknába esés az első olyan trauma volt, leszámítva a tengerparti rémálmod, amelyre emlékszem, hogy elszenvedtem. És nem feltétlenül amiatt tudom felidézni, ami történt velem, vagyis hogy beleestem egy gödörbe, és a kőfalú szakadék összes lényének hívatlan vendégévé váltam, hanem mindazért, ami ezután következett, mintha a zuhanásom előrejelezte volna az összes későbbi csapást. Az ominózus augusztusi nap után nem egészen egy évvel Tudorel és Tatiana hivatalos értesítést kaptak arról, hogy lebontásra kerülnek. Rendelkezésükre bocsátottak egy ötven négyzetméteres tömbházlakást a kertes házáért cserébe, amelyből kényszerűen ki kellett költözniük. Ők ezt deportálásnak nevezték, bár a tömbház, ahol új lakhelyüket kijelölték, csupán néhány száz méternyire volt a háztól. Tudorel nem bírt hozzászokni a váltáshoz, kis idővel a költözés után rákos lett. Az utolsó emlékem róla az, ahogyan leszáll a vonatról (a Fundeni kórházból tért haza éppen), legyengülten, remegve, minden pillanatban szakadni készülő, vékony húshártyába burkolózott csontvázként. 1983-ban halt meg.

Az enyéim sem éltek jobban. A düh és a vizzály démonai befurakodtak a bőrük alá, és hamarosan úgy tűnt, csupán a válás csillapíthatja le őket. A sors iróniája, hogy anyukám abba a tömbházba költözött, amelyet pontosan oda húztak fel, ahol kevésse korábban a Täutu család

háza állt. Nem voltak szép napjai ott. Azután sem, hogy továbbköltözött onnan ... de ez már egy másik történet.

A nagyszüleim elégedettek még néhány évig, eleget ahhoz, hogy végignézhessék, ahogyan a fiuk eltékozol újabb két feleséget. Nagymamát az Alzheimer menhelyre és a teljes emlékezetvesztés feneketlen mélyébe vetette. Nagytatát az epeutak elzáródása okozta sárgaság vitte el.

Ami engem illet, miután önerőből kijutottam az aknából, egy ideig meg voltam győződve arról, hogy más gödrökből is kimászok, talán sötétebbekből, iszaposabbakból és még több békát rejtőkől, amelyeket az élet elém vet. Nem épp így történt. Minden alkalommal segítségre volt szükségem, és nem tudom biztosan, hogy most, e sorok írása közben is nem éppen egy ilyen mélységben vagyok-e.

Szonda Szabolcs fordítása

IRIMIA, FLORIN (1976, Jászvásár/Iași): író, műfordító, a szülővárosában működő Alexandru Ioan Cuza Egyetem bölcsészkarának doktori címmel rendelkező adjunktusa. 2001-től van jelen recenziókkal és kritikákkal romániai irodalmi és kulturális folyóiratokban, 2009-től saját írásokkal; szerepel a 2011-ben a Herg Benet Kiadónál megjelent, *Alertă de grad zero în proza scurtă românească actuală* (Sürgősségiriadó a mai román rövidprózában) című antológiában. 2011-ben megjelenik a Brumar Kiadónál az első kötete, a *Defekt* című regény, amelyet 2013-ban díjaznak a franciaországi Chambéry-ben megrendezett Elsőkönyvesek Fesztiválján. További, eddig megjelent kötetei: *O fereastră întunecată* (Egy sötétlő ablak, regény, 2012), *Câteva lucruri despre tine* (Néhány dolog rólad, regény, 2014), *Misterul mașinutelor chinezești și alte povestiri* (A kínai kisautók titka és más történetek, rövidprózák, 2017). Nevéhez fűződik Margaret Atwood *Oryx and Crake* és *Alias Grace* című regényeinek román változata (utóbbi esetében társfordítóként).

Borcsa Imola

KÁPOSZTASZEZON

Az eső zúgására ébrednek, sűrű szitát von a táj elé. A táj egy körtefa, néhány drótra futtatott szőlőtőke és a szomszéd ház omladozó tűzfala. Megkívánom a cigit, felpattanok, és mezítláb indulok a varrógéphez, melyet asztallá avanszált a kapitalizmus beköszönte vagy nagyanyám látásának romlása, eldönteni nehéz, a kettő egybeesett nagyjából. Nyomban rájövök, hogy ez nem volt jó ötlet, a nagyanyám szemére rátelepedő homály egyenes arányban van a házat ellepő kossal. Ezért sem volt elragadtatva Eszter az ötlettől, hogy leköltözzünk ide gyerekestől néhány hétre, de kéthavi nonstop összezártság után a szobakonyhás albérletben már nem tűnt olyan rémisztőnek néhány kiporolásra váró szőnyeg és a reggelre kihülő szoba, úgyhogy nekivágtunk.

Felkapom a dohányt, és visszaugrok az ágyba. Éppen a cigimet sodrom, mikor nyílik az ajtó, Panna dugja be a fejét, a kilincsig sem ér, aztán odasomfordál az ágyhoz. Rám emeli nevető tekintetét, egyik kezét felém nyújtja, és mutatóujját a szája elé tartva azt mondja, pszt. Azt hiszem, azt hiszi, így mondják a csokinak. Benyúlok a matrac alá, előveszem, és odanyomok egy kockát a markába, hatalmas mosoly a válasza. Bekapja, s már szökdécselve indulna ki.

- Állj meg, előbb nyeld le! - szólok rá gyorsan, aztán veszek én is egy darabot.

A nevelésről és egészséges életmódról alkotott elképzeléseinkkel - Eszter nagylelkűen többes számban beszél, ha a téma társaságban hozódik fel - nem egyezik, hogy csokoládéval tömjük a gyereket vagy magunkat. Zöltség és hal viszont jöhet döggivel, úgyhogy gyakran eszünk avokádót, lazacot, káposztát, krumplit. Hogy melyiket gyakrabban, az ciklikusan változik, a fizetésnaphoz igazodva. A koronavírus miatt most a szokásosnál hosszabbra nyúlik a káposztaszezon, egy időre bezárták a táncsulit, aminek a bárjában dolgoztam, persze nem hivatalosan. Ezért semmilyen segélyre nem vagyok jogosult, leszámítva persze az anyám által nyújtott vissza nem térítendő támogatást, aminek reményében megálltunk nála egy napra, mielőtt lecuccoltunk ide.

Épp dugnám vissza a csokit a matrac alá, mikor egy nejlonzacskó akad a kezembe, benne lapos csomag. Elmosolyodok, a vastagságából próbálom megállapítani, hány havi nyugdíját rejtette ide nagyanyám. Aztán felemelem a matracot, az ágy egyik sarkában egy rongyossá gyűrődött patikai papírzacskó. Algocalmin, ez áll rajta áthúzva, alatta pedig: paradicsommag Rezsőtől. Benne egy fél pár aranyfülbevaló. Megint benézek a matrac alá, az ágy túlsó sarkában ott a másik fele, az nincsen bezacskózva. Beteszem a párja mellé, és visszadugom a kis csomagot. Némi gondolkodás után mégis kiviszem, és az eredeti helyére teszem.

Arra már rájöttem, hogy az öregek esetleges tolvajokat rafináltan átverni kívánó, és szemétnek tűnő tárgyakat értékke átlényegítő logikája ifjabb halandók számára kifürkészhetetlen. Anyámmal ellentétben arra is rájöttem, hogy ennek kár ellenszegülni, hadd legyen mindenki úr a saját szemétdombján. Talán azért is szeret egy hajszálnyival jobban nagyanyám a család többi tagjánál, mert sose kérdőjelezem meg a hatalmát, nem próbálom tudtára adni, hogy a fásszín vadonatúj cserepeit régire kicserélő gyalázatos gazembert időnek hívják, és hogy a féltve őrzött teáskészlete, amiből nem tudom, ivott-e bárki valaha, már csak az ócskapiacon kelne el. Eszternek próbáltam ezt elmagyarázni, de nem tudom, mennyit értett belőle, mert amint nagyanyám kitette a lábát a konyhából, hogy kevertet vigyen a tyúkoknak, egy teli zsák szeméttel sprintelt az utcai kukához.

Az első napunk a berendezkedésről és takarításról szól, bár világosságban végignézve a házon, nemcsak a napot, hanem az egész hetet erre kell szánjuk. Eszter sikál és port töröl, én a szőnyegetek viszem kiporolni, amint az eső eláll. Panna követ, figyel, hogyan kerül a feltekert szőnyeg a vállamról a porlóra, aztán mikor nekifognék, arrébb küldöm. Ő közben felfedezi, hogy a bokrok ágát meghúzva újabb záporokat idézhet elő, sikongatva járja végig őket, és az összesről a nyakába zúdítja a vizet.

A másik nagy felfedezése a macska, aki eddig szabadon garázdálkodott a házban, szerintem meg van róla győződve, hogy ő a ház úrnője, mi pedig a cselédjei vagyunk. Mikor megérkeztünk, éppen a konyhasztalról szökkent le kelletlenül. Most meglepően jól viseli a gyám-bászást, azt hiszem, az állatokban is felébred valami szülői ösztön az

emberkölykök láttán, ez magyarázza, hogy szenvtelenül viselik a megkínzatusukat. Azért egy idő után ráun Pannára, és otthagya.

Mire visszahordom a szőnyegeket, Eszter is végez nagyjából a hálószobánkkal, bár az ágyneműre ráférne egy mosás. Mosógép viszont nincs. Elhatározom, hogy megpróbálom rávenni anyámat és nénémet, hogy befektessenek egybe, lehetőleg még az ittlétünk alatt. Olcsón beszerelem, ajánlom fel széles vigyorral nénémnek, mikor másnap átjönnek.

Ebéd után kiugrunk a Kauflandba néhány szükséges holmiért és megannyi szükségtelenért, veszünk például leárazott fényfűzért, ami aztán a tornácon kialakított borozósarkot jelöli ki. Este felavatjuk, de előbb még feltáru előttünk a nippek varázslatos világa. Pannát valamiért megbűvöli a duzzadt pofazacsokójú, vakkantó kutya és a kosárral a kezében magát illegető lány, úgyhogy Eszter esti meséjében ők indulnak útnak Buborékországból, hogy a varázserdő mélyén megkeressék a tavorózsát (kopott és egy szíromlevele le van törve), amelyik a szappanbuborékok hosszú életének szérumját rejt. Éppen megtalálják a tóhoz vezető titkos ösvényt, mikor elveszítem a fonalat, közben az álláshirdetéseket görgetem.

Ülünk este a tornácon, a fényfűzér derengése annyira sem elég, hogy az árnyékunk a földre vetüljön. Az utcai lámpa beszívargó fénye narancsosra festi a gyümölcsfák lombját, időnként megzizzennek. Rágyújtok, Eszter is kér egy slukkot. Talán a csend teszi, vagy a tágasabb tér, de valami helyre kattan közöttünk.

Másnap délután rokonlátogatás, átjön Lenke néném, az unokatestvérem, Csanád, és a vén, semmirekellő Karcsi bátyja. A nagyanyám által használt eposzi jelzőt négy évvel ezelőtt sikerült kiérdemelnie, akkoriban a kelleténél gyakrabban nézett a pohár fenekére, és egy ízben annyira elfajultak a dolgok, hogy utána egy időre el is költözött otthonról. Egyébként tizenkét évvel idősebb nénémnél, s habár nagyanyámnál hússzal fiatalabb, ő azóta vén semmirekellőzi, és egy darabig a házába sem engedte be. Azóta beállt a viszonyukba némi enyhülés, de arra jutottam, egy szülő sosem bocsátja meg teljesen a gyermeke ellen elkövetett vélt vagy valós vétségeket. Eszter és én a konfliktusainkról ennek fényében szívárogtatunk információt a családjaink felé. Legalábbis ő ezt hiszi. Lehet, én is csak hiszem ezt.

Alig ülünk le, nagyanyám nyomban nekiiramodik a hűtőnek.

- Van egy kicsi...
- Nem kell semmi, most nyeltük le az ételt – szakítja félbe eltökélten néném, de már nyílik is a hűtőajtó.
- Tegnap vágtam tyúkot.
- Még a múltkori is ott a fagyasztóban.
- Olyan omlós a húsa – folytatja nagyanyám, ügyet sem vet nénémre.
- Tettem bele...
- Mondom, most ettünk.
- Befaljátok később – veszi ki végül az edényt. – Nézd meg, milyen girhes az a legényke – int fejével Csanád irányába.
- Girhes a macskád! – motyogja ő alig hallhatóan, nem akar beszállni az anya-lánya vitába.
- Jaj, fiam, tápláljad magad! Sosem lehet tudni, jó egy betegség, egy háború...
- Na, hagyjad el a mesédet! – csattan fel Lenke néneje, és inkább felénk fordul.

Különösen Eszterre kíváncsi, jobban mondva arra, amit Pannáról mesél, hogy sehogy sem szereti meg a szülinapjára kapott hintalovat, kezdődik a dackorszak, és már ő választja ki a ruhát, amit felvenne. A tanácsok sem maradhatnak el, Eszter figyel és bólogat, de az időnként összeszűkülő szeme elárulja, számomra legalábbis, hogy mit tart baromságnak, somolyogva figyelem az egyébként ritkán gyakorolt önuralmát. Később Csanád előássa egy fiók mélyéről a régi, majdhogynem korhadó römit, tolunk néhány meccset, mielőtt hazamennek.

Másnap ebédfőzés közben derül ki, hogy nem elég a tejföl csorbába és paprikásba is, úgyhogy gyorsan elszalasztanak a közeli boltba, én pedig beiktatok egy rövidke kitérőt, Csanáddal bedobunk egy kávé, kicsit nyugodtabban vitatjuk meg az élet nagy dolgait, mint a család jelenlétében. Az együttlét visszahoz valamit a gyerek- és kamaszkori gondtalanságból, a nagyanyánk undok szomszédja ellen szőtt „haditervek” és nagy pecázások felszabadultságából, egy-egy pillanatra még arról is megfeledkezem, hogy saját családom van, és már nekem kellene biztosítanom egy emberi lény számára a gondtalan gyerekkort, szóval egészen feldobva indulok vissza, bár előre látom, hogy hiszti lesz a késésemből.

- Nem maradok itt egy percet sem! - viharzik el mellettem dühtől szikrázó szemmel Eszter, amint belépnék a konyhába, szinte fellök.

- Aljas néember - mormolja maga elé nagyanyám.

- Mi történt? - nézek Eszter után értetlenül, néhány pillanatba telik felfognom, mi folyik, jobban mondva, hogy folyik egyáltalán valami.

- Kígyót fogadtam a házamba - darálja maga elé nagyanyám, közben egy edény alját kaparássza vadul a fakanállal, nehogy odakapjon a rizs, amit éppen pergel.

- Mi van?

- Nem szégyell a szemem elé kerülni - folytatja a dohogást, rám sem néz.

- Nyögi már ki valami értelmeset is!

- Még ő van megsértődve.

Kezd elborulni az agyam a zagyválásától, inkább megkeresem Esztert. Éppen a ruháinkat dobálja bőröndbe, közben csorognak a könnyei.

- Mi történt? - próbálom higgadtan kezdeni a beszélgetést.

- Szóval téged nem faggatott - ragadja torkon Panna félszemű plüssrucáját, az is a bőröndben végzi.

- Miről?

- Nyilván csak én lehettem.

- Ne fárassz, mondjad már!

- Hogy Csanád hol matat, az tökmindegy.

- De mi a faszról beszélünk? - állok a bőrönd elé, hogy végre rám keljen néznie.

- Arról, hogy elegendem van a családobból! Tökéletesek csak ti lehettek, mindenki más meg betolakodó, semmirekellő, tolvaj - rohan ki innen is, hisztérikusan kezdi szólongatni Pannát, aztán inkább lerogy a lépcsőre cigizni.

- Mit mondtál neki? - csörtetek be ismét a konyhába, nagyanyám éppen akkor engedi fel a rizst hideg vízzel, a sercegéstől alig hallom, mit mond.

- Kérdezd meg a kisasszonyt, hol a fülbevalóm?

- Mi van?

- A szobákban volt.

- Milyen retkes fülbevalóról beszélsz?

- Ő tudja, ne félj! - hadonászik a fakanállal.

- A pszichiáter, az tudja, hogy bolond vagy! Mit gondolsz, kinek kellene a tetves ékszereid? - csapom be magam mögött az ajtót.

Én fejezem be a pakolást, bedobálom a maradék holmit az utazótáskába, aztán megállok. Megemelem a matracot. Két zacskó a helyén, a fél pár fülbevaló viszont sehol. Bámulom egy darabig, végül dühösen vágom a matracot az ágynak. Kihordom a csomagokat a kocsinhoz, Eszter könnyezve nézi.

- Panna? - kérdezem a végén.

Megvonja a vállát, szölongatni kezdjük. A hátsó kertben találunk rá, a málnabokrok közt, kezében csomagolópapír, vigyorgó arca csupa csokoládé.

*Rattana Sudjarit: Az aratógép útja 3.
(Thaiföld, 2018, rézkarc, foltmaratás, 60 x 100 cm)
Baász Imre-díj*

Kiss Noémi

A BÁLNA ÉS A SRÁC¹

LAKODALOM A SELLŐK BIRODALMÁBAN

A sellők birodalma a tenger fenekén terül el, a korallok szirtárnyékában. Akár egy eldugott, titkos terem. Immár tele vendégekkel. Jöttek-úsztak a tengerfenék lakói. Feldíszített asztalok, ékszerek, képek, gyöngyök. Ezer színben tündököltek a sünök és csigák. A korall zátonyai között szorgos gyöngyhalak fickándoztak. Portyázott a rája. Igazán lenyűgöző látvány volt az állatsereg, mondhatni lélegzetelállító. Ha lett volna oxigén itt a tenger legmélyén, de nem volt. Mégsem fulladt meg senki a gazdagságban. Sőt, természetes volt a pazarlás, a tánc, a jóllakottság.

Nagy dolgokra készülhettek. Hisz a terem közepén hosszú asztal roskadozott. Órákig hordták a hátukon a teknősök a terítéket, a bohóchalak a villákat. A tengeri csigák pedig kristálypoharakat törölgettek puha testükkel.

Főhősünk, a Srác, aki aprónak született, de akarata annál nagyobbra nőtt, ott lebegett a buborékok között. Épp ebben a pillanatban tért magához. Csak hát a kissrácnak fogalma sem volt, hol van. Ráadásul olyan fájdalmi voltak, hogy alig bírta elviselni.

- Szétrobban a fejem. Hol vagyok? Mi ez? Ad valaki gyógyszert?

Nem kellett sokáig várnia a válaszra.

A sellőlány az oldalához férközött és egész testével végigsimogatta, a feje búbjától a talpáig hízelgett neki.

- Esküvőn! - mondta a haltestű lány és kacagott. Mint akit csiklandoznak.

- Szeretem az esküvőket, apával sok esküvőn voltunk!

- Ez a te esküvőd, Picúr! Bocsánat, Cérnasrác.

- Mi? Hogy én? Ez tévedés, hisz gyerek vagyok.

- Épp kezdődik a ceremónia! Gyere, fogd meg a kezem!

- Összekeversz valakivel.

- Elveszel feleségül és kész. Megígérted, hogy mostantól velem élsz.

1 Meseregény

- Biztos, hogy én? Összekevertetek a Hófehérke királyfiával?

Mintha egy álomban lebegne, egy igazi nyomasztó álomban. Csak épp levegőt nem kapott. Meg fogalma nem volt, mi lesz vele a következő pillanatban.

Aligha akad gyönyörűbb és fullasztóbb hely a világban a sellők pompás, pazar barlangjánál. Mégis, egyik porcikája sem kívánta ezt a világot. Nem, az lehetetlen, hogy örökre itt maradjon. Eszébe jutott Lili, a barátnője, és a gyöngy. Az Óriások éhes szájmozgása. Hatalmas, dübörgő lépteik Óperenciája. Lili már biztos nagyon várja, hogy felkapja a gyöngyöket és ott teremjen nála. Akkor minek habozik?

Hogy a fenébe tudna innen kijutni? Hogy lehet végleg elhagyni a tenger fenekét? Hol van a kijárat?

A sellőlány látta, hogy a Srác tétovázik.

Itallal kínálta. Mert a szer hatását fokozni kellett, különben meggondolja magát és elmarad az esküvő. És ha elmarad az esküvő, belőle sosem lesz többé ember. Ugyanis ez volt minden vágya, emberré válni. Mikor fog ide lekeveredni még egyszer valaki az ő rövid habléány életében?

- Igyál, ettől bátrabb leszel - unszolta a fiút, és szerette volna erőszakkal megitatni. Ha ilyen elutasító, még kénytelen lesz fejbe kólintani.

A Srác megint elájult. Kizökkent az időből.

Nem tudta irányítani az akaratát. Visszahúzta őt a hatalmas óceán, a víz örvénylett körülötte.

Mikor újra magához tért, a korallzátony kagylóoltárához vezették őket.

- Mondd, hogy igen! - kiabált rá a lány.

- Én? Nem! - Hezitált. Nem akarta, de a nem akarása gyengének bizonyult. Mert mintha már a száját sem ő mozgatta volna. Hanem valaki más. A bájjital, a barlang, a gyöngyök, vagy a sellőlány. Fogalma sem volt, mit tesz.

- Mondd! Már! Ki!

- Nem tudom. Fáj a szám.

- Igen, mondd ezt!

- Mi igen? És mi nem?

A sellőlány egyre mérgesebb lett, testével habokat korbácsolt. Olyan hatalmas habokat, hogy egyre sebesebben örvénylett a tenger. Mintha

tejből lett volna a víz alatti üvegvilág. Sűrű, fehér masszából. Mennydörgése volt az örvénynek, a habok háborúba kezdtek.

Nem látott semmit. A Srác elkábult és eszméletlenül lebegett a habokon. Azt sem tudta, mit beszél. Inkább megígért mindent, csak múljon el ez a rettenetes pillanat. Félt, igen, félt, életében először, és nem volt menekülő út, nem tudott elfutni.

- Ja, igen, persze. Ne nézz folyton engem. Meneküljünk! - kiáltotta a fiú végső zavarában és kétségbeesésében.

Ekkor megszólaltak a tenger harangjai. Akkora zajt csaptak, hogy szétkorbácsolták a háborgó vizet. Újra kitisztult a tenger. Csendesen lüktetett.

Szédülve forgott a világ.

A sellólány kacagott és hangosan sikított örömeiben.

- Teljesült a vágyam - csak így szabadulhattam meg a haltestemtől. Örökre ember lehetek! Most már mehetünk a szárazföldre.

- Menjünk el innen! Ki akarok jutni a világba! - kiabált a fiú.

- Már csak apám engedélye kell. Gyere, mondjuk el neki!

A sellólány karon fogta és táncoltatta. Násznép vette körül őket. Énekeltek, táncoltak mind.

- Téged ünnepelnek.

- Nem tettem semmi rosszat, ugye?

- Nagy nap a mai. Nézd, hogy ragyognak a vízi csillagok! Hát nem gyönyörű! A háborgó tenger népe örömkönyvekben úszik.

- Gyere! Karolj át, hogy lássák, te és én egy pár vagyunk.

- Nem akarom, de mégis!

- Táncoljunk! Látod, hogy szeretnek. Maradj itt velünk! Boldog leszel!

Csakhogy a Srác ezt egyáltalán nem akarta. Megint eszébe jutott Lili. Elszállt a mámora. Semmit sem akart, csak kijutni innen végre. Ebből a borzongató világból.

- Utána hazamehetek? Kérdezte a sellőt, aki persze nem figyelt rá. Csak húzta, vonta maga után a vőlegényét.

A terített asztalnál már ott ült a násznép. A Déltenger állatai, kagylói, csillagai, mind ott nevetgéltek, a sünök desszertet kóstolgattak.

- Hol a családod?

- Az asztalfőn, az ott apám. Mellette anyám és a húgaim sorban.

- Mennyien vannak, ezek mind?!

- Ők azok. Nézd csak, folyton gratulálnak.

- Olyan furák!

- Mosolyogj, hogy lássák, boldog vagyok.

Színek kavalkádja, polipfejű sellőapák, medúzaanyák keringtek a székekkel. Az asztal egyszer csak elkezd lebegni.

Szorítják, már a tánchoz sincs elég hely. A Srác teljesen beszorul a gyűrűjükbé. Úgy érezte, megfullad. Mikor elmúlt a bájital hatása, tisztán látta, hogy az állatok, akik körülveszik őt, nem gyönyörű medúzák és csillogó tengeri csillagok. Hanem szörnyek.

Nem apák és sellők, halak, hanem tengeri sárkányok. Akadt, akinek számfüfűle nőtt. Karmai, és ijesztő, vészívó cápákká váltak. Ez már a vízi szörnyek birodalma.

A sellő lányt nem látta, eltűnt. Aztán a távolból odaért hozzá a hangja, szeretlek, ismételtette. Akár egy szerelemrobot. Szeretlek! Legyél örökre a barátom! Olyan búsan mondja, hogy semmi nem lehet ebből igaz.

- Hazudsz! Kiabálta a fiú. Sosem leszel a barátnőm, becsaptál. Egyre élesebben látott. Kristálytisztá a tenger.

- Nem akarok nagy lenni! Nem akarok barátokat a tenger fenekén! Hallja valaki? Segítség! Elraboltak!

Ekkor a tenger áramlatai megmozdultak. Nagy habokat vetettek. Hatalmas csattanással csapta ki a víz a lények legnagyobbikát: a gömbölyű, kerek kék Bálnát.

És a Bálna énekelt. Jókedvében dalolt éppen, jóllakottan füttyörészett. A Bálna éneke olyan selymes volt, akár a legszebb virágok szirmai.

*Gonosz vagy, tenger,
hogy egy gyereket elnyeltél!
Csodálatos vagy tenger,
hogy milliókat felneveltél!
Fekete, sötét tenger,
Kék, gyönyörű tenger.*

Az öblös Bálna hirtelen abbahagyta az éneklést.

Fülsiketítően kiabált valaki. Valaki, de ki? Valaki, aki teljesen láthatatlan. Vékony hangja, mint ezer tű, úgy szúrja a hallójáratait, és ez a hang nagyon ismerős volt:

- Báááá, béééé. Ki kiáltott?

- Én, hééééé! Itt vagyok! Behemót!
- Ismerős hang, cérnavékony.
- Itt! Nem ott! Fordulj már ide.
- Te ficáncolsz ott a hullámok között? Ó, te vagy az Cérnasrác?
Pöttömpalkó, hogy kerülsz ide?

- Meneküljünk! Itt szörnyek laknak. – A Cérnasrác úgy hadart, hogy a lassú, öblös Bálna egy szót sem értett az egészből. Persze lehet, ha lassan beszél, akkor sem értette volna.

- Hol? Nem értelek. Csupa kedves, nedves, pikkelyes halat látok. Polipok és sellők. Medúzák. Szépek a lányok. Vízi csikó, teknős. Karcsú lapátos lazacok...

Cérna el akarta hallgattatni a Bálnát, ezért befogta a fülét.

- Hagyd abba, kérlek! Majd később elmagyarázom. Most vigyél az Óriás palotájába! Azonnal!

- Lilihez?
- Itt a sellők felfalnak.
- És hogy hozod ki Lilit?
- Várj csak! Egy, kettő, három. ... Újra helyén van az eszem. Mehetünk! A gyöngyök megvannak, itt lapulnak a zsebemben. Indulás!
A Bálna jókat mosolyogott Cérna furcsa fejmozdulatain.

- Jól van, te tudod. Én csak a fuvaros vagyok. Szállj fel! Indulunk Óperenciára!

A fiú ezúttal a Bálna száját választja. Bemászott a nyelvéhez és a szűrőfogai között telepedett le. Összehúzta magát, mint egy kis borsószem. Fogpiszkálóval sem kergették volna ki. Fogselyemmel sem lehetett volna megmozdítani. Irtó fáradt volt a sellők kalandjától. Olyan mélyen elaludt a barázdák között, hogy csak fütyülő szuszogását visszhangozta a Bálna szájadplása.

BÚCSÚ A BÁLNÁTÓL

- Megérkeztünk! Hékás!
Morogott a fáradt Bálna. Köpte, fújtatta a kék ég felé a vizet.
- Hé, fiú? Itt vagy még? Hahó!
De a fiú a Bálna szájában mozdulatlan maradt. Kiterülve horkolt. Semmit nem hallott. Álmában Lilivel futott, nyargalt zihálva. Lüktetve loholt a kunyhójuk bejáratához.
- Szép kis hős, mondhatom! Halló!

A Bálna egész testét rázni kezdte. Hatalmas háját forgatta és gyúrte. Tátott szájjal harapta a tengert. Hol kiugrott a vízből, hol visszapumálta magát a víz alá. Fröcskölte az orrlyukán keresztül.

- Mi? Hol vagyok? - Cérnasrácunk hirtelen felébredt a rázkódástól. Megrázta magát, de csak értetlenkedni volt ereje.

- Szerencsésen megérkeztünk. Na, most aztán seprés le a hátamról!

- Bocsánat, elaludtam. De jó, megérkeztünk! Hurrá!

- Te akartál Óperenciára jönni. Hát, én, szóval... ki nem állhatom ezt a rideg helyet. Úszom is tovább!

- Lilit keresem. Addig keresem, míg...

- Meg fogod találni. - A Bálna ekkor körbenézett - Vacsora készül belőle épp az óriás konyháján. Siess, míg ki nem sütik a húsát!

Csak morgott magában, gyűlölte ezt a helyet, olyan rideg volt mindig.

- Nem szívesen jövök ide, kevés a tengerben a táplálék. Az úton végig bálnavadászok leselkednek a hajóikból. Elektromos szigonnal lőnek minket.

- Hé, Bálna, várj!

- Szia! Kiráz a hideg ettől a helytől! Már mondtam.

A bálnamerülés csak három másodpercig tart. Mintha ott sem lett volna. Úgy merült el a hatalmas, végtelen óceánban, ahogy egy földrésnyi sziget süllyed el.

Ekkor a Srác a zsebéből egy csillogó gyöngyszemet vett elő. Ellenőrizte, megvan-e mind az összes, amit a sellők barlangjából hozott:

- Hé, Bálna, te kedves Bálna! Legyen nálad ez a ragyogó gyöngy! Tedd a fogad helyébe, jól áll!

Utánadobta a gyöngyöt. Ami azonnal elmerült a tengerben. A Bálna persze egészen meghatódott az apróságtól. Ilyen kicsi ajándékot még sosem kapott életében, ekkora szívtől. Mert hát mi lehet egy gyöngy egy ekkora testnek? Minden!

Visszafordult és felbukott: - Ó köszönöm! A szűrőim nem kérnek gyöngyöt. Tudod mit? Hájas hátam pikkelyébe tedd be. Ott jó helyen lesz, a bálnalányok imádják az effélét. A Srác felmászott utoljára a Bálna hátára, és beakasztotta a gyöngyöt.

- Viszlát, neked is jó szerencsét!

- Jó szerencsét!

A Srác egyedül maradt. Akár az utolsó pingvin egy úszó jégtáblán.

Kicsit még pihent, hogy összeszedje erejét. A következő szirti szikla megmászására készült. Mikor dübörgő léptek hangját hallotta a távolból. És furcsa csámcsogás meg sercegés. Füst szaga áradt, ott, az Óriás palotájában vacsorához készülődtek.

Az Óriás léptei elhalkultak. Úgy látszik, bement a palotájába.

Terített asztal várta, és kitálalt fogások.

Óriásné ilyenkor rendszerint előnti az érzelem. – Úgy igyekeztem... Van egy ötletem. A lány lesz a desszert, kisütöm, ha végeztél, drágám, kis behemótom. Ez a kicsi srác úgysem jön érte vissza, sosem lesz nekem igazgyöngyöm. Jól átvert minket! – Morgott és csapkodott a tárgyakkal az asszony.

– Pszt! Szépséges Asszony! Húzd még az időt, kérlek szépen!

Lili egyáltalán nem akart vacsora lenni a Behemót Dromedár tájában. A lány az asztal szélén üldögélt és magában motyogott.

„Még csak az kéne! Hogy desszertpuding legyen! Azt már nem!”

„Büdös banya! Képes volnál feltálatni, csak hogy a kedvébe jádj a slampos, bozontos, kócos, mosdatlan férjednek. Akinek véres hús akad meg a torkán! Aki három ökröt megeszik vacsorára! Azt már nem!”

Miközben így lógatta a lábát, egyszer csak pisszegést hallott. Az asztal alól, igen, csakis onnan jöhettek a hangok.

– Lili! Itt vagyok, hékás!

De Lilinek ideje sincs a hang után nézni.

Mert pont most, ebben a pillanatban lép oda hozzá a serpenyővel Óriásné.

– A húst főve vagy sütve kéred? – kérdezi Óriásné a férjét, és a kondérhoz viszi Lilit, akit belemártogat egy kis zsírba.

– Nyersen a legfinomabb. De nem bánom, meg is sütheted. Csak jó legyen az íze!

Óriásné Lilihez fordul. – Gyere a tepsire! Jól megsütkezrelek! Így ni. Drága a zsír, de annál finomabb, szépen fürödj meg benne! Annyira sajnálom, úgy elvittelek volna kártyázni. De hát... nem jött vissza a megmentőd. A férjem jól begurul, ha nem kaphat be mindjárt megsütve.

Felvette a kapálózó lányt a tenyerébe, és cérnával hátrakötötte a kis kezét.

Lili gyorsan a főzőlapátra került.

Csakhogy az Óriás váratlanul befejezte a csámcsogást. Aztán váratlanul eldobta a kanalát.

- Mintha a padlón járkálna valaki. Tisztán hallom.

- Nincs itt senki, csak én. Aranyom, édes kicsim! Mindjárt tálalok, kis türelmet kérek!

- Hangokat hallottam, valaki lépked a kupolán! Most a falon, hahó! A kéményben van épp, érzem a szagát. Emberszag, ez gyerekszag!

Az Óriás krumpliorrával a levegőbe szagol. Újra és újra. Dobbant a lábával. Aztán feláll, amibe beleremeg az egész palota.

- Emberszagot érzek!

- Nem hallok semmit. Képzelsz, drágám. Csücsülj vissza! Jön a desszert, már pirul...

Lili tudta, hogy ez csak a Cérna lehet. Igen, ő az, egészen biztos benne, hisz ő pont ilyen gyorsan tud rohanni. Ki mászkálna úgy, mint egy mérgezett egér?

Az Óriás ráver egy nagyot az asztalra.

- Be akartok csapni? Mi? Te kis piszok, te légykölyök. Elkaplak fűszernek! Sajtkukac! Vasjankó! Hát túl akarsz járni az eszemen?

Cérna annyira izgatott lett, hiába szólt Lilinek, nem jött ki hang a torkán. Újra és újra próbálta hívni a lányt, de nem ment.

Az Óriás fogta magát és kiment az ajtón.

A fiú most hatalmas lármát csapott, csattogott, dübörgött, kövekkel dobálta a kémény paláit. A bádogot, a téglákat.

Lilit közben a lapátról újra a tepsire teszi az asszony. Fújja a tüzet, ahogy csak bírja, hogy jól meggyulladjon a sparherdben.

- Hahó, Behemótné. Én vagyok az, megjöttem! - Cérnának újra lesz hangja. Torkaszakadtából üvöltött a kéményen át.

- Tudtam, hogy te vagy az, kisöcsi! Te kis hörcsögpiszok! - Behemótné kapzsi szemekkel figyelte már, alig várta:

- Kérem az ékszert.

Cérna ekkor előveszi a gyöngyöket. Megcsillogtatja őket.

- Itt van, nézd csak, hogy ragyog! Akár a nap, a csillagok! Fényes korallok palotájából hoztam el neked...

Behemót Asszonynak káprázata lesz. Elbűvölik a gyöngyök.

Szikrázik a szeme, gyűrődik a hája. Úgy megszédül a káprázattól, hogy mindent eldob. Kiejti a tepsit is a kezéből, Lilivel együtt.

Lili feltápaszkodik a földről. Rohanva menekül a kijáratához.

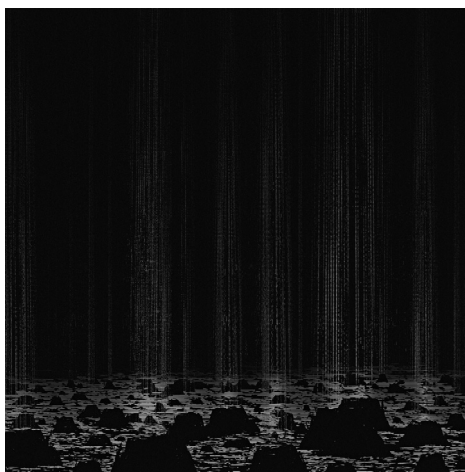
- Juj, de gyönyörű! Add ide! – sikít a Dromedárné.
- Előbb kérem Lilit. És kérd szépen!
- Ott a tepsi, viheted! Kérem szépen a csecse kis gyöngyöket! Add ide őket! Szépkisfiú, légy kegyes! Könyörületes!

Lili odalép Cérnához, és már futnak is, ahogy a lábuk bírja. Ahogy két nyúl futna, ha jönne a ravaszdi róka a mező bokrain át. Nyakukba veszik a lábukat és eltűnnek

- Nem akarok találkozni a ronda férjeddal! – kiabálja vissza a Srác.
- Soha többé, viszlát, te gyönyörű, kapzsi asszony!

Dromedárné repes a boldogságtól. Ujjpercén két gyöngy csillog. Már semmi nem érdekli, csak a saját káprázata. Olyan mosoly rajzolódik az arcára, vállára, a mellére, a csípőjére, a lábfejére, hogy ilyet még hősszerelmes korában sem látott a világvége szellemének sasszeme.

- Megkóstolhatom? – Ott terem az Óriás, kikapja felesége kezéből az ékszereket, és azonnal lenyeli. Gurgulázik. Volt gyöngy, nincs gyöngy. Gurulhatnak majd utána Óperencia méretes lakói. De ez minket már nem érdekel. Hisz eredeti hőseink, a Cérnasrác és Lili a szirtek felé járhatnak. Árkon-bokron túl vannak. Ha elég gyorsak, megmenekülnek!

*Roxana Bloju: 6_20_8_11_19_24 (III.)
(Románia, 2020, digitális nyomtatás, 30 x 30 cm)
Magyarország Csíkszeredai Főkonzulátusának díja*

Király Farkas
KÖDRE VÁR/EGYÜTT
(a *Zöld férfi* ciklusból)

A ködöt várom. A fehér leplet,
amely beterít erdőt, tavat, házat –
s téged meg engem is.
Az éj sötétje nem eléggé sűrű ahhoz,
hogy ne akarjalak felfalni szememmel.
Csak világot bizonytalanul betakaró
tejlég hitethetné el velem,
hogy hiába próbállak meglátni.

Bordáim közé könnyökölnek a mindennapok,
megannyi semmi, kicsinység, kicsinyesség,
számoknak magyarázom, hogy nem léteznek,
agyam sugárzik, fejem csillog az éjben,
lézerfegyver leszek maholnap,
bolygókat lövetnek szét velem
hétköznapi hőseink, hőseitek, hőseik.

Van egy tüköröm, melyet sosem mutattam neked.
Órzi minden nevetésed és mosolyod.
Ha belenézek, látlak, úgy, ahogy szeretlek.
Ahogy szeretnéd.
Hallom széteső ágyak nyikorgását,
darabjaira hulló zuhanyzók nyöszörgését.
Érzem a törölközőt, amint hátamat szárítja,
ahogy verejtékem felitatod gondos szeretetben.

A köd érdekel most, meg az,
hogy mit adhatnék neked,
mit küldhetnék a távolba
egy frissen kitalált hullámhosszon,

szűz frekvencián,
érintetlen éteri sávon,
melyet eddig senki nem használt.

Ujjam begyét Vénusz-dombodra?
Tarkódba harapó fogaim?
Mellbimbóid szívó ajkaim?
Csiklód körül köröző nyelvem?

Aludj, édes szerelmem, álmodd az igazak álmát.
Nem lesz köd, nem lesz lepel, ma nem.
Az ég sem nyílik meg, nem hull rám
tüzes eső, sem manna, sem egyéb.
Megszámolom a szoba sarkait.
Mindegyikből te integetsz.

Este a park fái útra kelnek.
Átszelik a távolságot,
ahogyan csak ők képesek.
Belesnek álmainkba,
velünk emelkednek, zuhannak,
kapaszzkodnak bútorok nyikorgásába,
fogak csikordulásába,
szempillák ölelkezésébe,
lábujjak összefonódásába,
nyelvek táncába,
ölelkezés ráncába,
tanulnak
robbanást és roppanást,
sosem hallott riadást és rianást.

Van egy tükröm, amit nem mutattam neked.
Belenézek, és szeretlek.

Bartha György

DOLOGI-TÁRGYIAS VERS
A SZŐLŐLUGASBÓL

amint így – elmélázva – a szőlőlugasból kifele figyelek
meglep a szőlőlevelek
demokratizmusa...

a legtöbb lapi suhanó galamb
„röpképét” mutatja a kék ég előterében:
– tökéletes a szárnyak íve (még a szárnyalás első pillanatában
amikor még
nem nyíltak ki teljesen a verdesés előtt);
– a szimmetrikusan szétnyíló faroktollazat;
– ami kilóg a sorból (mert nem hasonlít): az a fej helyén a karcsú
levélnyél...

ám ami a legfontosabb (és e vers megírására késztetett) az az hogy
egyetlen lapi sem tolakszik a másik elébe
ha kicsi ha nagy
nem halássza el a szomszédja elől a napfényt
még akkor sem ha más-más vesszőn sarjadt a kettő
például egy magasabban álló levéllemez „farktollazata” tökéletesen
kitölti
üres helyét az alatta elhelyezkedő levél „fejrésznének”;
egy kisebb levélke a nagyobb „testvér” szárny-hónaljában békésen
megbúvik (a „báty” ilyen esetben – hogy elegendő helyet biztosítson a
„kisöcsnek” – kissé megemeli azon az oldalon a „szárnyát”) – – –
ésatöbbi...

hogy „szél uram” se bonthassa meg
az igazságosan kialakult rendet
egy-egy kacs a két szomszédos
vessző közti távolságot rögzíti elébb-elébb

véglegesítve ezzel a lugasbeli „zöld állapotok” eme status quóját...

csak az ember nem ilyen
testvér testvér ellen karóra mennek
hogy a darab örökség amin testvériesen osztozkodniuk kellene
csak az egyikük birtokába kerüljön...
Osztatlanul!

ÉGNEK A KÖNYVEK...

egy-egy jó bőrkötésű példány ha becsukva
hajítják máglyára
még bírja valameddig
aztán a hőségtől felpuffadtan megadja magát...

a modern idők „kitanult” autodafé-hóhérai
már kinyitva dobták tűzre az ilyen opuszokat ...

*

családi örökségként egy megperzselt szélű hiányos Bibliát őrzök
Misztótfalusi betűivel nyomták
a vizsolyi bibliánál azonban „fiatalabb”
következetesen „kappá”-val írja a „k”-t
és az „s”-et hol „s”-sel hol „f”-fel jelöli ám az „sz”-nek mindenütt „fz”
az írásjegye satöbbi

családi szájhagyomány szerint, amikor 1848-ban „kiáramlottak”
a balázsfalvi gyűlés felosztatása után Janku hadai
Magyarpéterfalva nyugati irányban az első magyar falu lévén
útjukba esett „példát kellett statuálni” hát felgyújtották
nem került nagy erőfeszítésükbe csóvát dobni
a faluszéli házak szalmafedelére a nép azonban megúszta
mivel az agyagfalvi gyűlés számíttva arra
hogy vérengzés kezdődhet jó időben még a balázsfalvi népgyűlés
„munkálatai” alatt

csekély számú huszár-különítményt szalasztott le a Kis-Küküllő mentén

a gyújtogatók az alvégen még érvényesülhettek
 a lendületükből tartott úgy a falu közepéig
 a kapuk mögé beállott székely huszárok azonban
 – a fegyveres néptől félték ám ezek a felkelők mint az ördögtől –
 kiszorították őket nyugat felé a faluból Kapuson által
 fentről a dombról rázták az öklüket hogy még visszatérnek
 de a katonák láttán – hiába volt a számbeli fölény –
 a felgyújtott házak füstjével együtt elszállt a bátorságuk is
 így hát vonultak tovább nyugatnak Mócvidék irányába
 de még közbeesett Nagyenyed is
 ott a kapuk mögött nem álltak székely huszárok...

elégg az hozzá hogy a félfalu leégett
 családi Bibliánk is ekkor kap(hat)ta az „égés-patinát”

erről „mesél” tehát a fekete szélű se eleje se vége
 és a közbülső részeken is itt-ott hiányos
 de mesterien újrakötött Biblia
 mai „küllemében” néhai Salló István utolsó csíkszeredai könyvkötő-
 mester egyik utolsó munkája nyugodjék békében

felütöm úgy a kétharmadánál az időette
 századok „vasfoga” által megviselt lángok közül kimentett könyvet
 hát – csodák csodája – ezt írja fekete keretben feketével:

„És fok népek között itéletet téfzen
 az Iften, és fok nemzetségeket megfedd
 nagy mezfzfe földig, és az ő fegyvereikből
 kapákat tsinálnak és az ő dárdáikból
 farlókat, és egyik nép a’ máfik ellen fegy-
 vert nem vonfzon és többé hadakozáft
 nem tanulnak.” (Mikeás, 4:3)

Úgy legyen!

(az már csak hab a tortán hogy a magyar bibliai regévé avanszált
 Jónás-könyv részlete olvasható a felütött könyv szemközti oldalán)

Nagy Attila
HA NÉHÁNY JÓ SOR

Kifog a vers rajtam is
Megszédít de balszam is
Megnyugvás hogyha sikerül
Ha néhány jó sor kikerül

Abból ami épp emészt
Elnyomja bennem így a félszt
Szabadság bátor ébere
Így élek s halok én is vele

PETÚNIÁK

In memoriam Szócs Kálmán

Kálmán,
Nyílnak a petúniák!
Illatuk, színük ugyanaz:
Bóduló élet és szomorúság,
Amely a magányra hajaz.

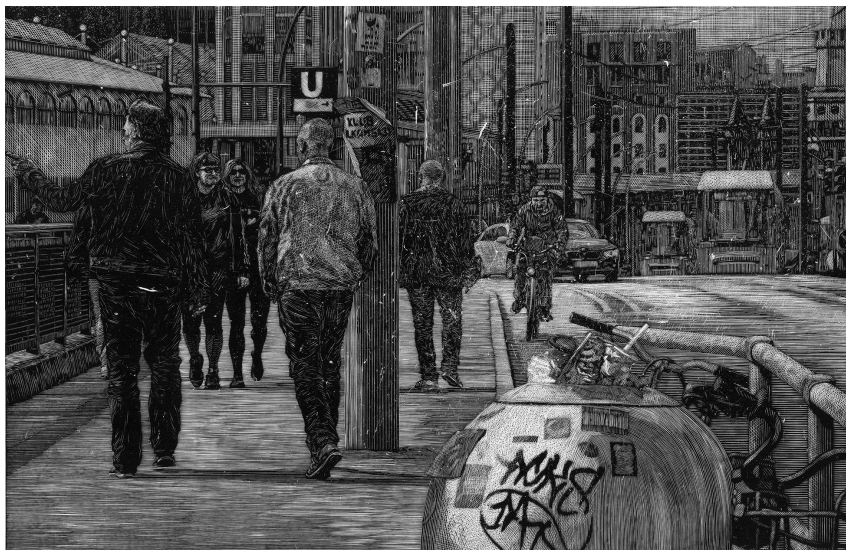
Egyébként is, hűvös a május.
Hiába hittük, hogy eltűnik végleg:
Továbbra is éber az Árgus...
Álszabadságok, manipuláltak –
S az inkák és a négerek

Egyre fogynak, és aki maradt:
Hallgat mélyen vagy ténfereg...

REZZENÉS

Csendben ülök
Díztelen
A Teremtést így
Figyelem

Bevonz újra
És nem enged
Jékely könnye
Illat permet

*Olesya Dzhurayeva: Tavasz nap Berlinben
(Ukrajna, 2019, linómetszet, 50,5 x 77,5 cm)
Magyar Képzőművészeti Egyetem díja*

Erdei L. Tamás

MÍNUSZ HÚSZ

Amúszerfal kijelzője tíz fokot mutat fagypont alatt. A sovány, huszonnyolc éves nő szorosabbra rángatja magán szürke pulóverét és tavaszi dzsekijét. Ezeket még sikerült lekapnia a fogasról, ahogy otthonról elrohant. Fázik, retteg és össze van zavarodva. A nyüsztítés valahol a szája és az orra között jön ki belőle. Folyik az orra, nem érzi. Összegömbölyödik a terepjáró vezetőülésén. Az autó egy budai lakópark udvarán áll, ahol Anna a férjével lakik. Itt mindig öt fokkal hidegebb van, mint a belvárosban. A közeli erdő áttolakszik a kerítésen, ontja magából a hideget.

Vaddisznók járnak be a drótkerítésen, nem zavarja őket, hogy emberek költöztek vonulási útvonalukra. A mesterséges fények és a hangok sem tudják elriasztani a kondát. A portást gyakran hívják a vadak miatt bepánikolt lakók, belemorog valamit a telefonba, alig mozdul ki fűtött odújából a nagy zseblámpával, hogy tegyen egy kört a nemrég felhúzott épületek körül. Nem vadórnek szerződötték.

Csend van, csak a fák szuszognak, a nő szíve hangosan dobol, belülről hallja, ahogy domborodó hasára rakja kezét. Bent egy másik szív pumpálja a vért egy másik testbe. Anna a kilencedik hónapban van, orvosi utasítás szerint most nagyon kéne vigyáznia. Ötvennégy kiló volt a terhessége előtt, tegnap ötvennyolc, ma talán csak ötvenhét. Igyekszik nem gondolni arra, a baba miért nem mozdul már fél napja. Elrejtőzött méhe legsötétebb zugába, meglapult, mint egy üzött vad a bozótban. Az autó digitális kijelzője huszonhárom óra tizennégyet jelez. Két órája kuporog az ülésen. Néha beindítja a motort, hogy enyhítsen a hidegen, lila ujjai kiengedjenek a fagyban. A baba melegét próbálja elvenni, amikor a hasára teszi a kezét. Spórolnia kell az üzemanyaggal, nincs pénze tankolni, alig van már benzin a tartályban. Vacog.

Semmit sem értett, amikor dühöngő férje kilökte az ajtón. Félelem és szégyen. Ennyit érzett csak. Nem tudja, miért, menekülnie kell. Mentenie magát és a kis csupasz kölyköt odabent. A telefonja, kulcsai a lakásban maradtak. Fogalma sincs, kit hívna fel ilyen helyzetben. A nővérével hónapok óta nem beszél. Anyja túlságosan messze van,

azt mondaná, túrjél, fiam. Aki gazdag pasihoz ment, ne rinyáljon. Fogja be, mindene megvan, amiről más álmodni sem mer. Az anyja gyerekek lelkét ápolja, felnőttekhez nem ért. Annát túrésra nevelte, a férfiak a világ irányítói, a nőnek alá kell magát rendelnie a férjének. Anna öklendezni kezd.

Öklendezik, csuklik, vacog. Összekoccannak a fogai. Megpróbál kiverni minden mondatot és mozdulatot a fejéből, de nem sikerül. Minél mélyebbre akarja tolni őket magában, annál makacsabban tolakodnak fel, mint a hányás.

- Takarodj a házamból, te fapina! – ordította a férje, a negyvenes, kopasz, egykori sportoló. Az ujjait Anna felkarjába mélyesztette.

A nőnek fáj a szorítása. Tibor sosem bántotta még őt, eszébe sem jutott védekezni. A férfi nagyot lódított rajta, azzal a lendülettel, ahogy a fületlen lépcsőházba kilökte, rá is csapta az ajtót. Anna nekiesett a szemközi falnak, kezével kitámasztotta magát, hogy védje a babáját. Megfordult, egy pillanatig nézte a bejáratot, mintha arra számítana, mégis kinyílik az ajtó, és visszatérhet az otthonába. Nem tudta elhinni azt, ami épp most történt vele. Bent a melegben, a hatalmas, modern lakásban a férje és annak titkárnője, a huszonhárom éves Edit iszogattak. Alsóneműben a hálósobában. Az ő hálójában. Anna igyekezett felidézni az előző órákat, de a gondolatai annyira kuszák voltak, hogy csak nagy nehezen tudott visszaemlékezni néhány összefüggéstelen mozzanatra. Edit picsásan öltözködött mindig, felsliccelt szoknyák, kivágott blúzok, mély dekoltázs. Mostanában Tibor sokat dolgozott, késő este ért haza az irodából, vacsoraidő után. Anna nem látott összefüggést a kettő között. Csendesen várta férjét a terített asztalnál, nem nyúlt addig az ételhez, amíg Tibor meg nem érkezett. Kellemetlen érzés fogta el, amikor ma este ketten állítottak be. Furcsán vidámak voltak és kicsit dülöngéltek.

- Helló, bébi – mondta Tibor, és csúnyán nevetett közben – Kész a vacsora?

- Helóka – bugyborogta Edit, és jobb keze ujjával a levegőt legyezte a szája előtt.

A titkárnő szőrmebundát viselt, egy Ralph Lauren szemüveggel fogta össze hosszú barna haját. Anna nem értette, mit keres itt.

- Csak kettőnkre főztem – makogta zavartan.

- Ne foglalkozz velem, kicsikém. Mi már vacsoráztunk, igaz, Tibi?

- Tessék? Ti vacsoráztatok, együtt? - Anna bután nézett. - Hol, mikor?

Tibor dűnnyögött valamit, benyomult az ajtón, és lerúgta a cipőjét a szekrény alá.

- Hagyd a faszba a kaját! Megvan még az a pezsgő a hűtőben? - a férfi a konyha felé trappolt.

Anna az ajtóban toporgott, és sűrűn pislogott. Edit belibbent mellette a lakásba, és ledobta magát a kanapéra. Elhelyezkedett rajta, a lábait a támlára dobta, közben dúdolni kezdett egy slágert. Rondán elhúzta a sorok végét. Anna kiterített blúzán és szoknyáján terpeszkedett, de ez nem zavarta. Tibor közben elérte a hűtőszekrényt, és elégedett rőfögéssel nyúlt a Dom Pérignon üveg felé. - Hóm, szvíthóm - dörmögte, miközben lecsavarta a drótot az üveg nyakáról. A pukkanás után töltött egy nagy pohárral magának, belekortyolt, aztán lötytyintett egy kicsit a titkárőnek is. Harmadik poharat nem vett elő. - Te úgysem iszol, igaz, szívi? - kacsintott Annára, aki még mindig az előszobában állt, mint akit otthagytak. - És most szóljon a rock! - rikkantotta a ház ura. Egy cédét lökött a lejátszóba, felnyerítettek az AC/DC gitárjai.

Anna nem értette, ha dolgozni akarnak, miért jöttek ide, ha meg vége a munkaidőnek, akkor mit keres itt Edit. Figyelte a férjét.

Tibor a két pezsgős poharat egyensúlyozta a tenyerén, imbolyogva a kanapéhoz ment, letette a poharakat, és beletúrt Edit hajába. A nő felröhögött.

- Akkor most hármásban csináljuk? - Edit abbahagyta a dudorászást, belenyalt a pezsgőbe és vihogott közben. - Terhes szexben még úgyse volt részem - valami csettintésszerű hang jött ki a száján.

- Hát akkor most lesz, bébi - bőfögte a férfi.

Anna szája kicsit elnyílt, szemei összeszűkültek, valamit nyögött. Tibor fél kézzel vetközni kezdett, a másik keze gyakorlott mozdulatokkal gombolta ki Edit selyemblúzáját. A nő kacarászott, közben kicsatolta a melltartóját. Mellei kibuggyantak, kissé előretolta őket. Egy pillanat alatt megszabadult szoknyájától is, már csak bugyi volt rajta. Húsos combjai voltak és vastag bokája. A férfi kézenfogta, felrántotta a kanapéról, a hálószoza felé kormányozta. Az egyik kezében a pezsgős pohár, a másikkal a nőt húzta maga után. A lábával lökte be az ajtót.

- Gyere már, szívi, mire vársz? - Anna ezt már az ajtó mögül hallja.

Remegő lábakkal követi őket a háló felé. Ami ott fogadja, attól valami tompa fájás indul el a gyomrában. Az ágyon, a tiszta ágyneműn, amit reggel mosott és vasalt ki gondosan, most a férje és a titkárnője hemperegnek. Tibor az idegen nő fülét harapdálja, pont úgy, ahogy az ő fülét régen, amikor még azt hitte, szereti őt a férfi. Edit hátradobja a fejét, mélyről felnevet, simogatni kezdi magát a bugyija alatt. Anna az ajtóban áll és öklendezik. Ez gyakran megesett vele az utolsó trimeszterben, de most egész más, nem belülről jön, hanem valahogy kívülről és alulról.

- Mit állsz ott, bébi, gyere már közelebb! - Tibor hangját Anna sosem hallotta még ilyen nyersnek.

Engedelmeskedik, ahogy megszokta, és a nagy franciaágyhoz lép. Tibor feltérdel, már megszabadult minden ruhájától, a farka petyhüdtelen lóg. Durván magához rántja Annát és a melleit kezdi markolászni. Edit közben az asszony combjai közé nyúl, és a hüvelyébe tolja két ujját a ruhán keresztül. - Szia, cicabogár, jó leszek hozzád, ne félj! - duruzsolja.

Anna nem bírja tovább, felsikolt, kirohan a szobából. Szeretné kimosni a ruháit. Azonnal. A nappaliban megáll a divatos festő, Harmath Péter *Szerelmesek* című képe alatt. Két próbababa öleli egymást meztelenül a festményen. Egészen más volt két évvel ezelőtt, amikor a barátnője jött fel. Azt az estét Anna kezdeményezte, csupa meghittség és bizalom volt minden. Harmónia három test és három lélek között. Egyetlen alkalom. És Tibor sosem nyúlt volna Katához egyedül. Egyetlenegyszer. És nem volt terhes.

Bentről vihogás, horkantások és dühös rőfögés hallatszott. Néhány másodperc múlva megjelent a férje egy törölközővel a derekán. Ordítani kezdett.

- Mi van veled, te szűzkurva?! Úgy élsz, mint egy királynő, most meg játszod itt az eszed! - vörös volt az arca és a kézfeje, ahogy hadonászott. Anna a gyűrűsujját figyelte, valami furcsa volt rajta. Hiányzott a gyűrűje. - Azt hiszed, talán nem tudlak jól megbaszni mindkettőtöket egyszerre? Te is az enyém vagy, meg ő is. Azt csinállok veletek, amit akarok. Ennyi. Mit kéreted itt magad, te hülye picca?

Anna az előszoba felé hátrált, Tibor utánanyomult.

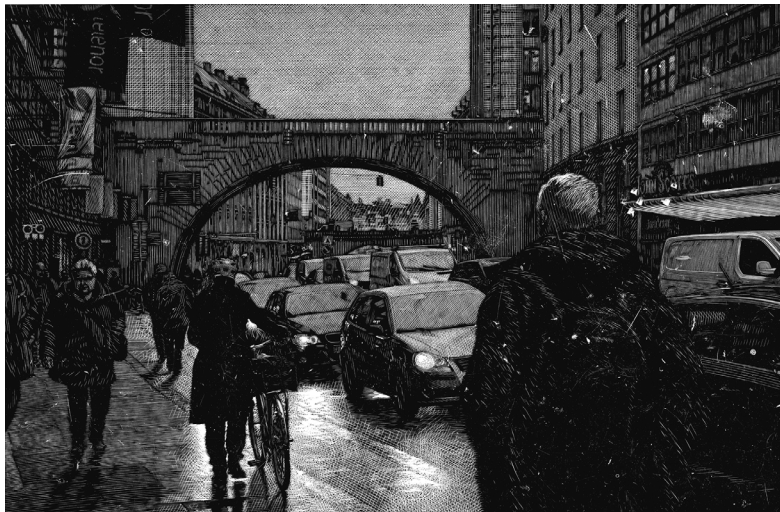
- Ha most nem hagyod magad jól megdugni, akkor ne merj elem kerülni többet!

Anna lekapta a fogasról a pulóverét és a kabátját. Az ajtóhoz rohant. Tibor utolérte, és megfogta a karját. Valamit még ordított, aztán csak megrángatta és kilökte az ajtón.

Ennyire emlékszik, ez történt órákkal ezelőtt. Most már éjfél is jócskán elmúlt. Lassan szállingózik a hó, egy magas férfi kotorászik a zsebében a ház ajtaja előtt. Fény gyullad a lépcsőházban, a férfi felbotorkál az első emeletre, és balra fordul. A szemközti ajtó mögül hörgés, lihegés és nyögések hallatszanak. Egy női hang ezt lihegi: – Ahh... Igen, úgy, oda...! A tiéd...!

A férfi elmosolyodik. Fiatal házások, dűnnyögi, jó nekik, és nagy lendülettel betolja a kulcsát a zárba.

Anna nem érzi a lábait. Magzatpózba kuporodik a merevre fagyott bőrülésen, a kezét a kabát redőibe dugja. Az ujjaiiban megszűnt a vérkeringés. A hajnali erdőből a szél havat fúj a kocsik felé. Vaddisznók kocognak az ösvényen. A benzinmutató nullán áll. Anna nem mozdul. A magzat nem mozdul. A hőmérő az autóban mínusz húsz fokot mutat. Valaki nyüsszít.

*Olesya Dzhurayeva: Északi fény. Stockholm
(Ukrajna, 2020, linómetszet, 50,5 x 77,5 cm)
Magyar Képzőművészeti Egyetem díja*

Simó Márton

KÖTŐRÚD ÉS RUBIK-KOCKA

Nagy élmény lehetett apánknak, amikor először felálltunk négyen a földdarab szélén. És papónak még inkább. Egyébként ő azt mondogatta, hogy már nem neki való. Hogy csak arra jó már, hogy élesre kalapálja a pengéket. Nekünk a dolgunk, hogy húzzuk s haladjunk. Hátról nézi, aztán intézi a többit. És elrázza a rendeket. Örvendtünk ennek, hiszen asszonymak és gyermeknek való feladatnak tartottuk, apróságnak, kiegészítő munkának. Minket különösebben nem érdekelt, hogy hátul mi történik. A kaszálás az igazi és a férfinak való feladat. Úgy gondoltuk a nagy hirtelen felvállalt felelősség tudatában, hogy csak húzni kell, jobbról balra haladóan vágni. Haladni szépen. Vigyázni arra, hogy túl sokat ne *harapjon* egyszerre, mert akkor megtorpan a lendület – olyankor könnyen eltörhet a nyél, szakadhat nyakban az érzékeny acél –, s finoman kell haladni előre, kicsi léptekkel, mintha olyan táncot járnánk, amikor minden megejtett teljes motívumsorral, az oda-vissza tett karmozdulatot követően egy arasznyit, olyan talphossznyit léphetünk előbbre. Még előbbre. Még tovább. Aztán még. És megint. Újra. Aztán ismét. Több száz ilyen egymást követő szép mozdulat. Egész el a parcella végéig, ahol majd percnyi időre megszusszanunk, elővesszük a *fénkövet*, és élezünk. Ez is nagy szakértelemmel történik. Sokan úgy fennek, hogy a hegyével maguk előtt a földhöz támasztják a szerszámot. Mások a nyél végét a talaj szintjén tartják, függőlegesen, és a maguk előtt tartott acélt bentről ki, a hegye felé haladóan élezik. Mivel egy alkalommal elég mélyen belevágtam a jobb mutatóujjamba, én is ezt a második változatot kezdtem gyakorolni. Azt tartottam, hogy fontos a hangzás is, legyen meggyőzően ütemes, szabályos minden egyes mozdulat, amely a követ vezet az acélon. Úgy kell végezni, hogy szóljon szépen és egyedien. Az idősebbek állítólag be tudták messziről azonosítani, hogy ki az, aki épp kaszát élez. Most Zolti. Fülöp János komám. Ez Attila bácsi. Vagy nem. Nem úgy. Ez a cigány!... Valamikor ez a fajta tudás is a vagányság mértékadója lehetett a faluban. Egy *olyan* korban... Egy *előidőben*... Az élezés végén pedig, amikor befejezettek véltük a műveletet, jól

begyakorolt mozdulattal illet megpengetni az acélját. Nyilvánvaló, hogy ez csakis akkor működött rendesen és hatékonyan, ha víz állott a rendelkezésre a fénkötökben. Az újraélezés szertartása előtt pedig ildomos volt a pengét egy fűcsomóval végigtörülgetni a nyakától a hegyéig. Ezek mind-mind elegánsnak tűnő mozdulatok a kívülálló számára. Olyan szép a koreográfiája, hogy csak! Aztán lehetett fordulni a renddel, ha sima volt a terep. Amennyiben hágós, akkor vissza kellett ballagni a földdarab másik végére. Ez akár beszélgetésre, évődésre is jó volt. Egy kicsit fel lehetett lélegezni. Megszusszantunk ez idő alatt. Hágóra soha nem kaszáltunk. Azt mondták a jártasabbak, hogy állítólag a gyimesi csángók és az *osánok*¹, odafent Máramarosban azt is értik, úgy letakarítják a hegyoldalakat, mintha borotválnák. Ha mondták, elhittem. Akkortájt nem volt lehetőségem a helyszínen ellenőrizni ezt, mert egyik említett vidékre sem jutottam el kaszálás idején. Magam is megpróbáltam úgy húzni, hogy hágónak állok, de csak akkor ment, ha alig-alig volt emelkedő, ha mintegy tíz százalék alatti volt az emelkedő.

Nagyapánk azonban a hátunk mögött igen komoly *segéderő* volt ilyenkor. Jött. Matatott. A nagy semmittevésben – úgymond – elvégezte azokat a szükséges simításokat, amelyekre mindenképp szükség volt. Úgy dolgozott, hogy a kasza mellett villát és gereblyét is tartott magánál. Vagy kézügyben. A gereblyét a nyelénél fogva szúrta a fel. Ha tehette egy honcsokba, mert úgy könnyebben ment le meglehetősen mélyre, és biztonságosabb is volt, nem törött el, s mi pedig még véletlenül sem léptünk rá. A seggünkben volt. Úgymond. Javította a rendeket, ha talált elmaradozott szálakat. Amikor kezdők voltunk, bizony gyakran megesett, hogy a makacsabb fű lehajlott a kasza előtt, ledőlt, és deréktájban vágtuk el. Mindig akadt pár rakoncátlan szál, amely épen maradt, földre feküdt, nem adta meg magát, pedig odafigyeltünk, és igyekeztünk mindent letakarítani. – Nem erőből kell húzni, csak könnyedén! – mondogatta az öreg. Az öcsém is túlestek azon a bejáratáson, amellyel pár évvel korábban papó engem is kezelésbe vett. Fűcsomót szorítottak a hónuk alá, s a karjukat szorosan a mellkasuk mellett tartották, amikor fordultak derékből, s a kasza egy szép körív mentén haladt. Jó nagy körcikket rajzolt. Csak úgy hersent

1 Az *Avasság* lakói, az egykori Szatmár vármegyében lévő Avas-hegység alatt, az Alföldre nyíló medencében élnek – *Tara Oaşului* –, többségükben románok, akik egykor a szatmári vár uradalmi jobbágysai voltak.

a térdig érő növényzetben. Akár a beretva, úgy vágott. – A jobb kéz ott van, a mankón van végig – magyarázta –, lazán fogja, s csak vezet. Mindez könnyedén, a kasza éle szinte a levegőben suhan, nem fekszik a földre. Így nem fárasztó ez a munka, tiszta élvezet, s egész addig lehet húzni, míg felszárad a harmat... Érdekes, akár bosszankodhatunk volna. Ha apánk mondogat ilyeneket, akkor lázadozunk is mindjárt, de papótól elfogadtuk. Annyival hitelesebbnek tartottuk őt, és betartottuk a javaslatait. Nem tudtam később sem megmagyarázni, de létezik valamiféle összehangoltság, valami közös hullámhossz, valami telepátia a nagyszülő és az unoka között. Egy ideig. Mondjuk úgy, hogy a kamaszkor felső határáig. Akkor már olyan, mintha fölöslegessé válna. Vajon véget ér a szerepük? Az emberben általában úgy tizennyolc-tizenkilenc éves korig erős a nagyszülők iránti ragaszkodás, aztán szép lassan elhamvad ez az érzés. Kihull. Az öregek ilyenkor már mindenféle nyavalyákkal küszködnek, kikezdi őket a civilizációs betegségek, a vérnyomás, a különböző meszesedések, az asztma, a reuma, a sváb és angol úriemberekről elnevezett bajok², amelyek már az ismeretlennel való nagy találkozásra készítik fel őket. Ekkor derül ki, hogy mennyire esetlenek, mennyire tapasztalatlanok. Ők, akikről azt hittük, hogy mindennek a tudói, épp annyira kezdők bizonyos dolgokban, mint voltunk mi is hajdanán. Amilyenek leszünk majd mi is. Mindig újdonságos kihívásokat tartogat az élet? Szépen túlnó az idősebbeken a következő generáció. Tüllépünk rajtuk mi is, mert ilyenkor még mindig azt gondoljuk, azt hisszük, azt tartjuk, azt feltételezzük, hogy a rendelkezésünkre álló néhány évtized nagyon hosszú, nagyon nagy idő, s majdhogynem végtelen... És nekünk abban az időszakban még nagyon sok más és igen fontos dolgunk akad.

(Jóval később történt, legalább tíz évvel a kaszálás begyakorlása után, amikor Hunor már lelépett volt az országból, Magor pedig főiskolára járt. Én meg éppen odahaza voltam akkor is, nem a faluban, Várhelyen, és éppen nősülőfélben... Az öreg rosszul lett egy este. Szerencsére időben kórházba vitte a mentő, úgyhogy nem bizonyult végzetesnek az a roham, de tény, hogy összeomlott a vérkeringése és az intenzívre került. Igyekeztem bemenni, ahogy megtudtam, mind kerülgettem az orvosokat és az asszisztensnőket, de a közelébe sem engedtek. Csak

2 Dr. Alois Alzheimer (1864–1915) és dr. James Parkinson (1755–1824).

ígérték, hol biztatóan, hol enyhén érződő kétellyel mondták, hogy másnap reggelre kiderül minden, hogy megbírja-e, s hogy nyugodtan mehetek haza, mert tőlem aztán nem függ semmi... Gyakran látni sötétruhas férfiakat és nőket a kórházi porták előtt reggelente, akiknek a hozzátartozóit éjszaka immár félretolták a hullakamrákba. Azokban az esetekben biztos, hogy nem volt eredményes a beavatkozás, a tudomány és a technika veszített. És a hátramaradóknak el kell végezniük a papírmunkát. Újkapitalista korunkban a klinikák köré telepített temetkezési vállalkozások is jelzik ezt az állandó alulmaradást. Azokban biztosra működik, halálbiztos az üzem. Egyébként elég bizarr dolog napjainkban ez a jelenség, ahogy megy befelé az ember a kórházba – mert sokan lábon járva, gyanútlanul igyekeznek a halálba, s végzetesnek bizonyul esetükben a laborvizsgálatok, az analízisek készítése után az újabb kezelés, amelynek a protokoll szerint pozitív hatásúnak kellene lennie –, közben akár ki is választhatja a megfelelő színű és méretű koporsót, a szemfedelet. Ha úgy gondolja. Ma már olyan spray-eket is lehet vásárolni, amelyek illatosítanak, elnyomják a szagot. Fő az előrelátás. Bizonyára választani lehet, hogy az ember – pontosabban a hullája – ibolya-, vagy netán barackvirágillatot árasszon a *virjasztó* során, mert első este még megjár, de a második napon már durva, gyomorforgató, még akkor is, ha manapság EU-konform légkondikkal látják el a ravatalozókat, amelyeket olykor, főként a kisebb falvakban, ahol alig van születés, a jövő előszobáiként aposztrofálnak a minden hájjal megkent politikusok a kampány-ízű avatóünnepségeken... Jobb olyankor rátenni a helyére a koporsófedelet és meghúzni azokat a nyilvánvalóan egyszer használatos szárnyas csavarokat is, amelyek humánusan kiváltják az annyira bántó leszegzés műveletét. Sokkal emberibb és praktikusabb az a csavar. Két vagy három pár van belőlük. Egy férfiember könnyedén be tudja srófolni, míg a cirádás fej eléri a deszka politúrját, s ott megakad... Akkor mégiscsak besurrantam az intenzívre. Megláttam az ajtórésen át, vagy legalábbis úgy rémlett, hogy őt látom a paraván ellenére is. Mégiscsak papó volt. De nagyon kicsi helyen. Valószínűtlenül összehuttyant, sápadt és törekeny lett. Addig csak filmekben láttam ilyen kórházi ágyakon fekvő betegeket, akiknek karjából, oldalából mindenféle csövek, katéterek lógnak ki, s fejtől-lábtól zöldesen villogó képernyők, amelyek a normális, vagy az éppen fogyatkozó életfunkciók jeleit méricskélik... Mit tehettem? Ha-

zamentem, s hajnalban robogtam vissza. Azt a rohamot papó túlélte. Mosolyogva közölte, hogy *ott járt*. Kérdeztem, hogy hol? – Hol lettem volna? Ott. Túlfelel – suttogta sejtelmesen, mint aki valami nagy tudás birtokosa –, és meg kell mondanom, fiam, hogy nincsen ott semmi. Nem hozhattam üzenetet. Nincsen semmiféle alagút. Nincsen fényesség. Ha egyáltalán van valami, az a sötétség. Esetleg a nagy és végtelen semmi. *Itt van minden, ami létezik...* Az van, amit érzel, amit látsz... – Túljutott akkor a nehezén. Mindenféle bogyókkal, porokkal és injekciókkal ugyan, de még élt ezt követően is úgy öt teljes értékű évet, de már nem volt *olyan*. Kissé légiessé vált, mintha az itteni valóság fölött lebegne, mintha egy másik világban, de mégis ebben. Már nem érdekelték különösebben az újdonságok, a nagyvilág dolgai sem, hanem berekesztette magát kedvenc könyvei mellé – nem volt neki tucatszíninál több, ám annyi elég volt bőven, hiszen állítólag a lényeg mind ott sorakozott bennük – és a kapu meg a kert közötti zárt térbe. Voltak kedvenc gyümölcsfái, ribizli- és egresbokrai, *ótványai...* Volt kutyája, kecskéje, báránya. Nagyjából ennyi. Néha eljárt még a templomba, de feszélyezte, hogy immár ő a legidősebb. Voltak ősz hajú emberek a sorokban, aszottak, sánták, varasok, ráncosok, kopaszok, szemüvegesek, remegő fejűek, fogatlanok többen is, de mindannyian fiatalabbak nála pár évvel... S az asszonyok sem voltak szerencsésebbek. Közülük talán azok lettek nagyon rusnyák vén korukra, akik fiatalon erőst *hegyessek* voltak.)

A kaszálásba mindhárman szépen belejöttünk. Hoztuk magunkkal tovább azt a tudást, amelyet számos nemzedék óta sok-sok gyermek és fiatal átvett az elődöktől. Egyfelől. Másfelől pedig nem. Oly sok minden megszakadt. Annyi tudománynak, tapasztalatnak veszett nyoma, hogy belegondolni is rossz. A vén papó – csak példaként – kiváló kerekese volt. Ott sorakoztak, porosodtak, rozsdásodtak a szerszámai a műhelypad alatt, az *árnyék aljában*, ahol most autókat és levedlett alkatrészeket tartunk *ez is jó lehet még valamire* alapon, bár időnként lomtalanítunk és beadjuk a sok haszontalan kacatot az ócskavasba, vagy elviszik a *lomokban utazó* cigányok. Azt hallottam a papó apjáról, hogy már kisgyerekkorában erősen érdekelték az akkori technika vívmányai, és anélkül, hogy külön iskolákat járt volna, és még csak inasnak sem adták be senkihez, egyszerűen elleste valahogyan a kerekesség mesterfogásait. Egy idő után elterjedt róla, hogy milyen kiváló érzéke van, s hogy mennyire gyorsan és pontosan dolgozik,

holott akkortájt még alig-alig kerülhetett ki az ismétlőből³, nem lehetett több tizenöt-tizenhat évesnél. Ami fából van, mindent el tudott készíteni, de a szekér különböző darabjai, s azok közül főként a forgó-mozgó szerkezeti elemek izgatták. Állítólag azok a régi száraz csutakok és fadarabok, amelyek közül a szabályosabbakat mi közönséges stafniként tartottuk számon, a többiről pedig nem is sejtettük, hogy mire lehetett volna jó, mind az ő hagyatékából származtak. Mi aztán, látván, hogy egyik-másik mennyire rusnya, göcsörtös és idomtalanul girbegörbe, s mennyi helyet foglal, egy alkalommal az öcséimmel fogtuk magunkat, előszedtük a törekes mélyéről az összeset, és *szétbotoltuk* mind-mind az általa előkészített sok kerékagynak, küllőnek, lőcsnek, nyújtónak, felhércnek valót.

Izgalmasnak mutatkozott még az elkészített takarmány megszerzése és hazaszállítása. Úgy kellett annak történnie, hogy lehetőség szerint azok a boglyák kerüljenek hozzánk, amelyekben szárazabb és jobb minőségű széna volt. Viszonylag hamar megszoktuk, hogy a hitványabbját összehordtuk külön, s abból lett a *kolhoznak* járó – mert időnként így csúfoltuk a kollektívet, szovjet mintára, mintha nagyzolnánk a gúnnyal –, a miénk pedig maradt a jobb, amelyben lapisabb, szárazabb, illatosabb volt a kóst. Jobb volt így nekünk, az egykori tulajdonosoknak. Meg a marháinknak. Főként nekik. Papó aztán intézte a másik felét. Úgy tudom, hogy Bálint bának, a brigádosnak, aki hordáskor rendezte az adminisztrációs részét, időnként járt egy-két deci monopól, sziruppal, esetleg egy Triple Sec, ha más nem került. Ez a talán narancsízű, de azért elég erős keserű italféleség ott volt a bodegában a felső polcon, ott hányódott, porosodott, s hosszú ideig csak rendkívüli alkalmakkor került le onnan, mert tíz lej volt decije, s azért általában két vodkát adtak, a szörppel festett, színes gabonapálinkából meg hármat... Egy félig levő és három bontatlan palackkal találtunk aztán abból a narancsos italból kilencven januárjában, amikor a nagy és új demokrácia hajnalán, pusztá kíváncsiságból mindent meg

3 A dualista Magyarországon az oktatás hetenként télen öt, nyáron két órára terjedt ki az ismétlő-osztályokban, amelyet az 1868. évi XXXVIII. t.-c. értelmében minden tanköteles koron túl levő gyermek (fiú és leány), akinek nem volt módja a továbbtanuláshoz, 15. éve betöltéséig köteles volt látogatni. E képzés keretében hasznos gazdasági és közigazgatási, illetani ismereteket sajátíthattak el a főként falusi tanulók, akik ezt a tudást felnőtté válásuk során használhatták és gyarapíthatták.

akartunk inni. Olyan régi volt, hogy még a népköztársaság alatt, a két kocsmárossal korábbi időben készült, az 1965. évben. Azt írta a címkéjén, hogy *Fabricat în Republica Populară Romînă...*

A hordásról annyit, hogy annak is külön szertartási rendje volt. Adott fogatot a kollektív, embert is. Azaz adott volna. Azonban azt mondta nagyapánk, hogy nem úgy van, nem olyan dolog az, hogy bárkire rá lehet bízni csak úgy a felelősséggel járó munkafázist. Másképp kell a behordást lerendezni. Mi, gyermekek örvendeztünk ennek, mert kicsit kizökkentünk az egyéb tennivalók sorából, s ennek különleges volt a szertartása. Egyszer ott kezdődött, hogy kiválasztottuk a lovakat. Nem fogadtunk el akármilyent, hanem addig jöttünk-mentünk, s vártunk is pár napot, ha kellett, hogy megszerezhessük kölcsönbe a *pirosat* és a *feketét*, azaz Szellőt és Betyárt. Ez a két herélt mén először, annak idején, amikor *egyéniék* voltunk, és tulajdonképpen rendesen is, négy, illetve ötévesen került hozzánk, pontosabban papóhoz, aki azt tervezte – a pirosnak ő állta az árát, a feketét pedig maga nevelte –, hogy mihelyt apánk megnősül, rábízza, odaajándékozza neki, hogy legyen befogni valója, amivel dolgozhat, s pénzt is kereshet, ha úgy adódik. Állítólag oroszhegyi vérből valók voltak,⁴ közepes marmagasságú,

4 Az *Erdélyi Népkönyvben* (1842) olvassuk: „...az Oroszhegyen ’s sóvidéken termő eredeti, székely fajtájú lovakat noha nem nagy mennyiségben, az ahhoz értő megismerheti.” Orbán Balázs írja a *Székelyföld leírásában* (1868): „[Oroszhegy] határtalan havasán legelnek szabadon, még télen is, azok a híres oroszhegyi fűrge lovak, melyek legfelebb 14 hüvelyk 3 vonal nagyságra nőnek, nagyon szép idomuak, erőssek és fűrgék, s ugy sebesség, mint idom, finomság, és kitartásra nézve leginkább hasonlítanak az arab lovakhoz. De már itt is elkezd fajulni a nemes faj, s már is kevés tisztavérű oroszhegyi lovat lehet kapni.” A *székely ló* a középkor óta számon tartott fajta. 1855-ben az ősi, „javítatlan” magyar lóhoz hasonlították, s megjegyezték róla, hogy még annál is kisebb. Brehm művének magyar kiadása (1929) szerint: „A székely ló a régi magyar parlagi ló változata, leginkább Erdély keleti részén található. Kisebb, zömökebb és durvább szervezetű a magyar parlagi lónál. Marmagassága 120–130 cm. Az utolsó fél évszázadban arab és lipizzai lovakkal nemesítették” (idézi: Hankó B. 1943: 18; Földes L. 1958: 32). A székely ló nem havasi teherhordó állat volt, hanem háta- és hámos ló. Magas főtartással és magas lépéssel járt, jól ügetett és vágatott. Jeltelen alig volt közte, annál több szürke, legyes szürke és szeplős. Aligha véletlen, hogy a székelyek közös származásukat a fehér lóhoz kötötték (Gyallay D. 1959: 219). Ez a totemisztikus képzetet megőrző szőlásuk több változatban ismert. („A székelyek mindnyájan rokonok apáról, anyáról s a fehér kabala likárol.”) Az ősi magyar lótól az arabos küllem, az aránylag kis és száraz fej, az arányos, vastag nyak is elkülönítette. Átlagos marmagassága az 1940-es évek elején még mérhető egyedeken 135 cm volt (Hankó B. 1943: 26–28). Az utóbbi századokban a keresztezések következtében a székely ló tulajdonságai, méretei is nyilván változtak. (Magyar Néprajz, II.)

szikár jószágok, amelyek jól bírták a terút, de ugyanakkor lovaglásra is lehetett őket vígan használni. Annyira szelídek voltak és tanulékonyak, hogy akár egyesben, akár párban lehetett szántani, boronálni velük úgy, hogy vezető nem kellett melléjük elől. Ostor sem. Nagypánc egyet csettintett, vagy annyi mondott, hogy *cú!*, s lódultak. Amikor azt hallották, hogy *hó!*, azonnal megálltak, mint a cövek. Szóval nem nagyon kellett imádkozni nekik. A részeg embert viszont nem szereték. – Már az egy-két decit is megéreztek – tudtuk meg papótól az egyik beszélgetős alkalomkor –, úgy megbolondultak volt egyszer a kistalusi vásárban, amikor én is bévettem szeszből, hogy troppban jöttek hazáig. Tetőtől talpig habosok voltak. Rúgtak, haraptak, s nem engedték, hogy hozzájuk közeledjek. Sándor koma kellett volt kifogja őket... – Akkor már szekerességre nem jártak, de erőkitermeléseken jól lehetett keresni rönkhúzatással, illetve méterfa hordással. Ebből aztán nem lett semmi. Apánkkal csak egy szezonzban tudott elmenni az erdészethez, hatvanegyben, mert aztán jött a változás. Be kellett állni. A lovakat elvette a szövetkezet, de ebből nem az származott, hogy megfeledeztünk róluk. Nem. A lovakról soha. Érdekes, az ökröket, a teheneket, a juhokat nem sajnálták annyira. Apánk néha emlegette a két lovat, de papó folyton. Feszt. Azzal kelt, s azzal feküdt mindennap, hogy *péstélgette*⁵, vajon mit kaptak, milyen a kóst odalent a nagystálóban, s vajon mennyi abrak jut, vagy azt a keveset is ellopják a gondozók? – Velük kellene megetetni a sok mocskot! Azokkal az eszetlen zsellérekkel, azzal a sok semmi emberrel, akik azt sem tudják, hogy mit jelent gazdának lenni! Hogy a *van* mit jelent! – morgolódt olykor fennhangon is, és kiselőadásokat tartott nekünk, amikor már annyira nőttünk, hogy fel tudtuk fogni, hogy mi az *enyém* és a *tiéd* közötti különbség, és mit jelent az, hogy *közös szövetkezeti tulajdon*, ami már olyan, mintha a kommunistáké lenne minden, az aktivistáké, a miliceké, a szekusoké, s milyen az, amikor nekünk *van* valamink. Amikor valóban van. – Mert a jó állat, az dupla érték. Megvan a munkaerőd, megvan a befogni valód, s a magad embere vagy velük! Így válsz termelőerővé. Ez a *tehetség!* – vont le a következtetést, s magyarázta, hadd értsük. Tehetőségre gondolt. Nyilván. Így nagyon

5 Azaz: vélekedett, töprengett – tájszó a Sóvidék, illetve Firtos környéke falvaiból (Údvarhelyszék)

rövid ideig tartott az iskolában az ideológia győzelme fölöttünk. Úgy ötödik-hatodikos korunkig. Aztán átfordult a dolog. Visszatért a normális kerékvágásba. Már-már megtalálta a valóság a saját helyét bennünk, és megpróbált visszahelyezni a magunk kisvilágába, amelyet a rendszer oly nagy szorgalommal igyekezett szétverni. Számunkra elképzelhetetlennek tűnt, hogy a falu, a sok kisgazdaság, a sajátosan gondolkodó és egyéniséggel bíró, de a jól kialakult évszázados rendhez igazodó ember innen eltűnjék. Szépen illusztrálta ezt a folytonosságot, a megújhódást, hogy aki tehetett, új lovat, új tehenet, másik juhállományt szerzett magának. Bár a tudományos szocializmus tanai alapján ennek nem szabadott volna bekövetkeznie. – Ezek amolyan csökevények – hangoztatta a történelemtanárunk, akinek mellesleg valamiféle pártiskolája is lehetett, vagy csak rányomták, mert jobb káder nem volt erre a feladatra. Olyanformán járt, akár ministrálások közben néha én – pedig akkor már nagyobbacska voltam –, amikor az ünnepélyesebb miséken füstöltünk. Már fontosabb dolgokat bíztak rám. A pap osztotta az áldást, majd körbejárt, s mikor végzett, ideadta a *turibulumot*, hogy vigyem vissza a sekrestyébe. A tömjén füstje az orromba szállt, csípte a szememet.

Az is megtörtént, hogy tántorgás közben nekimentem odabent a gyóntatószéknek vagy az ízléstelenül zöldre mázolt szekrénynek, amelyben a mise- és a ministránsruhákat tartották, s ahol a kelyhek is voltak, és egy hosszúnyakú üvegben savanykás misebor. Ismertük az ízét. Még szerencse, hogy mögöttem jött olyankor a társ, aki a *navikulát*⁶ hozta. Ő segített néha a tántorgás közepette, hogy visszanyerjem az egyensúlyomat. Ha megszabadulhattam a fűszeres illatú füsttől, s vettem két-három szabad lélegzetet, mindjárt jobban éreztem magam, és visszatért a normális egyensúlyérzetem... Az az ideológiailag megbízhatónak látszó pedagógus, akinek a nevére sem emlékszem már – egyébként Csiszlenkónak⁷ mondtuk egymás között, s ez nem csúfolás volt, mert focizni azért tudott, és beállt néha velünk –, ugyancsak

6 tömjéntartó (latin)

7 Azaz: Igor Leonyidovics Csiszlenko (Moszkva, 1939. január 4. – Moszkva, 1994. szeptember 22.) orosz labdarúgó, edző. A szovjet válogatott tagjaként részt vett az 1962-es, az 1966-os világbajnokságon, illetve az 1964-es és az 1968-as Európa-bajnokságon. A nem túl magas termetű történelemtanárban – vélhetően – elálló füle miatt fedezték fel a szovjet labdarúgóval való hasonlóságot. Ebben az esetben egyáltalán nem holmi pejoratív jelzőt aggattak rá, hanem elismerték a sporttehetségét, amellyel tulajdonképpen jóvá tette, vagy legalább enyhítette azt a kárt, amelyet ideológiai alapon okozott vagy okozhatott volna.

meg-megszédülhetett a bődületes marhaságoktól, amelyeket szajkózott - gondolom -, nem vehette túlságosan komolyan, mert hamarosan eltávozott egy határmelléki városba, ahol tanított még egy évet, s - mondták - úgy lelépett onnan, hogy többé a hírért sem hallottuk... Az a gyanúm, hogy gyökeres pályamódosítás következett be akkoriban sok, kicsit is gondolkodó értelmiséginél, akikből aztán disszidens lett. Nem lehetett töretlenül ívelni ott sem, sehol sem, mindenki megelégedett azzal, ami jutott. Legalábbis ideig-óráig... Furcsa volt hallani és tudomásul venni azt, amit egy korábbi tanfelügyelőről hallottunk, aki gépkocsivezető lett Németországban, és nemsokára TIR-sofőrként kezdte jární Európát. Ez viszont már nagyon komoly dolog volt. Felívelés. Úgy gondoltuk, hogy óriási szerencse és a képességek kibontakozása is egyben. Hogy ez csúcs. Akkortájt kamionsofőrnek lenni, szabadon jární, jönni-menni a világ országútjain, meglátásaink szerint igazi álommunkának tűnt. Ennél menőbb talán a pilóta, vagy a hosszújaratú tengerészkapitány, esetleg a légikisasszony foglalkozása lehetett... A hír... Jött. Nem jött. Korábban is megtörtént, hogy nem érkezett. A kivándorolt vagy kiszökött honfitársak közül nem mindig, nem mindenkinek sikerült annyira jól a kinti beilleszkedés. Sokan jutottak ki akkortájt a szabad világba, aztán a nyolcvanas években még többen, de közülük nagyon sokan úgy felszívódtak, hogy többé nem hallottunk róluk, még akkor sem, amikor szabadabb lett a rendszer nálunk is, és lehetett jönni-menni... Azt tartják, annyi kínai kubikus vált a transzkontinentális vasútépítés meg egyéb fejlesztések áldozatává - az AEÁ vasúthálózata háromszázezer kilométer, ami hét és fél Egyenlítőnyi - három-négy-öt emberöltővel korábban, hogy csontjaik akár töltésszerűen összehordhatók lennének a hatalmas országon végigfutó sínpárok alatt, és kitennének vagy ötezer kilométert. Vagy inkább mérföldet, mert ott abban számolnak. Nyilvánvaló, hogy van ebben némi túlzás, de tőlünk is tüntek el emberek Pennsylvania acéliparában és bányáiban úgy, hogy soha többé nem jött róluk semmi értesítés. Papó is az idősebbektől hallotta, tényleg, megtörtént, hogy a pennsylvaniai Van Meter városa melletti szénbányában egy robbanás során egyszer 240-en pusztultak el, akik közül 131 magyar volt, s ebből négy származott a mi falunkból. Sok ilyen katasztrófa történt, ám ez egész idáig hatott a következményeivel. 1907. december 19-én történt egy tragédia, de csak úgy bő fél év múlva

látta valaki egy bécsi újságban az elhunytak névsorát, s akkor derült ki, amikor kezdtek jobban utánajárni, hogy nincs értelme várni rájuk, s reménykedni sem lehet abban, hogy egyszer sok-sokezer dollárral és hatalmas hajóladákkal érkeznek majd vissza. Az sem számított különleges eseménynek a Nagy Vízen túl, akár Pennsylvániában, akár másutt, hogy a tömegbalesetek alkalmával a tulajdonosok egyszerűen bedobatták a súlyosan sérült bányászokat meg az öntőmunkásokat a felhagyott aknákba, az olvadt acélba, hogy megszabadítsák őket a további szenvedéstől, magukat pedig a felelősségre vonástól. Emlegettek még ezeken kívül is eltűnt, falunkból származó személyeket. Ezekért az emberekért aztán harangoztattak, misét mondtak. Utána pedig szép lassan feledésbe merült az emlékük, hiszen jóformán még fénykép sem maradt utánunk. Semmi. Talán a szülők, vagy a testvérek emlegették őket néha. Aztán soha. Senki. Ekkor kezdte megszokni a falu a test nélküli temetéseket. Hosszú időn át nem volt háború, de a nyomorúság és a kalandvágy is sok áldozatot képes szedni, ha alkalmat szolgáltatunk. Tulajdonképpen a kényszer visz rá.

Jókora kamaszok voltunk, főleg én, majdnem legény, de az öcséim is becsületesen csípeszkedtek a nyomomban, s nemcsak velem, hanem egymással is folyton versengtek. Biztosak lehettek a szülők, hogy hármasban képesek leszünk megrakni a szekeret, és virtusban nem lesz hiány. Úgyhogy az egyik alkalommal megengedték, hogy tegyünk egy próbát, hadd győződjünk meg arról, hogy képesek vagyunk-e külső segítség nélkül szekeret rakni, hazahajtani véle, majd otthon felpakolni rendesen mindent az odorba. Végigmentünk a kötelező mozzanatokon, olyanformán, ahogy korábban a felnőttektől ellestük. Levettük a két-három héttel korábban készült *pózinát* a buglya tetejéről – ezt a fűből sodort kötéllel összefogott négyágú, zöld gallyakból készült nehezéket, amelyet a behegyezés és a taposó földre történő leszállása után, a körülgereblyézést követően szokás feltenni legfelül, hogy a szél ne emelje le a tetejét, de az eső ellen is hasznos, mert összenyomja a szénát, megakadályozva, hogy a víz beléfolyjon –, s beletettük a szekér aljába, majd rakodni kezdtünk. Amikor megtelt a dereka, mondtam az ikreknek, hogy én felmegyek, s ők csak adogassák. Láttam az idősebbeket, ahogy megtűrik elől. Jobbról is. Balról is egyet. Kérni kell olyankor egy-egy nagy villával. És figyelni arra, hogy a *fót* élére érkezzen, ne boruljon rá az alatta levő rétegre. Egyik lábával rálépik

olyankor az ember az aljára, átfogja, átkarolja teljesen, megtűri, rátérdel, és úgy tartja, addig tartja, míg feldobják a következő villahegynyit. Akkor rátapos és odafogatja. Mehet így tovább. Felmegy két-három-négy villányi. Majd megismétli hátul is ugyanezt a műveletet. Kéri a további adagokat, mígnem három térés után egyre fennebb kerül. Ölnyi a magasság, majd növekszik tovább, tovább, olyan két és fél, három méternyi lesz végül a rakomány, amikorra felfogy a buglya alja is. Rá kell helyezni a kötőrúdat. Elöl beakasztjuk a láncba. Az odafent levő engedi, hogy a saját súlya húzza lefelé. Középre igazítja, majd teljes testével maga is ránehezedik... Le kell nyomatni az egészet... Mindez így is történt. Belekapaszkodtam elől a súlyos rúdba, amely fényesre kopott a sok használatból. Hátul jól látszottak a kötél rostjainak nyomai, amelyek gyűrűsen roncsolták. Én lassan-lassan csúsztam lefelé. Lábammal kitapogattam a *haslót*, majd a ló tomporához támaszkodva léptem le a földre. Az ikrek közben kioldották a kötelet, áthajították a rúd végén. Húzták, s miközben erőlködve, kivörösödve működtek ott ketten, szóltak, hogy kössem meg. – Ne szarakodjál, vess bogot a végire! Húzd át! Ott! A tövinél! Ehelyt! Itt! Hurkot reja! S húzzad! Ne sajnáld! Mire vársz?... Annyiszor láttam ezt a műveletet azelőtt, hogy sokszor. Pofonegyszerű volt. Beidegződött mozdulattal lehetett megkötni. Lehetett volna. Csakhogy nem volt ott apánk, vagy papó. Meg más segítség sem. Sem rokon sehol. Sem egy ismerős. Ez volt az első alkalom, amikor rám hárult volna ez a feladat, de akkor lebögttem, meghaladta a képességeimet. – Huni! Magi! Hadd lám, melyiketek tudja ráhurkolni, mert én nem! – Te vagy a nagyobb! Azt mondják, hogy tudsz már mindent! Azt is, hogy nem a golya hozza! – gúnyolódtak, és egy újabb esetlen próbálkozásom után elengedték a rúd végét. – Hívni kell egy embert!... Vagy várni, amíg idekerül egy hozzáértő valaki – mondták felváltva. Egyik ezt, a másik azt tanácsolta. Nem figyeltem, hogy melyik mit mondott... Nézelődtem körbe, de nagyon csendes volt aznap az a határrész, senkit nem láttunk a szomszédos parcellákon. Úgyhogy leültünk az árnyékosabb oldalon, és vártuk, hogy jöjjön olyan ember, aki érti ezt a dolgot. Nagy szégyen lett volna gyalogosan hazamenni a segítségért. Én közben a cipőfűzőmmel gyakoroltam a kötözést. De hiába. Nem jöttem rá a megoldásra... Az ikrek elővették a Rubik-kockát, s elkezdtük szerre forgatni. Nagy kincs volt. Évekig magunknál

hordtuk. Az iskolában vagy délutánonként, amikor pisztolyoztunk – amit a rabló-pandúr játék helyi változataként gyakoroltunk – alkalmanként sorra járt. Kezdetben csak nekünk volt. Az is megesett, hogy odaadtuk nagyobb kamaszoknak, akiktől megnézésre pornóújságot kaptunk. Rövid időre. Nyilván. Soha nem mutatta meg nekünk senki, hogy milyen módszerrel kell kirakni a kockát, de akkorra már olyan szintre fejlesztettük a tudásunkat, hogy nem volt nagy kunszt egy percen belül a végére érni. Úgy játszottunk, hogy egy forgatta, kettő nézte, és közben figyelte az óra másodpercmutatóját. Ha nem volt nálunk karóra, akkor felszámoltunk hatvanig, nagyjából szabályosan, ahhoz is kialakult a megfelelő képességünk, hogy megfelelő ütemben soroljuk a másodperceket: – Egy..., kettő..., három... (...) tizenöt..., tizenhat..., (...) ötvenkilenc..., hatvan! És ezzel vége! Tovább már nem lehet... Nem lehet! Értetted-e?... Emlékszem, hogy amikor megkaptuk – tulajdonképpen zsebpénzen hozattuk Pestről, mert nálunk nem volt forgalomban a hetvenes évek végén, csak jóval később jelent meg egy hamisított változat a boltokban, sokkal gyengébb kivitelben, széttöredező illesztésekkel, a külső felületekről gyorsan lehámoló fóliadarabkákkal, ezzel szemben az eredeti, a magyar gyártmány elvileg és gyakorlatilag is elnyúlhatatlan volt –, annyira megkedveltük, hogy egész délutánokat töltöttünk el vele. Mind mondták a szüleink, hogy mekkora haszontalanság, de néha őket is bevontuk, és hamar kiderült, hogy ugyanúgy képesek kirakni, vagy csak nehezen, vagy egyáltalán nem, viszont ugyanúgy lelkesedtek érte, mint mi, nem adták fel, és beálltak olykor a rögtönzött házi-bajnokságainkba. Füzetbe írtuk, hogy kinek hány perc alatt, hány mozdulattal sikerült összehozni a huszonhét elemet a helyére a hexaéderen. Kezdetben kétszáz forgatás után. Lecsökkent ez százhúszra-százra-nyolcvanra. Aztán, ahogy fejlődtünk, már ötvenre egyiknél-másiknál, néha harmincra. Olvastunk ugyan szabályokról, matematikai, logikai rendszerről, de az nem érdekelt, sokkal fontosabbnak tartottuk, hogy magunk jöjjünk rá a módszerre. Talán huszonegy mozdulat a rekord, de azt egy japán gyermek érte el. Mivel minden alkalommal tetszőlegesen keverte össze a sorban épp lejárt játékos – feltételek is voltak, hogy tíz, tizenöt, vagy húsz mozdulattal, és félrefordulva „vegýtse”, úgy, hogy a soron következő ne lássa –, s legyen izgalmasan sokszínű a rendetlenség. Azt tartottuk,

hogy annyira változatos a variációk száma, hogy tulajdonképpen soha nem ér véget.⁸

Biztos, hogy eltelt ebben az alkalmi vetélkedésben akkor legalább egy óra, annyira belemerültünk. Fel sem tűnt, hogy időközben látogatónk érkezett. Egy potenciális segítség. Cigány Karcsi figyelte a mesterkedésünket. Úgy öt méterre állt tőlünk. Egyik lábánál egy vízzel telt cserépkorsó volt, túloldalt pedig egy puliszerű, borzos kutya üldögélt. Figyelt minket. A kutya is. A nagy csendben. Amikor észrevettem, egy kicsit meglepődtem, hiszen ismertem azt a kutyát, akárcsak a gazdáját, ha a határban járkáltak a juhokkal, mindig vidáman és fáradhatatlanul szaladgált, végezte a dolgát. És alig állta meg ugatás nélkül. A kutya azonban ekkor síri csendben, fegyelmezetten ült. Egyébként olyan volt, hogy csak füttyenteni kellett, vagy odakiáltani neki, hogy *Hol a juh?!*, és máris futott. Karcsi azonban ügyesen megnevelte. Ott üldögélt a hátsó lábain, hosszú, piros nyelvét remegve lógatta, és élénken figyelt... Ha úgy volt, néha még rám is hallgatott ez a kiskutya, amikor néha felszabadultan gyakoroltuk együtt a *majorkodást*. Karcsi odáig fejlesztette a közönségesen Fürgének nevezett kutyájával a terelési műveleteket – hiszen olyan ez a név, mint embernél a Szabó János vagy a Kovács István –, hogy bármikor össze tudta gyűjteni a birkákat. Az volt a művészet, hogy minél kisebb helyre. Valósággal összecsomagolta őket a Fürge segítségével, de úgy, hogy semmi hely nem maradt köztük, még a tenyerét is csak nagy nehezen tudta az ember beilleszteni gyapjas hátuk közé. Úgy néztek ki a juhok, mintha közösen víztükröt alkotnának, és felemelt pofájuk levegővételre emelkedne ki a bodrosan fodrozódó hullámok fölé. És minél rövidebb idő alatt szerette ezt elvégezni. Mintha egy sajátos Rubik-kockával játszadozna. Terelem-téritem, téritem-terelem, s máris összeáll a forma. Mindig más volt a juhok felállása – nyilván –, és nagyon élvezte ezt a kísérletezgetést. Játék volt. És egyfajta gyakorlat. Önként vállalt aprócska kihívás teljesítése. Ám egy szakma része is. Kollektív-juhokat őriztek az apjával azon a nyáron, egy *meddü-sereget*, amellyel nem volt sok a dolog, de a haszon is csak olyan. Normára ment az egész, nem *kőccségre*. Ahogy mi tekergettük a bűvös kockát, úgy bánt ő a juhokkal. Megtanulta a logikáját... Szerintem azonnal

észrevette azt is, hogy mi lehet az oka a kényszerű szünetnek, mert mindjárt ajánlkozott. – Ha ideadjátok a kockát öt percre, akkor megbogozom a kötelet. Ha akarjátok, meg is mutatom a *hímit*... Ennek a csomózásnak az a titka, hogy egy rántással el lehet oldani, ha az ember a szabadon hagyott végét meghúzza... Ugye tudjátok?... Mi ezt elméletileg tudtuk, csak az volt a helyzet, hogy a megkötésnél máskor mindig ott volt velünk valamelyik felnőtt a családból, aki ezt elvégezte. Csak amolyan *nezmesterek* voltunk. Felszólítás nélkül csomózta meg. Kioldotta. Majd megismételte. Mindig megjegyezte, hogy *így né!* Mi is megpróbáltuk. Egyszer. Kétszer. Háromszor. Akkor azonban nem sikerült. Később aztán nem került már sor rá, mert apánk kiiktatta a kötelet, fogaskereket szerelt a hordószekérre, és egy kar húzogatásával, láncszemről láncszemre haladva húztuk rá a rudat a rakományra. Olyan dolog volt a kötélt és a hozzá kapcsolódó bogozási tudomány, hogy aztán többé nem volt rá szükség... Karcsi viszont akkor öt percig forgathatta a Rubik-kockát. Sikertelenül. Nem jött neki össze...

*Rattana Sudjarit: Az aratógép útja 2.
(Thaiföld, 2018, rézkarc, foltmaratás, 60 x 100 cm)
Baász Imre-díj*

Keszthelyi György

KAPATOS IDŐK

Kapatosan hányszor, de hányszor
léptük át a határt és szöktünk Nyugatra,
kapatosan megteltek röplapokkal
a nadrágzsebek, sőt, a Hajnal negyedben,
ukk-mukk-fukk, összeütöttünk egy jó ötvenhatot
és elzavartuk a zsarnokot.

Kapatosan egyetlen húzásra
felhörpintettük a Duna-csatornát,
majd csak úgy, félváll-lezseren
porig romboltuk fél Bukarestet,
s a Nép Házában celebráltunk egy szentmisét.

Kapatosan a Mariahilferstrassén
kódorogtunk kisimult pofával,
és már tervezgettük, hogy másnap
a Bibliotheca Ulpiában olvassuk Vergiliust,
majd élféltajt átugrunk Párizsba zülleni.

Kapatosan leráztuk magunkról
a bilincseket, és mint karperecet
mindet eladtuk kegytárgyként az ócskapiacon,
aztán elindultunk az üres üvegekkel
többnyire a Kispiac felé,
mert rohadtul hiányzott a jólét.

Végül ráeszméltünk, hogy reggeledik,
szedelőzködni kell, irány haza,
hát fogtuk magunkat mind,
Gabika meg az örökké józan Skizógyuszi,
és lassú, tétova lejtmenetben,
kényszerű beletörődéssel

alászálltunk a mennyekből
a Házsongárdon át.

BOZÓTTŰZ

Megkerestél, mert esteledett
és szúrtak a jégtövissek.
Másé voltál,
én meg senkié,
nem kíméltük egymást.
Máglyák gyúltak az égen,
elhamvadt bennem
egy megfontolt Isten,
de átvészelttem már
annyi bozóttüzet,
ezt is kiheverem
majd valahogy.

PANORÁMA

öntöttvas kádban
fekete kutya
testre szabott
fekete öltöny a bőr

aki megméretett
halk lesz és tétlen
mint Jézus
vagy Dsida
a nagyasszony majd
Mária-kékre
festi a sebet

Isten rendületlen
ugyanúgy
hányódik szárnyal
földön és égen
Isten visszhangzik
a levegőben

nem tudom hányadik
életem élem
melyik kísért
melyik fog kézen
sok még a tennivaló
a mindenképp

*Tomasz Winiarski: Perpetuum mobile CIV
(Lengyelország, 2020, hidegtű, mezzotinto, 60 x 100 cm)
Plugor Sándor-díj*

Czilli Aranka
VÍZ, TÜKÖR, PART

Középkorú, búzaszőke
férfinak képzellek.
Tópartig autózol,
felhőautópályákon át
jössz felém,
meredek lejtőkön ereszkedsz,
és kígyózó kanyarok után
pontosan oda parkolsz,
ahol az ösvény véget ér.

A partra kuporodsz,
lassú, pontos mozdulatokkal
csalít kötözöl a horogra
és suhan a horgászbot,
ahogy a víz fölött megsuhintod.

És ott ülsz, a zsineg végén
a horog mélységes kében
hullámszik, forog,
s én észrevétlen
melléd kuporodok.
Hogy halat fogni jöttél-e,
talán meg soha nem tudom,
hiszen át nem láthatok
a zavaros fodrokon.

Én azt hiszem, ez csak indok,
s azért ülsz tópartra,
horgászbotba azért kapaszkodsz,
hogy időnként magadhoz mérhesd,
amint egyre magasabb vagyok.

Fejem nemrég könyöködre hajtottam,
ma már válladon pihen homlokom.
Olyan mély a csend melletted,
nem beszélsz, és én hallgatom,
ahogy a percek kifeszülnek
ránctalan homlokodon.

Csak én vénülök,
te változatlan maradsz,
mint apám az egyetlen
rám maradt fényképen.
És ott ülsz, végtelenen innen,
szavakon túl, mintha nem tudnád,
az ösvényen innen
az időm feszülő húr,
s csak melletted ülve
csitul a hiány,
kisimul a ránc
a tó vizén és lelkemen.

ALZHEIMER

Két part között
a végtelennek tűnő
vízen ringatózik
és a hullámok fodraiból
próbálja összerakni magát
de a változó tükörkép
mögött már nem találja
azt aki volt.

Két távoli part között
a tajtékos időben
kikötni próbál valahol
egyikhez még hívja

pár zavaros szép emlék
a másikhoz tán
a megnyugvás vágya
de túl széles a víz
s a csónak magánya
ellenséggé torzít
minden volt társat.

Két ködös part között
reggeltől reggelig
irányt veszít az élet.
Minden hajósnak iránytűje
békés szelet adj
az időtlenségbe ragadt
tétova tévelygőnek!

Szilágyi Rudolf: Klasszikus rehabilitáció I.
(Magyarország, 2020, digitális nyomat, vegyes technika, 70 x 42 cm)
Zereda Művésztelep díja

Bíró József
2020. NOVEMBER 5.

Szócs Géza emlékére

ma
éjszaka
:
lámpafényhályogos ablakomon
:
megint belopódzott
belopódzott a halál
:
ma éjszaka

ma éjszaka
:
belopódzott a halál
megint belopódzott
:
lámpafényhályogos ablakomon
:
éjszaka
ma

és szemembe ü
és fülembe völ
:
és számba töt
és szívembe te
:
és zsigereimbe üvöltötte
:
utolsó lélegzetversedet

Magyary Ágnes

KÖTELEZŐ MADRID¹

„*Manana visita El Prado con Luis Bunuel.*” (Luis Bunuel)

Madridba 2001-ben jutottam el először. Augusztusban. Akkor Budapesten harminchat fok meleg volt párával, Madridban negyven, pára nélkül. Minden kétséget kizáróan ez utóbbi a kellemesebb. Mert meleg és meleg közt is van különbség. Mert van az a fullasztó napfény, ahol óriásokkal való küzdelemről ábrándozunk a déli verőn; és van az a hőség, ahol csak délibábokat építünk. Mindkettő hasznos foglalatosság, még ha erről a kockafejű északi népeknek mindenféle elmarasztaló véleményük is van, de bármit mondjanak, a kockafejből nehéz kilátni az élet nagy kérdéseire.

Két dolog foglalkoztatott: eljutni Toledóba és egy bikaviadalra. Sablonos gondolkodásomra nincs mentség. Ez pont olyan, mint amikor manapság mindenki Barcelonába szeretne eljutni. Amikor ez bekövetkezik, azaz sikerül eltölteni ott pár napot, azzal jön haza az illető: mindent tud Spanyolországról. Ez igaz, hiszen elvégre a katalánok sok mindent tudni vélnek az Isten által rájuk kényszerített másik népről. Ismerni ismerik őket, bár rajongani nem rajonganak értük.

Van, aki szerint a katalánok hajlamosak akkor elmerengeni a függetlenségen, amikor már nem éri meg nekik spanyolnak lenni. Tény, hogy az Egyesült Államok először 1848-ban ajánlott fel százmillió dollárt Kubáért és Puerto Ricóért. Mivel akkoriban Spanyolország alig a felét vesztette el a tengerentúli gyarmatainak, nem vették komolyan a javaslatot. 1854-ben már százhusz millió dollárra taksálták a spanyol karibi területeket a jenkik, és mivel a hispánok továbbra sem adták be a derekukat, az amerikaiak egy katonai invázió lehetőségét is fontolóra vették. Ennyi pénzből az is kijött volna! A spanyol vonakodás legfőbb oka a katalán iparmágnások érdekei voltak, hiszen főleg ez a csoport veszíthette volna el az üzleti érdekeltségeit. Ezt a konfliktust az akkori

1 Részlet *Madrid azt hiszi, ő Toledo* című kéziratból.

politikai elit nem akarta vállalni, ezért inkább nemet mondtak. Na de a jenkik sem hagyták magukat, elvégre a viláгурalmat sem tutyimutyiknak találták ki, hanem a pragmatikus népeknek, ezért bölcsen besegítettek a kubaiaknak kivívni a függetlenségüket, ezzel véreztetve ki a spanyol gyarmatbirodalmat.

Tehát miután Kuba elúszott, mint kövér cet a túlhevült óceánban, a katalán befektetők osztottak, szoroztak és a végeredményt látván benyújtották a számlát: hogy akkor ők most ebből kiszállnának. Hogy miből is pontosan – Madridban nem értették.

María szerint én és a bikaviadalok nem kerülhetünk egy mondatba. Mert az olyan, mint a római aréna. Lelki szemeim előtt azonnal megjelent, ahogyan a keresztényeket oroszlánok elé vetik: repkednek a húscafatok, és a nézők meg őrijongnek. Azt te nem bírnád ki – tette még hozzá. És beláttam, igaza van. Így vonzódásom irodalmi maradt.

Javier Mariás szerint Madrid nem más, mint Spanyolország korrekt összefoglalása. Ez azért is jó, mert ha ismered ezt a várost, mindent tudsz Spanyolországról. Elméletben. Csak hogy az elméletek lyukas garast sem érnek! Erre a legfőbb bizonyíték a XX. század, ahol a két legnépszerűbb elmélet a kommunizmus és a fasizmus, amelyek a társadalmi megoldások lehetőségével kecsegtettek, azonban csak korrekt hullahegyeket tudtak produkálni.

Buñuel a húszas évek Madridjáról azt írja, ha valaki huzamosabb ideig él a városban, akkor egy idő után mindenkivel össze fog futni előbb-utóbb, még a királlyal is (az akkori város körülbelül egy millió lakossal rendelkezett). Ehhez nem kell mást tenni, mint az embernek a legalkalmasabb időpontban kitekintenie a kollégium ablakán és mit ad Isten, éppen akkor száll ki XIII. Alfonz az autójából. Mert eltévedt, és nem találja az utat. Ilyesmi még egy uralkodóval is megeshet! Ilyen esetben a legkézenfekvőbb, ha az illető – ebben az esetben Buñuel – lerohan a lépcsőn és készségesen útbaigazítja királyát, miután bemutatkozott. Amikor pedig elhajt XIII. Alfonz, mérgelődik magában, mert eszébe jut, hogy a fene egye meg, hogy itt hajlong, mint valami kivénhedt lakáj, akit még a Katolikus Királyok állítottak szolgálatba, és túlvészelve a történelem viharait – igaz, kissé rozogán, remegő térdekkkel, vaksi szemekkel –, most a Bourbonoknak hajbókol.

– Főleg úgy – gondolja magában Buñuel, a madridi diák –, hogy én anarchista vagyok.

- Szerencse, hogy a sapkámat a fejemen felejtettem!

Sapkával vagy sapka nélkül, sajnos ma már nem lehet Madrid utcáin összefutni a királlyal, ugyanis egy kicsit sokan laknak ehhez errefelé (állítólag hárommillióan). Ez pedig azt jelenti, hogy a király nem mászkál az utakon, hanem valami egyhangú irodában várja, hogy ellátogassanak hozzá a miniszterek. Akik többnyire késnek. Erről a sajtó beszámol, de a király türelmes, és akármennyit késik az aktuális miniszter, a király addig vár, amíg az meg nem jön. Vagy le nem mond. Esetleg meg nem bukik. Ezek közül bármelyik bekövetkezhet, de a monarchia nem azért tartja a királyt, hogy az véleményt formáljon a csélcsep miniszterekről, hanem, hogy türelmesen üldögéljen vagy álldogáljon – ebben a kérdésben szabadon dönthet az uralkodó –, amíg a miniszterek mindent elrontanak.

Azért persze vannak dolgok, amelyek kiállják az idő próbáját – a miniszterek nyilvánvalóan nem ilyenek. A Puerta del Sol például. Ott semmi sem változott a XVI. század óta. Ugyanaz a cigányasszony ajánlja megvételezre rozmaringját, de ha az nem kell, akkor szívesen kiolvassa a jövőt az ember tenyeréből. Kiváló referenciái vannak, hiszen ő volt az, aki Lope de Vegának megjósolta, hogy túl fogja élni az Nagy Armada pusztulását 1588-ban. Aki nem hiszi, olvasson utána a lexikonokban! A rozmaring máskülönben minden nyavalyát meggyógyít: a gyermektelenséget, a lélek békétlenségét, a szegénységet, a test fáradtságát, a világ bolondságát, a bőr kiszáradását, a globális felmelegedést, a politikai szócséplést és a hajó süllyedését. Mindezt öt euróért. Alkalmi vétel!

Madridban bárki árulhatja az utcán a saját portékáit. Az emberek a földre terített pokrócra kipakolják az otthon készített legyezőt, könyvjelzőt, gyertyát és egyéb beazonosíthatatlan tárgyaikat. Ezzel szemben az utcai zenéléshez a helyi önkormányzat avatott bizottsága előtt kell a jártasságot bizonyítani. Tehát ez azt jelenti, hogy a kornyikálásnak és a hangszerek vinnyogtatásának van egy olyan szintje, amely a kifinomult madridi fülek számára elviselhetetlen lenne. Ugyanakkor azt is jól jelzi, hogy mi a fontosabb ebben az országban: a merkantilizmus szelleme – azaz az utcán árusítgatás után befolyt adók – vagy a művészet. A művészet – zengi kórusban a vizigótok harcias csapata, Agustín de Foxá, néhány a jólléttól elpuhult római szenátor, valamint egy tucatnyi Barça rajongó, akik véletlenül tévedtek Madridba – bár

ők nem számítanak, mert olyan részek, hogy még saját anyjuk lefejezését is megéljeneznék. Ettől a hozzáállástól a kockafejű és gyenge idegzetű hivatalnokok valamelyik észak-európai országban kétségbe esnek. Pedig arrafelé az egy főre eső nemzeti jövedelem olyan összeget ad, amelyről a léha délen csak megnyalják a szájukat és csak annyit mondanának: fincsi. Így aztán ezek a finom lelkű, de karót nyelt hivatalnokok a mediterrán felületességgel találkozva, néhányan inni kezdenek, majd öngyilkosok lesznek. Tehát a Puerta del Sol környékén futó sétálóutcákon operaáriák, kvartett lágy muzsikája és hegedűjáték fonódik egybe a vásári zsvajjal.

A Puerta del Soltól elindulva a Teatro Realhoz lehet megérkezni, amely a plaza de Isabel II nevet viseli. Nem véletlenül, hiszen a dalszínházat a szerencsétlen sorsú királynő idejében avatták fel. Ana azt mondja, az operaként működő Teatro Realban a 2008-as válság annyira megnyirbálta a fizetéseket, hogy az utcákon zenélők java része az operaház művésze. Még szerencse, hogy átmentek a hivatalos vizsgán!

De nemcsak énekelnek és házi készítésű apróságokat árulnak Madrid utcáin, hanem ott vannak még a lepedőn árusítók is. Spanyolul *manteros*. Ez abból áll, hogy az illegálisan érkező afrikai bevándorlók egyetlen megélhetése – illegálisak lévén – a csempészárúk árusítása. Fehér lepedőkre teszik ki portékáikat, amelyek jobbára márkás termékek hiteles koppintásai, csak éppenséggel nem valamelyik luxus cég gyárában állították elő őket, hanem egy sufniben valahol a Távol-Keleten, pont ezért teszik rá gondosan a címkét: Gucci, Louis Vuitton stb. És ez a gond! Mert a nem törvényes úton behozott hamisított márkákat nem lehet Madrid utcáin eladni. Legalábbis nem a hatóság beleegyezésével. Ezért kell a fehér lepedő sarkaira vastag madzagot rögzíteni, amelyet középen összecsomóznak, és így amikor jön a rendőr, egy mozdulattal lehet batyuvá rántani a kiterített mozgó áruházat, és a hátukra feldobva futni a marcona hivatalos szervek elől.

A Királyi Palota a plaza de Orientén található, a közelében van egy szoborpark, ahol a félszigeten egykor uralkodással próbálkozó koronás fők szobrai láthatók: a vizigótoktól kezdve a keresztény királyokig. A vizigót királyok nevét korábban kívülről kellett fűjnia minden iskolásnak Spanyolországban (Ataúlfo, Sigerico, Walia, Teodorico I, Turismundo, Teodorico II, Eurico, Alarico II, Gesaleico, Teodorico III,

Amalarico, Teudis, Teudiselo, Ágila, Atanagildo, Liuva I, Leovigildo, Recaredo, Liuva II, Witerico, Gundermaro, Sisebuto, Recaredo II, Suintila, Sisenando, Khintila, Tulga, Chindasvinto, Recesvinto, Wamba, Ervigio, Égica, Witiza, Ágila II és Rodrigo). És jaj annak, aki nem tudta! Ma már persze nem kell ezt a rengeteg nevet megtanulni. 1582-ben Julián del Castillo II. Fülöpnek ajánlva jelentette meg a *Historia de los reyes godos que vinieron de la Scitia de Europa contra el Imperio Romano, y a España, y la sucesión dellos hasta el católico y potentísimo don Filipe segundo* című könyvét. A cím magyarul valami ilyesmi lenne: *A gót királyok története, akik az európai Szkítiából érkeztek és támadták meg a Római Birodalmat és Spanyolhont, valamint az egymást követő uralkodók egészen a katolikus és nagytekintélyű II. Fülöpig*. Szkítia nyilván a barbárok földje szinonimája, hiszen ezek a vad gótok – akárhonnán is nézzük – mégiscsak barbárok, nem pedig civilizáltak, mint a rómaiak és a rómaiak által romanizált pipogya népek, akiket egyetlen kardcsapással hódítottak meg és dührohamban kártyáztak el ezek a keletről jött vademberek. És hol lehetett volna máshol ez az európai Szkítia, a civilizálatlan barbárok földje, mint azon a távoli vidéken, ahonnan a rómaiaknak másfél százados uralkodás után ki kellett vonulniuk 271-ben? Mert megjöttek a vizigótok. A rómaiak meg kimentek Erdélyből.

Néhány éve régészeti feltárásokat végeztek Székelyudvarhelyen, és kiderült, Erdély legjelentősebb vizigót falva a Küküllő partján állt. A folyó túlsó oldalán szomorkodott a magára hagyott római katonai tábor. A gótok, amit lehetett, átvittek magukkal a másik oldalra. A IV. század végén az a hír jutott el hozzájuk, hogy félelmetes erejű belső-ázsiai nép közeledik, a hunok, ezért ők még idejében a Római Birodalom biztonságosabb területeit keresték fel. A többi már történelem.

De visszatérve a már Hispániában duhajkodó vizigótokra, a mindig jól értesült szépirodalom szerint nem kártyázással, hanem nőüggyel vesztették el a félszigetet. Mégpedig Rodrigo király nem bírt magával, és meglesve Cava Florindát fürdőzés közben, mindenféle bűnös vágyakozások vettek erőt rajta. A baj csak az volt, hogy a lány apja, don Julián, Tanger és Ceuta kormányzója – aki azért küldte a lányát a toledói udvarba, hogy ott jobb nevelést kapjon, és nem azért, hogy buja koronás fők csábítgassák –, a szívére vette lánya megbecstelenítését.

A középkori legendák szerint ezért árulta el a móroknak a királyt. A politikai következményekről így ír a *Cava Florinda végzetes kacérságáról* című románc:

*Ez lőn Spanyolország veszte,
tudja jól, ki érte síró,
szerelem legyőzte férfi,
leszakított rózsabimbó.
Oda Florinda virágja,
királyt büntet égi bíró,
ennek erőszak volt, annak
közös öröm, nagyon is jó.
Azt vitatván, kettőjük közt
ki a végzet kihívó,
a férfiak mondják: Cava,
és szólnak a nők: Rodrigo.*

A szöveg és egyéb krónikák kétségek közt hagyják az olvasót, hogy mi is történt valójában, azaz ki csábított el kit – és mi más lenne a szépirodalom szerepe, mint a homály, kétely, bizonytalanság, felháborodás és egyéb feldúlt lelkiállapotok okozása. Cava arabul rossz nőt, prostituáltat jelent. A románc története ősrégi irodalmi toposz: leskelődő férfi, fürdőző nő, majd a bűn.

A történelmi háttér: Witiza és Rodrigo nem tudnak megegyezni, kié legyen a trón, és Witizának ragyogó ötlete támad: behívja a mórokat, hogy nyomatékot adjon az álláspontjának. A mórok engedélyt kérnek a damaszkuszi kalifától, majd könnyed eleganciával elfoglalják a félszigetet. A nép a kisujját sem mozdítja, mert nem akar beleszólni az urak dolgába, amúgy sincs közülük a vizigótokhoz, mondhatni utálják őket, mert a nép mindig utálja a sanyargatóit, így aztán amilyen könnyen jött a gótoknak Hispánia, olyan könnyen el is ment.

Azért persze az elit gyorsan kiegyezik az új urakkal, Rodrigo király özvegye házasságot köt az új uralkodóval – meghalt a király, éljen a király! Tulajdonképpen senki sem jár rosszul: a jobbágyok szabadok lesznek, a zsidók ugyanolyan kategóriába kerülnek, mint a keresztények – azaz megtértekké válnak, és ez a megvetetthez képest nagy előrelépés. Az ország, azaz Isbaniya, visszarendeződik a rómaiak idejéből már jól ismert állapotába: távoli nyugati provincia válik belőle. A különbség csak annyi, most nem Rómában van a birodalom

központja, hanem a kissé távolabbi Damaszkuszban. Lényegtelen apróság!

Madrid még a XVI. században is csak egy jelentéktelen porfészek volt, és még véletlenül sem lehetett egy lapon említeni olyan városokkal, mint Toledo vagy Córdoba. Igazából a történelme is a mórokkal kezdődik – bár valószínűleg már korábban is volt itt település. Ők is csak amolyan erődítményként használták Mayritot, amely a keresztény királyok ama szándékát volt hivatott megakadályozni, hogy visszavegyék Toledót, ami valóban fontos volt mindenkinek, nem úgy, mint Madrid. A Palacio Real helyén – amely a XVIII. században épült –, állt egykor az Alcázar de Madrid, egészen addig, amíg 1734-ben le nem égett.

A spanyol történelem a művészetet ért két nagy katasztrófát tart számon: az egyik a madridi Alcázar pusztulása, ahol kétezzer műalkotást őriztek (Velázquez, El Greco, Rubens, Leonardo, Tintoretto, Veronese, Ribera, Brueghel, van Dyck stb.), ebből szerencsére ezerötszázat sikerült megmenteni. A másik hasonló természeti katasztrófa, amely a Spanyolországban fellelhető műkincseket sújtotta, a napóleoni hadsereg megérkezése volt. Mint az egyiptomi tíz csapás! Semmi sem maradt utána. A francia tisztek szorgosan pakolták fel a szekerre templomban, kolostorban, kastélyban, házban, istállóban lévő festményeket, bútorokat, régi fegyvereket, ezüst cukortartót, eljegyzési gyűrűt, porcelánbabát – ezzel új időszakot nyitva a párizsi aukciós házak történetében.

A madridi Alcázart I. Muhamed építette 860–880 között – ahogy már említettem –, hogy védjék Toledót. Később, Madrid visszafoglalása után, ezt az épületet a Trastámara-dinasztia vette kézbe, az az uralkodóház, amelyhez Kasztíliai Izabella is tartozott, akinek jelentékeny szerep jutott annak a konstrukciónak a létrehozásában, amelyet ma Spanyolországként ismerünk. Így ők voltak azok, akik átépítették az Alcázart a XV. század végén, és valódi középkori várat alakítottak ki belőle. J. Cornelius Vermeyennek van egy rajza a régi Alcázarról, amelyen látszik: masszív fallal és vaskos tornyokkal rendelkezett ez az épület. Szépnek semmiképpen sem mondható, jobban védhetőnek azonban igen.

Az új épület felépítését a madridi Alcázar leégése után V. Fülöp kezdte el 1738-ban, aki az első Bourbon a spanyol trónon.

A Királyi Palota látogatható. Tiszteletet parancsoló épület. Annak kell lennie, hiszen több kontinensen átnyúló birodalmat igazgattak innen évszázadokon keresztül – ennek megfelelően fényűző, hivalkodó és magamutogató. Sok meglepetést nem tartogat, nagyjából azt nyújtja, amit egy ilyen helytől várni lehet: hatalmas termek, pompás padlózat, gigantikus tükrök, pompázatos lépcsőházak; egyszóval minden, ami le tudja nyugózni az arra tévedőt, legyen az az udvarhoz tartozó arisztokrata vagy arra járó külhoni követ. Hivatalosan a királyi család lakhelye, de a család nem itt lakik, hanem a Madrid külterületén található Zarzuela Palotában; itt fogadások és diplomáciai események zajlanak.

Rám a fegyvertár tett mély benyomást. Mondhatni letaglózott a látvány, mert az egész olyan volt, mint nagyanyám kertjében a méhes, amely már évtizedek óta nem a méhek lakhelyeként szolgált, hanem a család kacatjainak tárhelye volt: második világháborús tank egy darabja a hozzá tartozó halott német katonával, régi gramfon, katonabőrönd, *Film, Színház, Muzsika*. A királyi fegyvertárban ugyanaz a helyzet: ezeket a termeket nyilvánvalóan nem azért építették eredetileg, hogy használaton kívüli limlomokat tároljanak benne, ezzel szemben a plafonig állnak itt a régi mellvérték, kardok, páncélok, lándzsák és még egy csomó olyan tárgy, amelyre ma már szavunk sincsen.

Madrid szimbóluma a medve és az eperfa. Az eperfa spanyolul madroño. A Puerta del Solon található egy szobor: a medve szorongatja az eperfát. Mindig is furcsának tartottam ezt a szimbólumot, olyan mesterkéltnek tűnik. Bár valószínűleg egy sas sem lenne sokkal jobb, amely mondjuk, egy gazellát szorongat; vagy egy oroszlán, ami éppen kinyuvaszt egy antilopot. A félsziget az ókorban amúgy is zárva volt Európa irányában – a Pireneusokon átmászni nehéz munka –, és Afrika volt az, amely felé nyitva állt. Nem véletlenül telepedtek meg délen a föníciaiak. És nyilván az sem véletlen, hogy a franciák a XIX. században oroszlánra jöttek vadászni Spanyolországba, és mélyen sértette őket, amikor kiderült: erre nem lesz alkalmuk, mert ez nem Afrika.

– Merde! – mondták.

Pedig a spanyolok szeretik Afrikát. Mindig is oda voltak érte. Főleg miután 1898-ban elvesztették az összes latin-amerikai gyarmatukat, hirtelen minden birodalmi vágyukat Afrikában élték ki. Ott próbáltak

gründolni valamit, így idejük sem maradt az első világháborúra, mert mindenféle törzsfőnökökkel kellett csatákat vívniuk. María édesapja még a hetvenes években is ott rostokolt a sivatagban a gyarmatbirodalom utolsó homokbuckáján², aztán az ország húzott egy spanyolosat, összepakoltak és hazamentek. Azóta az a terület a senki földje. Mert hogy nemzetközi előírások vannak arra, miképpen illik hátrahagyni a gyarmatosítónak a gyarmatait. Rendben. Ami azt jelenti: biztosítani kell a kivonulásuk utáni politikai átmenetet. A spanyolok nem bibelődtek ilyesmivel, mivel egyszer csak ránéztek a könyvelésre, és azt látták: ez az afrikai kóceráj csődbe viszi őket, jobban mondva még nagyobb csődbe, mint amiben már amúgy is vannak. Így aztán nem pazarolták a drága időt és a még drágább pesetát, hanem egy este összepakoltak és másnap arra ébredtek az arabok, hogy hol volt, hol nem volt, már nincsenek ott a gyarmatosítók.

Állítólag a középkorban a Madrid környéki erdőkben voltak medvék, innen került be a heraldikába. Ma nehéz elképzelni, hogy azon a tájon valaha meg tudott élni ez a nagy állat, hiszen alig van erdő – ami összefüggő, olyan csak a Madridtól északra található hegységben van – és azok is inkább tűnnek ligetnek, mint rengetegnek. Az eperfáról úgy vélik, hogy a középkorban oly gyakori pestisjárványok egyik gyógymódjának tartották a levelét.

Az egyik spanyol nyelvkönyv végén található irodalmi szemelvények között fedeztem fel Ramón J. Sender *Tres ejemplos de amor y una teoría* (*Három példa a szerelemre és egy elmélet*) című művét. A szerzőt a magyar közönség a *Requiem egy spanyol földművesért* című regénye kapcsán ismerheti, amelyből film is készült. Ebből – ahogy a címből is sejteni lehet – a polgárháború nem túl lélekemelő eseményeiről szerezhetünk tudomást. A nyelvkönyvben található szöveg azonban ennél sokkal izgalmasabb esszé a donjuanizmusról, a szerelemről és más megszállottságokról. Ilyeneket ír benne Sender: „A férfiasság legnyilvánvalóbb jele a cselekvőképesség, a reflexió nélküli cselekvőképesség, a tükörméltóság. A történelem folyamán megismert Don Juanok közül a legkevésbé eredeti a Marañón-féle³ Don Juan. Egy elnőiesedett Don Juan. Hatalmas tévedés. Marañón összekeverte a szimptomát a szind-

2 Sahara Occidental (Nyugat-Szahara)

3 Gregorio Marañón (1887–1960) spanyol orvos és író.

rómával – ami elég furcsa, orvosról lévén szó –, azaz a következményt az okokkal. Tény: az a vágy, hogy a nők szeressenek és kényeztessenek bennünket, sok férfiból egy rosszul értelmezett gyengédséget vált ki. Don Juan is képes gyakorolni ezt a tévesen alkalmazott kedveskedést, és ez a veszélye, ha imádják az embert.

Azok, akik imádnak bennünket, valamilyen módon megfosztanak a férfiasságtól vagy nőiességtől. Az istenek gyakran pont ezért voltak adrogünök, legalábbis kinézetre.

Don Juan titka az, hogy nála nincs tükör, vagyis sem morális, sem fizikai, sem esztétikai szempontból nem mérlegel. Fogalma sincs, hogyan kellene ezt tennie. Don Juan nem narcisztikus; ha szépnek akarja látni önmagát, keres egy nőt, majd a csábításon keresztül megbizonyosodhat a csáberejében.

Kijelenthetjük: a férfi, aki tudja, hogy ő férfi, már nem férfi többé. Ezért van, hogy azokban az országokban, ahol a legjobban hangsúlyozzák a férfiasságot, ott a legmagasabb a homoszexuálisok aránya.”

Tirso de Molina találta ki a spanyol és a világirodalom számára Don Juan figuráját. A hispán filológiát egy idő után az is elkezdte foglalkoztatni, hogy mi van, ha ez az irodalmi alak valós személy volt. Rögtön meg is lelték azt a férfit, aki a XVI. században pont Lope de Vega lányát csábítgatta. Erre a heves természetű drámaíró – mint az, ahogy bármelyik tollforgatótól hasonló helyzetben elvárható – miszlikbe aprította a lányát kerülgető gazembert. Majd úgy döntött, meghatóan szép és sikeres színdarabot fog kanyarítani ebből az egészből. Erre Tirso de Molina nem megelőzte?! Hát nem bosszantó?! Őt is fel akarta aprítani, csak az tartotta vissza, hogy Tirso de Molina szerzetes volt. Ami még nem lett volna akadály Lope de Vega számára, hiszen Calderón de la Barcát – aki ferences barátként rontotta a levegőt Madridban – simán elintézte, ahogy azt majd az V. fejezetben⁴ látni fogjuk. Igaz, Calderón címeres hóhányó volt, nem úgy, mint Tirso de Molina.

Szóval azonnal beleszerettem ebbe az esszébe, és mivel csak egy rövid részlet szerepelt a könyvben, ezért amikor Madridban voltam, eltökélten kerestem a könyvesboltokban a kötetet a calle Mayoron, amely öntudatosan szeli át azt a városrészt, amelyet csak Madrid de

4 Barrio de las Letras című fejezet.

los Austrias (Habsburgok Madridja) néven emlegetnek. (A Habsburgokat legalább olyan eltökéltséggel utálták, amilyen elszántsággal a magyarok lázadoztak ellenük. Egy felbőszült történész – mert a spanyolok mindent magas hőfokon csinálnak – egyenesen a Katolikus Királyokat vádolja, hogy a Habsburg-átok lesújtott a nemzetre. Szerinte ez a két uralkodó nem gondoskodott elég körültekintően az utódlásról. Igaz, nyolc gyereket nemzettek – többek között Juant, a trónörököst, aki annak rendje és módja szerint készült az uralkodásra, és elvett feleségül egy alkalmas Habsburg-királylányt, majd az esküvő után nem sokkal váratlanul elhalálozott. Talán politikai gyilkosság áldozata lett – sugallja ez a történész. Tény, a trón így Őrült Johannára szállt, és rajta keresztül – akinek a férje szintén Habsburg érdekeltségű volt – I. Károly néven Johanna fiával elkezdődött a Habsburg-korszak, vagyis ahogy arrafelé nevezik a *los Austrias* időszak.)

Nekünk, magyaroknak amolyan valceres, mustáros virslis és Ferenc József-esen billegő nagybajszos élményünk van a Habsburgokkal kapcsolatban, amely életérzésben nehéz eldönteni, hogy tiszta szívből utáljuk-e a Habsburg-házat, vagy inkább Sisit imádjuk. Amúgy is, a magyarok szeretnek lázadni és még annál is jobban meghatódni. Elég csak arra gondolni, hogy amikor Napóleon vésszesen közeledett marcona hadseregével, Mária Teréziának volt annyi esze, hogy nem ráparancsolt a magyar nemességre, hogy azonnal fegyverbe – mert akkor még a bicskájukat sem vették volna elő, amivel a dohányt vágják –, hanem inkább könnyes szemmel, karján újszülött csecsemőjével esdekelt védelemért. A spanyolok is rajongnak az erős érzelmekért, így tiszta szívből utálják a Habsburgokat, de az ő Habsburgjaik nem is táncolnak valcert, és nem is néznek olyan joviálisan, mint Sisi férje, amikor a háttérben egy, még a szabadságharcban megsebesült honvéd a Kossuth-nótát „húzza” a kintornán.

Nyilván emiatt van az, hogy a Madrid de los Austrias szögletes, rendezett és unalmas. Pont olyan szögletes, mint a Habsburgok állkapcsa. A sok rokonházasság miatt. Unokatestvérek, nagybácsik, unokahúgok. Így aztán nem csoda, hogy az utolsó Habsburgot, II. Károlyt – akinek a szülei nagybácsi-unokahúg viszonyban álltak egymással –, még az ág is húzta: beteges kinézetű volt, homályos tekintetű, bizonytalan járású, fáradtan csüngtek ajkai, teste gnómszerűen gyűrődött. Állítólag szkizofrénia és epilepszia is gyötörte. Így nem

csoda, hogy a királyoktól elvárható minimumot sem tudta teljesíteni, azaz nem gondoskodott az utódlásról. Így jöttek a Bourbonok, akik szintén egymás között házasodtak. Ők annyiban voltak szerencsésebbek, hogy a nők pont a végső degeneráció beállta előtt bizonyultak kikapósnak.

A Pradóban lóg egy hatalmas Goya-festmény, amelyen IV. Károly (Bourbon) és családja látható. Károly, mint egy jóllakott kocsmáros feszít közepén, mint akinek nem elég bő a királyság, a spanyol birodalom és maga az élet, miközben a kissé arrébb álló felesége méltán elvállalhatná a főszerepet bármelyik Wagner-operában. A Pradóról jut eszembe, hogy Buñuel madridi diák korában nyári munkaként amerikai turistákat kalauzolt a múzeumban. Így emlékszik erre a kalandra a filmrendező:

„Egy nap ezt lehetett olvasni a hirdetőtáblán: »Holnap séta a Prado Múzeumban Luis Buñuella.« Egy csapat jóltáplált amerikai loholt a nyomomban, és sejtelmük sem volt, hogy milyen tervet forralok magamban, amely akkor fogalmazódott meg bennem, amikor közelebből szemügyre vehettem az amerikai hiszékenységüket. Miközben áthaladtunk a múzeum termein, mindenről meséltem nekik, ami csak eszembe jutott: hogy Goya torreádor volt és hogy titkokkal terhelt szerelmi viszonyt ápolt Alba hercegnővel; és hogy Berruguete képe, az Auto de Fe, egy mestermű, hiszen ötven személy látható rajta, és mindenki tudja: egy festmény értékét a rajta szereplő személyek száma adja. Az amerikaiak figyelmesen hallgatták magyarázataimat, sőt néhányan még jegyzeteltek is. Igaz, egy páran később elmentek panaszt tenni az igazgatónál.”

Szóval Buñuel valami ilyesmit mondott volna a *IV. Károly és családja* című festményről: a képen sajnos a király nem látható, mert éppen súlyos szifilisszel ápolták az El Escorialban, helyette a főkomornyik öltötte magára az uralkodói kellékeket. A festményen látható gyerekek közül egyik sem az övé, mivel az egész udvar, sőt az egész város tudta, hogy őfelsége a satnya utcalányokat részesítette előnyben a felesége dús idomai helyett, így a királyi utódokról a főkamarása gondoskodott. A királyné nem szerette a főkamarást, sőt ki nem állhatta, de jól tudta, nincs hatalom királyi utód nélkül, ezért szorgosan tevékenykedett az utódlási kérdés megoldásán. Így aztán annyi utód van, hogy alig fér rá a festményre, ami jó, hiszen a műalkotás értékét a rajta szereplő

személyek száma adja, és rossz, mert a piktor vért izzadt, amíg valahogy ráтусzkolta a népes és igencsak testes családot a vászonra.

De visszatérve a Bourbonok rokonházasságaira, a jól értesültek szerint a Goya festményén látható királyné bizalmasan meggyónta a lelki atyának, hogy egyik gyermeke sem IV. Károlytól van. Ebből a történetből két dolog következik: 1. olyan, hogy gyónási titok nincs, és a papokban sem lehet bízni; 2. a királynő megmentette a dinasztiát, bár csodát ő sem tudott tenni, mert VII. Ferdinánd, az utód sem bizonyult a legfényesebb elmének a spanyol uralkodók univerzumában.

Tehát a calle Mayoron kerestem felbőszülten és gyanútlanul Sender könyvét, ahol egykor (még 1906-ban) merényletet követtek el XIII. Alfonz ellen. Ez az utca a Palacio Realtól a Puerta del Solig fut, és XIII. Alfonz⁵ sem véletlenül sétálgatott pont errefelé, hanem éppen az esküvői szertatásáról jövet kocsikázott a Palacio Real felé Victoria királynéval az oldalán – akibe Buñuel szerelmes volt, bár nem tudom, hogy anarchistának lehet-e királynékba szerelmesnek lenni, de ez most nem is lényeges. A tömegből valaki virágcsokrot dobott az ifjú párnak. A csokor felrobbant. Huszonhárom ember halt meg. Victoria királyné fehér ruhája csupa vér volt. A királyi párnak nem esett bántódása.

Bementünk az első könyvesboltba, de mivel régen adták ki a könyvet, antikváriumot ajánlottak. Kissé elszontyolodva tévedtünk be a calle Mayor mentén kanyargó girbegurba sikátorszerű utcácskákba, ahol egyszer csak nagy örömmel fedeztem fel egy kirakatot, tele régi könyvekkel. Tipikus régi madridi üzlet volt, minden fából készült: az ajtókeret, a lépcső, a padló, a polcok, a mennyezet. Izgatottan néztem végig a kínálatot: csupa történelmi témájú könyv sorakozott. Semmi más, csak történelem. Ezt szóvá is tettem. Majd megkérdeztem, hogy megvan-e R. J. Sender már említett műve. A tulajdonos – aki nyilvánvalóan sejtelve sem volt, milyen típusú természeti katasztrófa csapott le könyvesboltjára – kimérten közölte: ő nem tart R. J. Sender-könyveket. A háttérben szóló rádió gyengéden erősítette meg ezt az állítását. Szürreális helyzet volt, és én nem értettem semmit. De mivel az életben annyi mindent nem ért az ember, ennek sem tulajdonítottam túlzott jelentőséget. Ha nincs, hát nincs.

5 akit Buñuel a fejezet elején olyan készségesen útba igazított

Ana később magyarázta el, hogy ez egy falangista üzlet volt. Facha – ahogy a spanyolok hívják. Miért nem szólt korábban – háborogtam, mert rosszulest az újabb csalódás. Ana a rádióról magyarázott, hogy nem hallottam, mi szól. Nem, nem hallottam, mert izgatottan kerestem a könyvemet, nem foglalkoztam semmi mással, ráadásul én csak egy guiri⁶ vagyok, ő a cañí⁷, neki kell tudnia az ilyen dogokat és előre figyelmeztetnie engem.

Még szerencse, hogy véletlenül pont Calderón de la Barca házával szemben keveredtünk vissza a calle Mayorra. „Aquí vivió y murió Calderón de la Barca.” „Itt élt és halt meg Calderón de la Barca.” – hirdette a tábla a ház oldalán, amelyet a XIX. században le akartak bontani, de egy élelmes állampolgár megneszelte, és nagy hajcihőt csapott. Annyit ért el, hogy lebontották ugyan az épületet, de ugyanolyannak építették vissza, igaz, két emelettel megtoldva. De a lényeg, hogy itt élt és halt meg a nagy drámaíró. Vagy legalábbis szinte. Az csak a véletlen műve volt, hogy a ház aljában egy ékszerbolt működött, amely azóta sajnos már bezárt.

Ebben a családi ezüstnemű boltban órákon keresztül válogattunk Anával. Színek szerint voltak az ékszerek kirakva: piros, fehér, türkiz stb. Közben megtudtuk, hogy a tulajdonos a feleségével és a bátyjával pont 2006 augusztusában volt Budapesten, amikor 20-án kitört az a nagy vihar, amelyben többen is életüket veszítették.

Végül alaposan bevásároltunk, és a néhány házzal arrébb lévő plaza de la Villán, ahol a régi városháza áll, megállapítottuk: a Habsburgok kockafejűek, ezért építettek mindenhová kockákat. A madridiak alkalomadtán szorongnak, hogy városukban nincs gótikus negyed, mint Barcelonában, de aztán megnyugszanak, hogy legalább a Real Madrid ott van, amely legalább néhanapján jól elpáholja a Barçát. Mert van Isten! És akkor az egész város az utcákon ünnepel.

A plaza de la Villa a város egyik legrégebbi tere, amelynek történelme még IV. Henrik kasztíliai király idejére nyúlik vissza. Henrik féltestvére volt a későbbi királynő, Katolikus Izabella. Ez a Henrik addig ügyetlenkedett uralkodóként, hogy végül a teljesen esélytelen féltestvére lett

6 külföldi turista

7 tipikus spanyol

Kasztília királynője. Pedig akkoriban senki sem hallott az emancipációról, de Izabellának nem is volt szüksége rá, mert neki nem kellett semmiféle ideológia ahhoz, hogy rendet vágjon a félszigeten.

A plaza de la Villának csodálatos hangulata van. Mint egy aprócska elvarázsolt sziget a metropolisz közepében, amely egy pillanatra visszarepít az időben. Madrid hatalmas sugárútjai, magas épületei, óriási parkjai méltóak egy birodalmi fővároshoz, ahonnan négy kontinensen található területeket igazgattak. De ez a kis tér még nem a birodalom központja, csupán egy szárnyait próbálgató királyságé, amely még maga sem teljesen biztos, merrefelé fog haladni.

A tér közepén Álvaro de Bazán szobra áll, a lepantói csata egyik hőiséé. Körülötte szimpatikus virágágyások. Csodálkozva jártam körbe, mivel elég határozott lendülettel néz le a világra talapzatáról a hadfi. Bár letről nem látszik, de éppen a török zászlót tapossa. Mert hogy Lepantónál végre sikerült megverni a törököket a tengeren, ahol Cervantes – akkoriban még ismeretlen irodalmi ambíciókat dédelgető katona – bal karja megsérült, de ez a sérülés nem akadályozta meg abban, hogy életének mindenféle kalandos fordulata ellenére megírja a Don Quijotét. Ebben a műben egy kalózok fogságából kiszabadított fogoly így mesél kalandjáról: *„En este viaje se tomó la galera que se llamaba la Presa, de quien era capitán un hijo de aquel famoso corsario Barbarroja. Tomóla la capitana de Nápoles, llamada La Loba, regida por aquel rayo de la guerra, por el padre de los soldados, por aquel venturoso y nunca vencido capitán Don Álvaro de Bazán, marqués de Santa Cruz.”* (Ezen az úton fogták el a La presa nevű gályát, melynek kapitánya a nagy hírű Barbaroja kalóz egyik fia volt. A La Loba nevű nápolyi vezérhajó ejtette hatalmába, melynek parancsnoka a harcok ama villáma, a katonák atyja, a dicső és soha le nem győzött kapitány, Don Álvaro de Bazán, Santa Cruz őrgrófja volt.) [Győri Vilmos fordítása]

Lope de Vega szintén volt katona, de nem önszántából, hanem mert egy túlfűtött szerelmi kalandja miatt börtönben végezte, ahol a király nevében azt a nagylelkű ajánlatot kapta: vagy rabláncon marad, vagy „önként” a király szolgálatába áll. Lope de Vega az önkéntességet választotta, és néhány, a kikötőben eltöltött kellemes éjszaka után hajóra szállt, a Győzhetetlen Armada egyik hajójára. De Lope de Vega a szerencse fia volt. Ezt a cigányasszony a Puerta del Solon is

megjósolta neki.⁸ Mit neki egy teljes hajóhad megsemmisülése! Ő még egy atomtámadást is simán túlélte volna. Nem véletlenül írta róla Cervantes, hogy ő az „el monstruo de la naturaleza” (a természet szörnye). Szóval szépen kikaptak a spanyolok, a hajók elsüllyedtek, mint a pinty, a katonák meghaltak, de Lope de Vega visszajött, mert még meg kellett írnia az életművét (versek, románcok, szonettek, színdarabok) és gyerekeket kellett nemzenie a király dicsőségére és a maga örömére. Ő így ír a lepantói hősről:

*EL MARQUÉS DE SANTA
CRUZ*

*El fiero turco en Lepanto,
en la Tercera el francés,
en todo el mar el inglés,
tuvieron de verme espanto.*

*Rey servido y Patria honrada,
dirán mejor quien he sido,
por la cruz de mi apellido
y con la cruz de mi espada.*

SANTA CRUZ⁹ MÁRKIJA

*Lepantónál vad török,
franciák azúros Terceirában,
angolok a tengerek viharában
félték haragom 's töröm.*

*Hú király, haza s' dicsőség
jól tudja, ki voltam én
ki keresztet¹⁰ hord a nevén
's kardja keresztjével vált hőssé.*

A szobortól jobbra áll – ha szemben állunk vele – a régi városháza. 2007-ig működött itt a hivatal, utána átköltözött a Palacio de los Cibelesre. A szobor háta mögött pedig a város legrégebbi épülete, a Casa y Torre de los Lujánes emelkedik, ahol állítólag I. Ferenc francia király szelleme kísért, aki még úgy rekedt itt a plaza de la Villán, hogy V. Károly idejében kapták el a frakkját a paviai csatában, és elhozták Madridba és ide zárták be. A franciákkal különben is csak a baj van: vagy lopni jönnek, vagy pedig szellemként kísértének.

A térről nyílik a calle del Codo nevű sikátor (codo könyököt jelent, és körülbelül ilyen széles is ez az utcácska), amelyen keresztül még a XVII. században Quevedo botorkált haza este a sötétben, miután a barátaival kedélyesen iszogattak a környéken. A mai Barrio de las

8 lásd a a fejezet elején

9 Álvaro de Bazán Santa Cruz márkija volt

10 cruz keresztet jelent

Letrasig kellett eljutnia Quevedónak, hol módos házat tartott fenn az író. Ez a távolság nagyjából tizenöt perc gyalog, és fél óra, ha az illető részeg és még pisilnie is kell. Quevedónak kellett, és mivel a megszokás nagy úr, valahogy úgy esett, hogy mindig ugyanabban a kapualjban könnyített a szükségén. A ház gazdája ezt megalégtelve, kereszttel megjelölte és kiírta a ház falára: „Donde hay cruces, no se mea.” („Ahol kereszt van, oda nem pisilünk.”) Quevedo hazafelé botorkálva újfent megállt szokásos pisilését megejteni, és ezt írta válaszul: „Y donde se mea, no se ponen cruces.” („Ahova pisilnek, oda nem tesznek keresztet.”)

1085-ben foglalták vissza Madrid és Toledo városát a keresztények (Kasztíliai VI. Alfonz), mindenféle erőfeszítés nélkül, mivel pont akkor omlott össze a kalifátus, és a pillanatnyi muzulmán gyengeséget ügyesen használták ki a kasztíliaiak; így már nem harsogták többet Mayritban az Allah Akbart, és senki sem hívta imára az igazhitűeket. Könnyen jött, könnyen ment! Pont, mint a vizigótok esetében. De rekonkviszta ide, rekonkviszta oda, Madrid ugyanolyan poros falu maradt, mint volt, így 1561-ig kellett várni, amikor II. Fülöp úgy döntött: Madridba költözteti a Cortest.

Legfőbb ideje! Mert mégiscsak sok, hogy Toledo úgy néz ki, mint valami szabadtéri múzeum: a gondosan lekövezett keskeny utcák serényen futnak fel az Alcázarhoz, ahol rubinkövekkel feldíszített kövér püspökök és hatalmas fehérfodros gallérokban feszítő arisztokraták vonulnak. Mintha most léptek volna ki El Greco egyik festményéből. És nem csak a pompázatosan kikeményített fehér gallérok, de maga Toledo városa is csodás téma egy olyan festő számára, mint a krétai származású művész, miközben Madridról senkinek sem jut eszébe műalkotásokat létrehozni, legalábbis nem olyanokat, amelyeket évszázadokkal később bárki gyűjteni szeretne.

Talán ezért eshetett meg az a csúfság ezzel a jobb sorsra érdemes településsel, hogy 1601-ben az udvar elköltözött Valladolidba. Valladolidba! Valladolidba? El tudjuk ezt képzelni?! Szinte nem is lehet. Hol a francba van az a Valladolid? – kérdezi az egyszeri olvasó. Jogosan. Ott valahol. Egy poros falu. Ide tették át a fővárost 1601-ben. Ilyesmi bezzeg Toledóval sosem esett meg! Na de Madriddal annál többször. A szégyenből az sem von le sokat, hogy a költözés háttérében a történelem első ambiciózus telekspekulációja állt. Nem az akkori

király, III. Fülöp volt ilyen éles eszű, hanem a minden hájjal megkent kancellárja, Lerma herceg. Róla azt írja az egyik spanyol történész, hogy legalább olyan rosszul kormányozta az országot, mintha maga a király uralkodott volna személyesen. Illetve azt, hogy a hozzá nem értése már szinte megható.

Ezeknek az állításoknak némileg ellentmondani látszik az ügyesen kifundált „biznisz”. Tehát a ravaszdi kancellár előzetesen felvásárolta a valladolidi telkeket, majd rávette a királyt, hogy költözzön oda az udvar. Ennek következtében viszont Madridban estek le a telekárak – és láss csodát! –, az élelmes herceg itt is bevásárolt, gondolván a jövőre. A jövőt pedig úgy biztosította be az annyira talán mégsem alkalmatlan Lerma herceg, hogy a kétségbeesett madridi kereskedők tudtára adta: egy úriember becsületét is meg lehet vásárolni (ahogy azt Rejtő Jenőtől tudjuk), na nem jutányos áron – mert mégiscsak egy úriemberről van szó –, de van az a pénz. A kereskedők pedig fizettek. Nem nagyon volt választásuk. Így az udvar 1606-ban már megint Madridban volt, miután Lerma herceg gyengéd rábeszéléssel rávette a nem túl okos III. Fülöpöt az újabb költözésre. Nem győzöm hangsúlyozni: Toledóval ilyesmi sosem esett meg! Aztán jött V. Fülöp – ezekkel a Fülöpökkel csak a baj van –, és a felesége tanácsára Sevillába költözött ő, és értelemszerűen az udvar is, 1729-től 1733-ig. Erre már nehéz mit mondani! És ebben az esetben még vesztegetésről sem lehetett szó. A visszafogott vélemények szerint V. Fülöp mindig törekeny idegrendszerrel rendelkezett, aki hajlott a melankóliára, és hitvese Sevilla kiváló éghajlatára hivatkozva győzte meg az urát a költözés felől. A kevésbé szofisztikált szerzők szerint V. Fülöp – a Habsburgok után az első Bourbon – egy futóbolond volt, akinek egyetlen emlékezetes cselekedete, amikor lemondott a trónról a fia (I. Lajos) javára. A főváros ezeken az eseteken kívül némi háborús csörték alkalmával változott (a napóleoni inváziót követő függetlenségi harcokban és a polgárháborúban), ami érthető, mert ha lőnek, akkor menni kell.

De visszatérve Madridra, akivel – ahogyan láttuk –, nem bánt túl kegyesen a sors, avagy a Fülöpök (nomen est omen, a mostani király VI. Fülöp), az emlékezet mégis úgy tartja, a város legjobb polgármestere III. Károly volt (1734–1759), V. Fülöp fia. Goya őt is megfestette: nem túl daliás, vékony alkatú, kissé púpos, valószínűtlenül nagy orrú uralkodó volt. Aki nem hiszi, járjon utána a Pradóban.

Neki köszönhető, hogy Madrid a középkorra emlékeztető sáros faluból világvárosi hangulatot nyert. Saint-Simon finnyás francia herceg 1722-ben például még mély megvetéssel tekintett ki a Plaza Mayoron található szállásának az ablakán és némi fennhéjázó orrhangon raccsolva nyafogott:

- Hémes pohfészek ez, dhága bahátom!

Minden erejével azon volt, hogy még véletlenül se ejtse ki a száján a főváros szót, és orra elé beparfümözött kendőt tartott, amikor csak tehette. A feleségének drámai hangú levelekben számolt be, hogy ehhez képest a vademberek lakta Indiákon is több a komfort és a kényelem. Látszik, a civilizáció még nem tette be a lábát a Pireneusokon túlra, ami érthető, hiszen elég az embernek csak egy pillantást vetnie a tájra a hegyoldal magaslatairól, amikor már maga mögött hagyta Franciaországot, és azonnal láthatja minden tapasztalt utazó, ezen a földön csak barbár emberek és azok barbár szokásai várják.

Jó, ezt most én találtam ki, de szó mi szó, igencsak visszafogottan nyilatkozik Saint-Simon a hispán világról.

A herceget némi királyi házasságkötés ügyében küldik Madridba, és ennek ürügyén találkozik a királyi családdal. Az infánsok lakosztályába is bejutott. „Életemben nem láttam csinosabb és derekasabb termetű gyermeket, mint don Fernando és don Carlos...” – írja Saint-Simon, aki vélhetőleg egyáltalán nem udvariaskodik, hiszen a királyról és a királynéről kíméletlen leírást ad. A kérdés így csak az: miképpen sikerült a szép fiúcskából a Goya-kép szintjére süllyedni, azaz zülleni, vagyis romlani. Azt már meg sem említem, hogy mely városba akart a kényeskedő francia herceg mindenáron ellátogatni, ha már úgyis Spanyolhonba sodorta a sors. És igen, pontosan oda: Toledóba. Tehát III. Károly nélkül Madrid sem lenne Madrid, és az útikönyvekben előszeretettel a turisták figyelmébe ajánlott helyek java része is az ő regnálásának köszönhetőek. Mint például a Prado. Az ő ötlete volt, hogy legfőbb ideje alkalmas épületet tervezni egy európai városhoz illő képtárnak. Illetve a Paseo del Prado is az ő fejéből pattant ki. Az eredeti elképzelés csak részben valósult meg, de III. Károly más európai fővárosok mintáiból kiindulva úgy vélte, Madridba is elkel egy olyan tér, ahol a természet találkozik a művészettel. A király tehát azt tervezte, hogy ezen a részen, amelyet ma Paseo del Pradóként

ismerünk (prado amúgy mezőt jelent), kertek és szobrok fogják változtatni egymást.

2016-ban ünnepelték III. Károly születésnapjának háromezredik évfordulóját. Az ünnepség egyik fontos része volt az első madridi urbanisztikai tervről való megemlékezés, amely akkoriban a Salón del Prado nevet viselte. Állítólag egy római arénára emlékeztető teret akartak építeni tizenegy szoborral, amelyből végül nyolc készült el, ebből három vált ismertté: Cibeles, Neptuno és Apolo.

A Cibeles-szobor ma a plaza de Cibelesen található, amely a Paseo del Pradót köti össze a Paseo de Recoletossal. A történelem folyamán többször helyet változtatott ez a műalkotás, a polgárháborút is úgy vészelte át, hogy a lelkes madridiak zsákokból és téglákból piramist építettek az istennő köré, így az épen túlélte a lövöldözéseket. Apolló és Neptunusz istenekről mindenki hallott, de azért senki se verje a fejét a falba, ha Cibelesről pedig nem – magyarul Kübelé. Ezzel a névvel – jobban mondva a magyar változatával, ami leginkább a küblire emlékeztet – nehéz karriert befutni. Spanyolul azért sokkal jobban hangzik.

Hogy kinek jutott eszébe az antik istenek sorában róla is szobrot készíteni, arra így utólag elég nehéz észszerű magyarázatot találni. Persze azért mindenki próbálkozik. Ami biztos, az istennő, aki szekéren ül, amely elé oroszlánok vannak bekötve, minden kétséget kizáróan képeslapra kínálgató jelenség, és a focirajongók is nagyon kedvelik – a Real Madrid szurkolói ide járnak ünnepelni. Ez az egykor Kis-Ázsiában népszerű istennő olyan nagy kultusznak örvendett, hogy végül bekerült a római istenségek közé. Persze ez még nem elégséges magyarázat arra, hogy mi a fenét keres Madridban.

Az egyik verzió szerint mindenről a trójai háború tehet, ahol Agamemnón nemcsak legyőzte Bianort, hanem meg is ölte. A megölt hős fiának (szintén Bianor) el kellett menekülnie a városból. Ennek a fiúnak – aki a mai Albánia területén alapított királyságot – szintén született egy Bianor nevű fia, immáron a harmadik Bianor, akit az édesapja kedvesen megkért, hogy ha lehet, máshol alapítson országot, mivel az atya tartott tőle, hogy a balról született III. Bianor és a törvényes fia között kitör majd valamiféle testvérháború. Szerencsére III. Bianornak megjelent álmában Apolló isten, aki egy új város alapítására biztatta. Bianor így is tett, várost alapított ott, ahol az isten

neki álmában megmutatta. Amikor ezzel kész volt, nem maradt más hátra, mint áldozatot bemutatni, csak az volt a kérdés, kinek.

A helyi lakosok praktikusán amellett kardoskodtak, hogy célszerű lenne a bika kultuszát gyakorolni, de ha nem azt, akkor a bika tiszteletére épült bálványt imádják. III. Bianor viszont egyiket sem akarta, ő mindenképpen Apollónak akart áldozatot bemutatni. Végül ő nyert, és az istenség hálából még egyszer megjelent neki álmában, amikor is azt javasolta, hogy a felépült várost Metragirtának nevezze el. Metragirta Cibeles (magyarul Kübelé) istennő másik neve volt. Bianor így tett, azonban fel is kellett áldoznia magát az istennő tiszteletére. Nagy gödröt ásott, majd belefeküdt, hatalmas kövekkel fedette be és várta, hogy ott lelje halálát. De a kaszás helyett maga az istennő érkezett kocsin, amelyet oroszlánok húztak.

A legenda III. Fülöp idejében keletkezett, amikor a főváros Valladolid és Madrid között vacillált, annak megfelelően, hogy Lerma herceg telekspekulációs ügyei hogyan alakulnak. Így került hát ez az istennő Madridba, és így válhatott szimbólummá.

Az istennő kocsiját húzó két oroszlánnak is mitológiai vonatkozásai vannak. Történt ugyanis, hogy Atalanté – aki igencsak kedvelte a férfias sportokat – a legjobb futónak számított a vidéken, és mivel nem akart férjhez menni, azt találta ki, azé lesz, aki le tudja előzni őt futásban. Azok viszont, akik alulmaradnak vele szemben, halálnak halálával hálnak. Bizonyára akadtak olyan ostobák, akik így is kötélnek álltak, de nem Hippomenész, aki előzetes hatástanulmányokat végezve arra a következtetésre jutott, hogy itt cselre van szükség. Aphroditétől kért segítséget, aki leszakítva három aranyalmát a Hesperidák kertjéből – amely mitológiai hely nem volt más, mint maga Hispánia –, úgy adta oda az almákat az ifjúnak, hogy ha futás közben azokat majd elgurítja, amikor a lány lehagyná, az bizonyára le fog hajolni az almákért, és így a férfi le fogja tudni győzni őt. Így is lett, és a cseles versenyt házasság követte.

A történet úgy folytatódik – mert kevés görög mítoszban van happy end –, hogy Hippomenész elfelejtett az istennőnek áldozatot bemutatni, így az mérgeben, amikor a pár betért Cibeles (magyarul Kübelé) istennő szentélyébe, elérte, hogy vágyat érezzenek és itt a templomban legyenek egymáséi. Ez a szentély megszenteltségtelenítése volt, amiért Cibeles istennő meg kellett büntesse őket, ezért oroszlánokká változ-

tatta a házaspárt. És mivel a görög mítoszokban, ha az istenek büntetnek, azt nem ímmel-ámmal teszik, hanem úgy istenigazából, ezért mindketten hím oroszlánokká lettek, hogy még véletlenül se lehessenek többé egymáséi.

*Supicha Sutanthavibul: Őrült ősztön 6.
(Thaiföld, 2019, szitanyomat, foltmaratás, 82 x 55 cm)
Nagy Imre-díj*

Miskolczy Ambrus

A SZÉKELY ÉS A ROMÁN HUNYADI
VERSENYEZTETÉSE¹

Hunyadi János társadalmi és etnikai eredete már kezdetől fogva izgatta az elméket. A római pogány főistentől a népig (fajig) lefelé tagolt a vélt Hunyadi-ősök státusza: Jupiter és Zsigmond király a két legelőkelőbb ős, aztán jönnek a következők: havaselvi bojár, netán fejedelmi rokonsággal, erdélyi középnemes, kismemes, román vajda vagy kenéz, egyszerű paraszt. Ami pedig a teljes vagy részleges etnikai hovatartozást illeti ábécé sorrendben: albán, bolgár, görög, kun, lengyel, magyar (székely), román, szerb...

A per mai szemmel a képtelenségek orgiájának tűnhet. De van-e a történelemnél nagyobb képtelenség? Az embert és világát pedig éppen képtelenségei által ismerjük meg, miközben azért nemes szenvedélyekből is fakadnak ezek a képtelenségek. Mindenki a maga dicsőségét keresi már az idők kezdete óta. A történetírás abban segíthet, hogy humanizál. Fényt és új fényt vet a historiográfiai tréfákra. Nem árt, ha az ember tudja magáról, hogy *homo ludens*. És ez a történészekre is vonatkozik.

A TŐSGYÖKERES SZÉKELY HUNYADI

Ennek a Hunyadi-képnek a kialakítója Ponori Thewrewk József, aki még 1825-ben érdekes könyvet állított össze. Szerzőjét hírhedt konzervatívnak tartják. Valóban, ellenezte a sajtószabadságot, értekezett is ellene.² Mégis érdekes a Hunyadi-könyve, mert maga is olyan hátszegi családból származik, melynek tagjai hajdan Hunyadival együtt hadakoztak. Az ő munkássága azért érdekes, mert sok élettapasztalatot szőtt bele írásaiba. Például: „Az erdélyi oláh egy szalmaszálat szokott két ujja között az ugató kutya előtt mutogatni, mely azt látván, megszégyenli magát és egy siket morgással félbeszakasztja további ugatását.”³ Ez

1 A tanulmány az ELTE BTK Román Filológiai Tanszékének műhelyében, a 128 151. sz. NKFI-pályázat keretében készült.

2 Ponori Thewrewk József: *Sajtószabadság és censura*. Pozsony, 1833.

3 Ponori Thewrewk József: *Alapmondások*. III., Pozsony, 1830, 74.

kuriózum, de a hamis eskü gyakorlata már nem az, hanem létkérdés: adócsalási technika, éspedig az, hogy az esküt tevő a kucsmájába lehelt, hogy lelke ott bújjék meg, amíg „*hamis vallomása után tisztaságban maradt lelkét onnan ismét felszívhatja*”.⁴ Ponori aforizmái sem rosszak. Például, ki tagadná a következő érvényességét: „*A világ lóiskola, melyben az ember embert megnyergeli*.”⁵ Ponori Kazinczyval is levelezett, le is csapott Aranka és Kazinczy cikkeire, és ezeket megtoldva jegyzetekkel, valamint saját eszmefuttatásával, formás kis kötetben tette fel a pontot az i betűre.⁶ Lelkes híve a magyar nyelv térhódításának, és a maga módján románellenes. Ingerelte, hogy Heltai felkarolta „*a pór községnél létezett regét*” Hunyadi eredetéről. Ő maga gondosan igyekezett minden román mozzanatot kiküszöbölni Hunyadi meg saját családjá és közege életéből. Azt, hogy Hunyadi anyja román „bojér” lány lett volna, annak állításával próbálta elhárítani, hogy a Havaselvről bejött parasztok a nemeseket bojérnak hívják, és ez a megnevezés így került a magyar nyelvbe. Az ismert nagyberivói Boér család neve ugyan román, de szerinte valóságos magyar. Kétségtelen, az lett, de a helynév alapját képező személynév, Berivói jellegzetes balkáni román név. Ponori szerint Hunyadi apja magyar, aki nem veszel románt, „*ugyanis minden nemzetnél, mely a józan természetérzéstől és hajlandóságtól még el nem távozott, hasonló hasonlónak örül*.” Jellegzetes etno-nacionalista spekuláció. Petru Maior a románok eredetéről szóló korszakalkotó könyvében is hasonlóképpen érvelt a római–román vér tisztasága mellett: a hódító rómaiak nem is érintkeztek a leigázott dáknép lányával.⁷ Hangsúlyozta is Ponori, hogy a románok nem római utódok. A románellenes szerb Sava Tekelijára hivatkozva, kétségbe vonta a román nyelv latin jellegét. A rómaiak nyelve ugyanis „elhatott olyan országokba is, melyek légiókat nem láttak”, később misszionáriusok terjesztették a latint, a magyarok deákosan írták törvényeiket. „*A magyarított deák és dákosított magyar szavakat honosíntól az oláhok is eltanulták idővel*.” Például: *dijéte, kancellerie, notare, prokater*. Ezek

4 Ponori Thewrewk József: *Honbarát*. Pozsony, 1834, 106.

5 Ponori Thewrewk József: Alapmondások (Oláh nyelvből). In *Sas*, 1832, 9. sz., 29.

6 Ponori Thewrewk József: *Három értekezés Hunyadi Székely János, Magyarországi Kormányzó, Erdélyi 's Havasalföldi Vajda, Tóthországi, Temesi s Szörényi Bán, Besztercei örökös Gróf, és Nándor-Fejérvári Kapitány törvényes ágyból lett születésének bebizonyítására*. Pozsony, 1825.

7 Petru Maior: *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*. I. București, 1970, 70–71.

valóban a magyar–latin hivatalos nyelvből kerültek a román nyelvbe. A *kráj* (crai) valóban a királyból származik, de ezt érvként felhozni arra, hogy a román nyelvben nincsenek régi római szavak, jellegzetes prókátor-fogás. És olykor melléfogás, például a *czáre* (țară = ország) használata a latin *regnum* helyett. Valójában a *țară* latin eredetű, a terra (föld), az viszont valós, hogy ott Hátszezen a magyar iskola szóból lett a román *skale*, egyébként általában a latin schola élt tovább a románban *școală* formában. Szerinte „*deákos koholás a domn [úr] a régi zsupin [jupân] helyett*”. Az is melléfogás, hogy hasonló „deákos koholás” a *nye* (nix) a *zepáde* (hó) helyett; valójában a *nea* jellegzetes latin ősfórmát őrző népi tájszó, amelyet a román nyelvészek éppen a római–román folytonosság bizonyítására hoztak fel. Ponori kétségtelenül ismerte a román népnyelvet, és észlelte a román értelmiségieknek nyelvi relatinizáló törekvéseit, amelynek jegyében ki akarták iktatni a román nyelvből az idegen, nem latin eredetű szavakat. Ponori kimondva és kimondatlanul a román nemzeti érvek ellen sorakoztatta fel az ellenérveket. Például a román értelmiségiek természetesen a dicső múltra és népük hősiességére hivatkoztak, Ponori szerint „*a katonaállást jobban kerülük, inkább utálják, mint a kígyót*”, inkább magukat megcsonkítják, elbűnnek, így nem is maradhattak volna fenn Dáciában. A valóságtartalma ennek az állításnak az, hogy mindenütt Európában a földművelő parasztok a katonáskodást katasztrófának tekintették, hiszen munkaerőt vont el a családtól, annak gyarapodását vagy fenntartását akadályozta. A román értelmiségiek a román népszokásokban római hagyományok továbbélését látták, Ponori szerint „*az eleven oláhokon semmi római szín*”. Sőt, inkább cigányok, mint rómaiak, mert „*ha [románokat] pszichológiai szemekkel vizsgálunk, azeránt tökéletesen meggyőződünk. Ugyanis azoknak lelki és testi tehetségeik, formájok, természeti hajlandóságai, indulatjok, szokásaik, babonáskodásaik, élelmódjok, templomaikban, házaikban, környékeikben, öltözeteiken, a kínai és török tarkaságokkal rokon cifráik, indusz-minéműségű ábrándozásaik, lányvásáraik, keluserj [călușar] és betuta [bătută] nevű kínai izletű táncaik, ugráncsolásaik inkább stb., és az, hogy az oláh nő örök rabnéja férjének, igen helyesen keleti [értsd: cigány] származásukra mutatnak.*” A románok magukat „ruminnak” nevezik, de azért, mert Oláhország valaha római tartomány volt, az erdélyi oláh viszont magát „árgyelánnak” (erdélyinek) mondja, mert az *Erdély* szót *Ardeal* formában

vették át. „*Eleik hajdon Bolgár- és Oláhországban a deszpotizmusz súlyos járma alatt nyögtek, ők magok pedig a szerencsések, a szelíd magyar égálj alatt, józan törvények szerint, mennyi jót élveznek kényelmesen, s ennek belső érzete miatt piruljanak, a nekik szállásokat, lakhelyeket adott birtokosok jussaikat holmi légírásokkal tovább is sérteni.*”⁸ Ponori így is a Hunyad megyei nemesi közvélemény egy részének hiedelmeit adta tovább, azon nemesi családokét, amelyek a román nemzeti törekvésekkel nem akartak közösséget vállalni, és inkább magukat magyarnak és/vagy székely eredetűnek tartották, magyar identitást alakítottak ki. Az erdélyi magyar körökben azonban Zsigmond atyasága lett „a nemzeti hagyomány” – hogy az 1840-es évek francia utazóját, Auguste de Gerandót idézzük.⁹

Ponori mint konzervatív publicista természetesen a magyar liberálisok ellen hadakozott, de a románokat még kevésbé szívlelhetette. A román nemzeti értelmiség és az esetleg aktivizált parasztság még nagyobb veszélyt jelentett számára, mint a magyar liberalizmus, és ennek ellensúlyozására „józan felvilágosodás”-t hirdetett. Nehéz lenne eldönteni, hogy kit gyűlölt jobban, Horeát vagy pedig Kossuthot. Kolozsvári tanára révén megismerte Montesquieu és Filangieri humanitárius „elveit”, és 1815-ben hazája nyomorúságáról ebben a szellemenben értekezett: „*Meglátszik Erdélyen, hogy valaha a török pártolta uralkodás alatt volt. Földesurai nagyobb, részint pasai zsarnokságot gyakorolnak. A szegény paraszt hétfőtől szombat estig mindennap szakadatlan szántja földesura holdjait. A földhöz ragadt parasztné odahagyván hurubáját és meztelen éhes gyermekeit, udvari szolgálatban izzadoz, és csak vasárnap reggel annyi időre [megy] haza, míg egyetlen egy ruháját, szennyes ingét tisztával fölcserélte. Erdély földesurainak a legrosszabb politikájuk van. Valaha a nyomás ellennyomást szülend, és akkor aztán sírás-rívás és fogak csikorgatásatul bércink szintűgy visszhangzandanak, mint Hóra és Kloska idejében visszhangoztak.*”¹⁰ Ez már keserű jóslat, az 1848-as polgárháború látomása is lehetne. Viszont Ponori 1823-ban kiadta édesanyja emlékiratait családjá szenedéseiről.¹¹ Aztán kiadott egy

8 Ponori Thewrewk József: *Három értekezés*. XIV., XVII.

9 Auguste de Gerando: *La Transylvanie et ses habitants*. I. Paris, 1845, 356.

10 Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (a továbbiakban: OSZKK), Fol. Hung, 2821., 16.

11 *Néhai Mátisfalvi Götfly László Háznépének, Hóra pórhada miatt esett romlása*. Anyanyelven legelső segédkönyv Hóra pórhadának históriájára. Pest, 1823.

olyan színdarabot, amelyben a bukaresti bojérok üdvözlik Horeát, aki feleségül akarja venni Balia lányát, a lány úgy tesz, mintha belemenne a frigybe, apja megtagadja, de kiderül, a lány csak színlelt, és Kenderessy felesége lesz.¹²

Mindez arra készlet, hogy egy pillantást vessünk Hunyad megye társadalmi világára. Talán a legjobb cicerone Réthi Lajos tanfelügyelő lenne, aki messziről került ide, Marosvásárhelyt tanult, arisztokrata családnál nevelősködött, Budapesten szerkesztett lapot. Jó szemmel vezet és egyben félre is vezet. Jól látta, hogy egyazon nemzetség miként vált ketté. Egyik része a nemességbe emelkedett, a másik nemesparaszt maradt. Miután pedig a nemesek magukat magyarnak vallották, Réthi úgy vélte, hogy a nemzetség román paraszti része elrománosodott magyar. Például a felsőszilvási Nopcsák „eredetökre sokat tartó emberek” görögkatolikusok, analfabéták, „eloláhosodtak”. Ugyanakkor büszkék a Nopcsa bárókra, egyikük az a Nopcsa László, aki 1848-ban magát románnak adta ki, aztán Jókai róla mintázta a Fatia Negra nevű rablót. Ami továbbá az elrománosodást illeti, „*így van a Buda, a Mákra, a Góla s talán valamennyi megnevezett családdal [Csóka, Mara, Góla, Buda, Stojka, Duma], hogy egy-két ág fenntartja magát jó módban és a műveltség színvonalán, s azok a római katolikus vagy evangélikus református hitű magyarok; a család többi ágai leszegényednek, elhagyják a vallást és elfelejtik a nemzeti nyelvet.*” Ugyanakkor mindebben Réthit az is megerősíthette, hogy akadtak Hunyadban olyan magyar falvak, ahol őrizték a magyar nyelvet. Viszont „*ha nem jutott volna érvényre azon felfogás, hogy a felekezetiség egyszersmind a nemzetiséget is határolja, s mindenek felett, ha be nem következett volna 1848, amikor a magyar és oláh nemzetiség oly élesen állott egymással szemben, az itteni emberek valószínűleg nem vallanák magukat sem magyarnak, sem oláhnak, hanem hunyadmegyei vagy erdélyi nemzetiségűnek.*” Jellemző az együttélésre, hogy a hátszegi román tájszólásban, mintegy 500 magyar eredetű román szót lehetett még összegyűjteni. Réthi tapasztalata szerint „*a görögkatolikus községek lakói nem oláhosodtak annyira el, mint a görögkeletieké. Ha oláhus beszélnek is, tiltakoznak az ellen, hogy ők oláhus volnának. A keletiek azonban, mihelyt a magyar nyelvet elfelejtették s a keleti vallást felvették, rövid időn belül oláhusokká lettek érzelemben is.*” Így

12 András Elek: *Hóra-világ*. Pest, 1823.

aztán „a jobbágyság és falusi földműves állapot épp úgy összeesett az oláh, mint a földesuraság a magyar és a városi iparosság a német nemzetiséggel”.¹³ Csakhogy az erre a következtetésre jutó maga is jelezte a falu világán belüli rendi különbségeket. Igaz, nemes-parasztok viselete csak abban különbözött a jobbágyokétól, hogy „fehér durva posztó condrajok szélét veres vagy kék posztóval szegetik be”¹⁴ A büszkeség megint nem öncélú, hiszen az előkelő rokonság egyben a demonstrációs effektus része, elhatárolódás a jobbágyságtól. De ehhez járult a társadalmi gög. Hátszegen nem egy helyt a nemesek és a jobbágyok külön templomba jártak. A két világháború közötti Klopotiván a magukat nemesnek nevezők lenézték „a románokat” (rumâni), a volt jobbágyokat, miközben ők maguk is románul beszéltek.¹⁵ De az is igaz, hogy 1848 valóban fordulatot hozott az identitásképző folyamatokban. Az 1920-as években Teodor Popa, vajdahunyadi tanár a már említett Zejkány helységben találkozott a már említett Huniade (Hunyadi) család fejével, akit Ianășnak hívtak, és ez elmondta, hogy egyik őse – Ianăș – Balázsfalván tanult, és 1848-ban Avram Iancu tribunjaként működött.¹⁶ Forrásaink ilyen tribunról nem tudnak, de ettől függetlenül ott lehetett Iancu seregében, és a családi hagyomány is történeti tény, akár a mese...

De a valóságnak sok arca van. 1896-ban megünnepelték a vaskapui győzelmet Zejkányban. Moldován Gergely el is ment. *Ungaria* című folyóiratában megjelent beszámolója érdekes tanúság: „Zejkányban az emlékoszlop környékét ezer meg ezer ember foglalta el. Románság mind. A szomszéd Krassó-Szörény népe a maga utólérhetetlen festői öltözetében szintén idetolult. Jókedv, öröm; incselkedő deli ficzorok [legények] és felkacagó leányok; tréfás öregek, fiatal menyecskék zsvajva vásárszerű alakot adott a képnek.”

Aztán jött a bandérium.

„Még a hivatalos világ nem kezdette meg az ünnepséget. Eközben láttam én a leglélekemelőbbet.

13 Réthi Lajos: A magyar nemzetiség Hunyad megyében. In *Hunyadi Album*. Szerk. Szabó Endre, Szathmáry György. Bp., 1878, 16–24.

14 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár (a továbbiakban: MTAK), Díszművek 314. Fodor András: *Nemes Hunyad*, 45.

15 Ion Conea: Nemeși și rumâni în Clopotiva. In *Clopotiva. Un sat din Hațeg*. I. Szerk. Ion Conea. București, 1940, 254.

16 Teodor Popa: *Iancu Corvin de Hunedoara*. Editura I. Wachter, 166.

Felvezet egy ember a dombra négy gyereket. Közökbén őszi rózsza, georginából összeállított koszorú – megkoszorúzzák Hunyadi János emlékoszlopát.

– Hogy hívnak téged, gyermekem? – szólítám meg az elsőt. Tört magyarsággal így felelt:

– Engemet Hunyadi Jánosnak hívnak.

– Hát téged, leánykám?

Szintén tört magyarsággal felelt:

– Engem Hunyadi Erzsébetnek hívnak!

Az egyik bocskorban volt, nem gondoltam, hogy az is Hunyadi legyen. – Hát téged, fiacskám?

– Engem Hunyadi Lászlónak hívnak.

A negyedikre már én fogtam rá, hogy az bizonyosan Hunyadi Mátyás lesz, de nem találtam el.

Zejkány népessége három román család tagjaiból állott: a Bocsa, a Fiáth és a Hunyadi család tagjaiból.

A Hunyadi család lett a hatalmasabb.

A falubírói tiszt is a Hunyadiak kezében van: a jelenleginek a neve: Hunyadi János. A családban az a törvény, hogy az elsőszülött fiú mindig János legyen. A család Mátyás királyt, úgy látszik, fumigálta, mert mint mondják, szintén törvénné emelkedett, hogy a családban Mátyás nevet ne kaphasson senki.

A zejkányi Hunyadi család nagyon büszke az ő magyar nemességére, s annyira arisztokratikus, hogy például a gróf Hunyadi családot lenézi. Ők is úgy tartják, hogy azok nem jóféle Hunyadiak. Sőt, azt is beszélnek, hogy a gróf Hunyadi család ősei a zejkányi Hunyadiakhoz fordultak, hogy ismernék el a rokonságot, de az ajánlatot visszautasították.

A nép ajkán áradt a zejkányi csata emléke, a hadállásról is tudnak mesélni.”

És meséltek is. Csak fájlalni lehet, hogy miközben tombolt a nacionalista halandzsa, éppen a hátszegi Hunyadi-folklórnak nem akadt hiteles gyűjtője. Moldovan megtehetette volna. De nem biztos, hogy nagy sikert aratott volna. Helyzete így is kényes volt. Miután támadta a román nemzeti mozgalmat, nemzetárulónak tekintették, magyarbarátként viszont, ha a román Hunyadi folklórt tovább kutatja, olyasmit talál, ami a magyar közvéleménynek sem nyerte volna meg a tetszését. Még kolozsvári egyetemi tanári állása is veszélybe kerülhetett volna.

Pedig milyen pazar könyvet írt Alsó-Fehér vármegye román népéről. 2003-ban már csak arról lehetett beszámolni, hogy a zejkányi emlékművet lerombolták.¹⁷

Hunyad megye története az asszimiláció társadalmi kémiájának történetébe vezethet be. Talán nem véletlen, hogy Hunyad megye története nem készült el a magyarországi megyék történetét taglaló sorozatban. Márpedig ott magas színvonalon művelték a helytörténetet. De a forrásokban feltárulkozó élet nem illett abba a sémába, amit ma interpretációs keretnek nevezhetünk. Torma Zsófia például még azt is vallotta, hogy a dákok a románok ősei. Az immár magyar nemesi családok nem kívántak szembesülni román őseikkel, mert azok akartak maradni, amivé lettek, és nem kívántak osztozni bizonyos helyi hatalmi pozíciókon a nacionalista románokkal. A folyamat már akkor kezdetét vette, amikor II. József egy román alispánt nevezett ki, 1848 pedig csak lökést adott ennek a fejleménynek. Ebben a nemzeti identitásstratégiában Hunyadi is megkapta a maga szerepét. Szimbolikus hős lett. A megmagyarosodott nemesek megmagyarosították családtörténetüket, és így akartak megmaradni. A románokkal nyilván románul érintkeztek és ápolták a jó viszonyt. Mondhatni, nép felé fordított arcuk román volt, amennyiben románul beszéltek, a jövőbe tekintő viszont magyar. Fel is karolták a székely eredet mítoszát. Hála Ponorinak is, aki lelkesen idézett – ugyancsak román eredetű – barátja, Naláczy József leveléből, mely szerint *„a hollós címer ázsiai eredetű, s azt nemzetünk hozta magával ki fővezéri zászlóján Európába. Hunyad vármegyébe székely elődeinknek odatelepített csapatai vitték legelőször az hollós zászlót. Mely alatt azok és sarjadékaik mint kenézek szolgáltak,»* igaz, elvesztették címerüket, de Hunyadi *„kikapá a feledésből”*. És aztán a *„Hunyadba bevándorlott és itt sáskákként elsokasodni kezdett, mesélést kedvelő oláhok vizsgaszemekkel nézegették a tábori veres zászlókon az hollót és gyűrűt, s éjjel nappal égvén a kívánságtól, oláh származásúvá tehetni Hunyadi Jánosunkat, hazudák erről és címeréről azokat, miket fájdalom, némely íróinknál fellelünk.”* Ő – Ponori Thewrewk – viszont még előhúzott egy újabb bizonyítékot: *„Nemrég láttam volt egy tudós barátomnál Nagy Lajosunknak 1378-ban kelt diplomáját, melyben Székely*

17 Beke György: *Hunyadnak karjai...* https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Kapu_2003_06_07/?query=hunyadi%20%C3%A1nos&pg=118&layout=s (2018-12-23)

Vojkról, mint Hunyadon birtokosról emlékezett” – csakhogy ez az oklevél már elégett.¹⁸ Ez már tudóskodó folklór, mint az is, hogy a Ponoriak ősei Arad vezérrel jött székelyek lettek volna.¹⁹ A csali mese kútfeje: Benkő és Aranka. Ponori Thewrewk József családfája viszont hiteles – részben. Mert csak Péter nevű – „székely kenéz” – őset és annak két János nevű fiát tüntette fel és azokat a leszármazottakat, kiknek neve magyarul is jól hangzott.²⁰ Hunyadi János, mint magyar kormányzó és havaselvi vajda 1447-ben ennek a Péternek örök adományként adta azt, amit addig kenézi jogon bírt.²¹ (Az oklevél hitelét többen is kétségbe vonták, de hiába, hiteles.²²) Péter – oklevélben említett – apja Stroia (Ztroya), valamint Péter testvérei Šerban (Sorban) és Hălmagiu (Halmad) már lemaradtak a családfáról. Ezt az oklevelet Kazinczy is lemásolta,²³ aki emellett meg akarta írni azt a történetet, hogy 1600 körül Havaselvéről egy béreslegény telepedett meg Ponori Thewrewk János birtokán, és aztán feleségül vette ura sánta leányát, mert ez nem akart pártában maradni. (Az elbeszélés címe ez lett volna: *A sánta Ponori Thewrewk lány, vagy a sánta jussú Gebécz-Vladonya.*) Ponori Thewrewk József egyébként elítélte a frigyét, és őset, aki így „a nemzetlenülés hullámozó korszakában inkább vala oláh fáta”, és „nemzetsége ostorává” vált. De azért maradtak „jóféle” Ponoriak.²⁴ Az a János, aki 1722-ben született, majd Nagyenyeden és külföldön tanult, „érezte, s igen fájdalmasan, hogy nemzetségében találkoznak, kik székely eredetök dacára a magyar nyelvet nem tudják, nemesember létökre iskolába nem járnak, és írni, sőt olvasni sem képesek. Felfogta a kor szükségét a szó teljes értelmében, s érezte magában, hogy a mennyei gondviseléstől arra van híva, hogy szikrát, a nemzetiség szikráját gyújtsa.”²⁵ Egyébként egy másik János 1798-ban nevét magyarul és románul is beírta román iskolai könyvébe.²⁶ Józsefet viszont társadalmi és történeti tapasztala-

18 Ponori Thewrewk József: *Három értekezés*. XIX.

19 OSZKK, An. 6057. Ponori Thewrewk József: *Emlékirat*.

20 OSZKK, Fol. Hung. 2821. A Ponori Thewrewk József életrajza kivonatban. 31.

21 *Documenta Romaniae Historica. D. I.* Szerk. Ștefan Pascu. București, 1977, 394.

22 Francisc Pall: De nouveau sur l'action de Ianco de Hunedoara (Hunyadi) en Valachie pendant l'année 1447. *Revue Roumaine d'Histoire*, 1976. 3. sz. 448–463.

23 OSZKK, An. 6087. *Holmi a Ponori Thewrewk Familia Levéltárjából*.

24 OSZKK, An. 6057. *Ponori Thewrewk József feljegyzései*; uő.: *Emlékirat*.

25 OSZKK, Fol. Hung. 2821. Ponori Thewrewk József: *Ponori Thewrewk József életrajza kivonatban*, 37.

26 *Alfavit pentru folosul și procopseala școalelor celor normalicești a neamului românesc*. [h. n., é. n.] OSZK, raktári szám: 821916.

latai, valamint a magyar közeg várakozásai is csak megerősítették abban, hogy „Hunyadit csúfságból nevezték oláhnak”.²⁷ És „bizony egy olyan patriotizmust, mint amilyen az ő szívéből, az ő ereire kibúzgott és amelyet ő cselekedeteivel oly sokszor megbizonyított, idegen nemzet felől feltenni és attól várni a legmegemészthetlenebb képtelenség az olyan ember gyomrának, aki valaha az emberek megismerése körül tapogatózott.” Az atyai Vojk név különben is magyar, hiszen Szent Istvánnak is ez volt a keresztségi felvétele előtt a neve. Egyébként „ma is nem egy példát tudhatunk arra, hogy a finnyás magyarországiak az Erdélyből kiszakadt valószínű magyarokat oláhnak csúfolják, kivált ha azokkal úgy összeakasztanak, mint Ulrich Hunyadival”.²⁸ Ezt a patriotizmusról szóló eszmefuttatást egyébként máshonnan vette át szinte szóról szóra, és peddig Budai Ferenc lexikonjából.²⁹ Ez is a sors iróniája. Ponori Thewrewk József a '30-as években a preventív cenzúra mellett állt ki, de egy jó cenzor ezt az átvételt észrevette volna.

Felvetődik a kérdés: Csaló lett volna Ponori Thewrewk? És a székely eredet történetével valós problémákról akarta elterelni a figyelmet? Közhely, de igaz: mindenki saját korának a gyermeke, miközben saját korának a kritikusa is. Ponori Thewrewk miközben geneologizált, a geneologizálást is kellő távoból ítélte meg saját aforizmaiban: „Minden nemzet eredete mesén alapul. És így az annak kikutatására fordított napok és évek csupán az életerő hiú fogyasztását eszközlik. És oly kevés hasznot adnak, mint mikor a Nílus származása körül puhatólózók sajkájukon a krokodiltól rettegnek, és gyakran ennek zsákmánya lesznek. [...] Rendszerint azért szokja némely tudósunk nemzetünk eredetére fordítani mély figyelmét, hogy azt az ősznél őszebb előidőben is nagynak (tökéletes[nek]) fesse. [...] Kérdem: szégyen-e az emberiségnek, hogy igen régi gyermekei makkal, gyökerekkel éltek, és még a tűz hasznát sem ismerték? És mostani sarjadékai a legízletesebb eledellekkel tápláltatnak és a könnyű héj levegőbe éppen tűz által hajókat repítnek? És szégyen-e nemzetünkről is megvallani, mit megvallani nem szégyen, sőt igazságos, sőt hasznos.”³⁰ Mégis, nem kétséges, Ponori Thewrewk, amit Hunyadirol és a saját székely

27 Ponori Thewrewk József: *Három értekezés.* 38.

28 Ponori Thewrewk József: *Három értekezés.* 39.

29 Budai Ferenc: *Magyarország polgári történetjére való lexikon.* II. Nagyvárad, 1804, 245–246.

30 OSZKK, Quart. Hung. 2656. Ponori Thewrewk József: *Gondolatok és aforizmák,* 6.

eredetéről írt, azt komolyan gondolta, identitása részévé lett. Ugyanakkor felerősödtek a társadalmi, politikai és nemzeti szenvedélyek. De amit Ponori Thewrewk a románokról papírra vetett, az szinte dicséret ahhoz képest, ahogy 1848–49 után Kossuthot ostromozta.³¹ Egyébként a család több jeles tudóst is adott a magyar tudománynak.

Ponori Thewrewkön kívül akad még olyan hátszegi nemes, aki beszállt a Hunyadi-perbe. Éspedig az egyik legősibb család sarja, Kenderesi Ferenc, aki szépen megörökítette mindazt, amit műveltebb nemesi körökben képzeltek Hunyadiról és egyben saját családjairól: *„a nagy vitéz Hunyadi János származtatásában, annyi évektől fogva csak azt hagyták meg, amit ha elmellőztek volna, éppen tudatlanoknak méltán hirdettetének, hogy anyja Margsinai Ersébeth volt, mint hiteles több oklevelek bizonyítják is – de ezt is, aki valóban Várnagyi Nemes (Castris Nobilibus) még bizonyos oklevelet mutathatnánk, vélekedésem szerint öregebb Margsinai Sándor Leánya Ersébeth, és ennek Testvérei, Sándor, Gáspár, későbbiek Anka, és Katalina, ezen Margsinai Ersébeth, hol nemes, hol paraszt oláh leánynak (mint ők nevezik nyelveken fátának), hol oláh boer leányának írogották, s hogy szép volt, mindenüvé oda teszik, Hunyadi Jánost, mondom, hol ily leánytól és éppen ezen Sigmond királytól szerelemből fogantatva, hol mint gazdag Oláh boér Buthhoz [...] hol Hollosi hun vagy székelyhez, hibáson a közbeszéd szerint Cholnochosihoz (ma Csolnokosi) férjhez ment asszonytól születettnek. Későbbre oklevelekből igazíthatnak a nagyon régi nemzetségi ágazat rendjei évek szerint. De itt csak Hunyadi János származtatására, tévelygések tévelygései, egész a vénasszonyok mesélgetéséig, s hogy éppen oláh s paraszt anyától származottnak, szerelem gyermekének tették ezen igaz nagy ősi magyar vérrel, indulattal, lélekkel bíró halhatatlan nagy vezérünket, semmiképp nem hagyhatni; s kedvezett-e valamit az Oláhoknak? Magyar lélek tulajdona, és szívvel lélekkel magyarok boldogítása tündökölt, mind magában, mind királyságra is felemelkedett fiában, Hunyadi Mátyásban; jó, hogy a Hunyadi János feleségét, a Mátyás anyját Horogszegi Szilágyi Ersébethet is vagy valami féle-szerelem gyermekének vagy Oláh fátának nem deklarálták. [...] Hogy itt hosszasan ne írjak, azt jegyzem meg, de amitől el sem állok addig, míg egy jobb diplomaticus ezen vélekedésemről le nem hagyat, hogy ezen helyt és időben, a magyar Királyok inkább néztek Nemzetjek*

31 Ponori Thewrewk József: *Adalék az 1848/9-ik évi magyar forradalomhoz*. Bécs, 1849.

fényére, mint ehhez képest csekély hasznok annyival kevésbé gazdasági folytatásokra; Sigmond király is, ekkor Hunyadi Királyi Várnagyságát megnézőn, az öreg Margsinai Leányával a többszer említett Erzsébettel hites mátkóságban lévő Hunyadi Várnagy Székely Hollós Jánost nem csak meg erősíti várnagyságában, de királyi kegyelmét azzal is tetézi, hogy királyi ígéretet ad a még nagyobb kegyelmei bizonyítására is, amint meg is történt, hogy maradékról maradékra ezeknek adá a Hunyadi Vár többi egész birtokát, úgy szinten Gáspárnak is a margsinai uradalma meg erősítését – érhetne-e még élteben a Margsinai Ersébeth férje mind ezeknek örömét azt nehezen hihetni, fia, a nagy Hunyadi felneveltetéséig bizonyosan nem, mert különben róla gyakoribb emlékezet tétetett volna, az asszonynak özvegysege és a kisdud János árvasága a gyanú, és rágalmazó irigység által (mert mit nem mocskolhat a mocskos beszéd) bémocskolhatta az ősi nagy nemzetséget, de láthatni historikusainkból is, miként bosszulta meg ezt Hunyadi László, (a Mátyás testvére, nagy Hunyadi Jánosnak Horogszegi Szilágyi Ersébeth-től született gyermekei;) a nemzetségeket hántorgató büszke Cilleji Grófon.³²

Kenderesi nem tűrte, hogy hősét leparasztozzák vagy netán leoláhozzák. Amit írt, azért érdekes, mert a korabeli román paraszti és értelmiségi felfogásnak is dokumentuma, amikor az ellen hadakozik. Jellemző, hogy állításait ugyanabban a Tudományos Gyűjteményben rövid idő elteltével megismételte, és ez a szöveg világosabb, mint az előző, ezért is érdemes idézni: „Csak oklevelekből igazíthatnak a nagyon régi nemzetségi ágozat rendjei évek szerint, csak így oszolhatnak el a tévelygések tévelygései, egész a vén asszonyok mesélgetéséig, s hogy éppen oláh vagy paraszt anyától származottnak, szerelemgyermekinek tették [Hunyadit], csudálni lehet; ezen igaz nagy férfi, ősi magyar vérről, indulattal, lélekkel bíró halhatatlan magyar vitéz és vezér, kedvezett-e valamit az oláhoknak? (Máig is az oláh neven itt csak az aljas paraszt és robotát tévő jobbagy népség értetik, kiknek sorsok hazánkban csak közelebből könnyítettett, midőn a szomszéd Oláh országban a robotát tévő paraszt nép földes urainak még mind személyes birtoka alatt vagyon.) Ezen nagy vitézben magyar lélek tulajdona, és szívvel-lélekkel magyarok boldogítása tündökölt, mind magában, mind pedig királyságra is felemelkedett

32 Kenderesi Ferenc: Vajda Hunyadi vár külső tekintetben, és ennek történeti leírása az újabb időkig. In *Tudományos Gyűjtemény*, 1831. 5. sz., 83–85.

fijában, Hunyadi Mátyásba.” Viszont „a szép ifjú asszonynak özvegysége, és a kiseded János, az ottani föld népe oláh nyelvén Jankulo árvasága, a gyanú és rágalmazó irigység által, mert mit nem mocskolhat a mocskos beszéd, bemocskolhatta az ősi nagy nemzettséget is.”³³

„MOCSKOS BESZÉD”: A PARASZTI EREDET

A „mocskos beszéd” arra példa, hogy magyar társadalmi szenvedélyek miként szövődtek be a Hunyadi-per anyagába. Az 1820-as évek kecskeméti írnoka és levéltárosa, Ferenczy Móricz, aki olyan cikket írt, amelyet nem adtak ki, és még a cenzúráig sem jutott el. „Értéke nincs” – írta erről egy történész.³⁴ De közgondolkodásra valló kordokumentum, és lehet benne némi intuíció. Ebben a cikkben: „1412-dik esztendő vala azon szerencsés esztendő, melyben született e világra Erdélyországban Hollós nevű helységben dicső Hunyadink szegény szüléktől, az atya, ki oláh nemzet volt Buthnak hívattatott, az anya (hasonlóan oláh nemzet) pedig Erzsébetnek neveztetett; ezen Hollós faluban laktanak Hunyadink édes szülei, élvén kezek munkálkodása által szerzett élelmekkel.” A gyermek viszont olyan „szép virtusok”-ról tett tanúságot, hogy Zsigmond király magához vette.³⁵

Ennek historiográfiai előzményei vannak. Egy 1708-as jénai értekezés, miközben Bonfini követte, és azt hirdette, hogy „egyszerű az igazság útja”, azt is megemlítette, hogy Hunyadi János sokak szerint nemtelen eredetű (ignobili stirpi natum esse) lenne.³⁶ E gondolattal a már említett Gebhardi is eljátszott, egyébként komoly történeti művében, amikor Gara és Újlaki éppen Mátyás királlyá választása előtt „ekképpen okoskodott, hogy szégyen volna ő nekik, már meglett és régi nemes vérből származott embereknek, kik mind a hadi dolgokban, mind a polgári igazgatásban nagy tapasztalással bírnának, magokat egy még tizenöt esztendőt bé nem töltött ifjúnak igája alá vetni, kinek nagytyja egy isméretlen, s talán nemtelen oláh vala.”³⁷

33 Uo. 7. sz. 32–33.

34 Oszvald: *Hunyadi János ifjúsága*, 491.

35 OSZKK, Fol. Hung. 714. Ferenczy Móricz: Hunyadi János és maradékinak viszontagságai. 2.

36 Io[hannes] David Baierus: *Dissertatio historica de Ioannis Hunniadis*. Jena [1708.] 4., 17.

37 Ludwig Albrecht Gebhardi: *Geschichte des Reichs Hungarn*. II. Leipzig, 1780. 115.; Gebhardi Lajos Albert: *Magyar ország históriája*. III. Ford. Hegyi József. Pest, 1803, 9.

Tehát nem kell szégyellni a paraszti eredetet, bár parasztok gyakran teszik. És „a mocskos beszéd” sem csak reájuk jellemző. Paradox módon Jankovich Miklós, akinek oly sokat köszönhetünk, nem bírt uralkodni magán. Ez a „vérbeli *literary gentleman*”, vérbeli sznobként Hunyadi Jánost sehonnainak minősítette, és talán még ismerhette az imént idézett megnyilatkozást, mert az a *Tudományos Gyűjtemény* számára készült, amelynek szerkesztésébe ő maga is belefolyt. De neki egy másik Ferenczyvel, Istvánnal gyűlt meg a baja, a szobrással. Nem rossz történet ez sem. 1839-ben Pest megye közgyűlése elhatározta, hogy Ferenczy Istvánnal elkészítetteti Mátyás király szobrát, és ezt követutasításba is akarta foglaltatni, és azt is javasolták, hogy a szobrászt nevezzék ki a Nemzeti Múzeum képzőművészeti osztályának felügyelőjévé.³⁸ Csakhogy a sajtóban azonnal elszabadult az ítések kenyéririgysége. Akadt, aki a szoborállítás erkölcsromboló fényűzése ellen tiltakozott.³⁹ De Jankovich is tollat ragadott, és hét fogalmazvány után – miközben a kor Hunyadi irodalmában is tallózott – oda jutott, hogy nem talál „*okot arra, miért hálával áldozzon nemzetünk annak, ki magyar nemzetiségét – hogy t. i. ő testtel és lélekkel valódi magyar lőtt volna – nem bizonyította. Testtel nem, mert tündér származata, ki nem tudatván, jó édesatyja inkább sehonnai, mint bizonyos magyar vala: magának pedig Mátyásnak egyedül csak az anyját, Szilágyi Erzsébetet magyarnak nevezik a történetek, márpedig ennek, mint nőnek és a bizonytalan eredetű Hunyady nemcsak egyszeri magyar anyának, mily csekély befolyása lehetett a szülőttbe, következőleg Hunyadyak nemzetségébe, tagadni nem lehet, midőn az állatok nemesítésére is, nem nő, hanem egyedül férj nem sikeresen használtatik, mely Szilágyi magyar vérnek ön ereibe csekélyebb buzgását Mátyás királyunk nemcsak bátyja, Szilágyi Mihály iránt hálátlan, undok és borzasztó bánása és a magyarokon elkövetett számtalan sok kegyetlensége által kitüntette, de azzal is bizonyítá, hogy Podjebrád lányát vette feleségül*”, majd a boroszlói bíró „*tőt ajkú leányához hajolván*” neki nemzett gyermeket a magyar udvar „*dicstelenségére*”, aztán az olaszokat a magyarok „*eleibe tette*”. Továbbá: „*Lélekkel és cselekedettel is nyilván bizonyította Mátyás a magyar nyelvtől,*

38 OSZKK, Fol. Hung. 1010. Pest vármegye 1839. nov. 13.ki közgyűlésének határozata Hunyadi Mátyás király Ferenczy István által készített emlékszobra ügyében.

39 Meller Simon: *Ferenczy István élete és művei*. Budapest, 1906, 257–268.

beszédétől és nemzeti tulajdon szokásoktól idegenségét. Nyelvét mi illeti: édesatyja Hunyady Jánostól Székely nevű tótországi bánhoz nevelése végett küldetvén, annak udvarában Vitéz János, Rómában nevelt tudós, egyházi személy által, mint későbbben tetteleg kitűnt, olaszországi gögre szoktattatván, a horvát születésű nevelőivel deák, olasz, horvát, nem pedig magyar nyelvet gyakorolván, magyarul beszélni gyermekkorában hát alkalmatossága nem volt,” igaz, említik „olasz, deák, franc, német, horvát, lengyel, tót, orosz, mazur s.a.t. idegen nyelvekben gyakorlatát”, de magyarul csak a „pór néppel szóllott”, apja legalább a kormányzói esküt magyarul tette le. (Egyébként a gyermek Mátyás apjának komoly tárgyalásai alkalmával tolmácsolt, nyilván magyarról.) Az a bizonyos nevelő Vitéz János, akinek, mint neve mutatja, magyar származású, de Vitézovichra változtatta, ahogy a Bedeközi Bedekovichra – fejtegette Jankovich, aki egyébként elismerte, hogy Mátyás valóban szobrot érdemel, mint a római egyház megmentője, a hadi tudományok mestere, állandó seregek első alapítója, művészetek, emberi szorgalom előmozdítója, de nem „mint ön hazáját, nemzetét, szívében hordozó jeles magyar”.⁴⁰

Egyébként a Jankovichok, mint szegény szabadok, a horvát határszélről keveredtek Trencsén megyébe, Jeszenicára. Buda 1686-os visszafoglalásában jeleskedtek, mert ekkor nemesi oklevelet nyertek.⁴¹ Horvát származását viszont soha nem tagadta. Horvát identitását alárendelte magyar nemzeti lojalitásának. Amikor tudomást szerzett arról, hogy olyan illír nemzetet konstruálnak, amelybe a délszlávok számára közös nyelvet alakítanak ki, tiltakozott. Cikket írt arról, hogy midőn erről a pozsonyi magyar lapban olvasott, „ennen származásom horvát lévén, nem lehetem örvendenem, hogy ezen most már maroknyi nemzet Magyarország koronája és kegyes fejedelmei ápoló szárnya alatt ezer veszélyek között csudaképpen fenntartatván nemzeti jogainak és nyelvének fenntartására buzgóbban, mint eddig felserken s fiúi bizodalommal koronás királyunkhoz esedezik”. Hiszen „a külömb nemzetek és külömbféle nyelvek fennállása úgy a Teremtő bölcs alkotásának, mint az emberiség tökéletességének főbb dísze, hogy minden, ki nemesben érez,

40 OSZKK, Quart. Hung. 4095. Jankovich Miklós: *Hunyady Mátyásról, eredeti emlékeiről, Ferenczy művével felállítandó szobráról.* 331–384.

41 Berlász Jenő: Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa. <http://mek.oszk.hu/03200/03231/html/berlasz2.htm> (2017-05-21)

józanabban gondolkodik, amit magában kedvel és javall, azt másban is becsüli és tiszteli”.

Csakhogy ő a horvát nemzeti megújulást a magyar–horvát történeti együttélés szellemében képzelte el, saját tapasztalatai fényénél: a horvát nemesi családok és a magyarok egymással házasodtak, két nyelven beszéltek és írtak, és ezért a horvátoknak „az anyaországnak törvényes nyelvét” ismerniük kellene. Cikkét persze nem engedte át a cenzúra, hiszen az udvar bizonyos mértékig támogatta az illír törekvéseket. Jankovich sem akarta saját neve alatt megjelentetni, csak így „*vich”, ami – a szerkesztőhöz írt levele szerint „annyi, mint Horvátfi”.⁴²

Jankovich Miklós mindenekelőtt könyvgyűjtőként írta be a nevét kora kulturális életébe, gazdag könyv- és kéziratgyűjteményét – köztük két Corvinát – a Széchényi Könyvtárnak jó pénzért adta el. De úgy látszik, a *homo novus* nem bírta a *homo novust* sem, a műgyűjtő pedig a műgyűjtőt, a forráskiadó sem a forráskiadót. Mátyás király, akinek jó humora is volt, jót nevetetett volna azon, ahogy Jankovich és Ponori Thewrewk József összekaptak Wathay Ferenc önéletírásának kiadásán. A kéziratot Ponori fedezte fel, de szüksége volt Jankovich anyagi támogatására, aki aztán magának akarta vindikálni a kiadás érdemét, mire Ponori perrel fenyegetőzött, ügyvédhez fordult, és így aztán végül övé lett a közlés dicsősége.⁴³

Jankovich mentségére még annyit, hogy Széchenyinek sem tetszett a Mátyás-szobor terve. 1835 táján sokáig kéziratban maradt *Hunniá* című művében azt hangsúlyozta, „*ha most élne, százezernyi tennivalóink közt, mint én fogom fel őt, és ítéletem szerint e tulajdona érdemesíti leginkább szoborra, alkalmasint egy garast sem adna, most midőn Magyarország élete van kérdésben, holt szoborra*”. Emellett Széchenyi, miközben naplóját németül vezette, még azt is szóvá tette, hogy „*egyedül a magyar ragaszkodott megátalkodottan a latin nyelvhez; s míg igen természetesnek hitte a magyar, hogy még a Hunyadyak korában is a magyar kancellária és törvényhozás, sőt magok a magyar egyházi és világi országnagyok által nemcsak a szomszéd német államok ügyeiben, hanem a hazai német városokkal szemközt is közlekedési nyelvül többnyire a német alkalmazta-*

42 OSZKK, Quart. Hung. 521. Jankovich Miklós: *Zágrábi Újság valótan állításai.*

43 OSZKK, An 6072

tott, ugyanakkor, s ugyancsak tisztán magyarokból álló egyházi és világi kormányférjak részéről nem látta senki a természettel ellenkezőnek, az egyedül magyarul értő és tanácskozó nép, nemesség, és városok irányában kizárólag latin kormányzási nyelvvél élni”.⁴⁴ A Mátyás-féle könyvtár „a nemzeti művelődésre nézve holt kincs és meddő áldozat leendett, ha annak összes tartalma a nemzet anyanyelvébe át nem ültetetik, s az élő csatornán nem szivároghat szét a nemzet minden rétegébe”. Széchenyi abban is nagy politikusnak bizonyult, hogy egy német történészre bízta a piszkos munkát, mármint Mátyás király elmarasztalását, ugyanis tőle idézte azt, hogy a király nem tett semmit a nemzet tömegének a felvilágosítása érdekében.⁴⁵ Végül magának is ellentmondva hangsúlyozta Széchenyi, hogy azért „a magyar nyelv mindenütt otthon volt; a családi élet csendes tűzhelyénél szintűgy, mint a harcmezőn, s a megyék és törvényhozók tanácskozásai közt nem kevesbé, mint az Isten egyházában; s a királyi udvar fényes ünnepélyeinek legfőbb részét mindig a magyar dallamok és harci énekek képezték. Egyedül az országlás szentélyébe s az iskolákba nem bocsátatott az anyanyelv, éppen azon két körbe nem, honnét az élő nemzetiség politikai s tudományos súlyát nyerheti vala.”⁴⁶

MI LEGYEN A ROMÁN HUNYADIVAL?

Úgy tűnik, a reformkori magyar közvélemény nehezen tudott mit kezdeni Hunyadi János román eredetével. Akadt, aki kerülgette, mint macska a forró kását, aztán csak beleütötte az orrát. Például Aranyosrákosi Székely Sándor, érdemes költő, aki Hunyadi-eposzában vigyázott arra, hogy Hunyadi seregében ott harcoljanak a székelyek, sőt még a szászok is, miközben románokat nem említett, de Hunyadi román keresztnévvel illetve, amikor megkergette a török hadat, és „*Fut minde, nehogy őt Jankul árnyéka beérje*”.⁴⁷

Gróf Kemény József, aki a legjobban ismerte az erdélyi nemeselek geneológiáját, feltűnően óvatosan lépett a sikamlós terepre. El is csúszott. Amikor Hunyadiról értekezett, gondosan nem szállt vitába Thewrewkkel. Igaz, cikke alkalmi cikk. Az az alkalom szülte, hogy a

44 Széchenyi István: *Hunnia*. Arcanum CD.

45 Ludwig Timotheus Spittler: *Entwurf der Geschichte der Europäischen Staaten*. II. Göttingen, 1797, 285.

46 Széchenyi István: *Hunnia*. Arcanum CD.

47 Aranyosrákosi Székely Sándor: Hattyú-eposz Hunyadiról. In *Aglája*. IV. Kolozsvár, 1831, 91.

román Damaschin Bojinca újra Hunyadi János román eredetéről értekezett. Ennek kapcsán Kemény három nézetet említett. Zsigmond atyását, a lengyel származást (amelyet Cornides Dániel fejtett ki) és a román eredetet. De: *„Ezen három vélekedés közül melyik legyen igaz? azt itt kifejtteni igen hosszas volna, mert mind a három vélekedés éppen oly bebizonyítható, valamint ellenvetések által cáfolható. Hogy az oláh nemzet Hunyadi kebelébe szorítani törekedik, az nagyon természetes, és talán dicséretes is, mert az által (ha tudniillik Hunyadi János oláh eredetét bévehetőleg bémeggyőzhetnénk) különös érdemet és dicsőséget nyerhetne, és ámbár a fenn említett vélekedések közül, azokat jobban megfontolván és egybevetvén, az harmadik legtöbb okokat bírni láttatik.”* A nemesi származást biztosnak tartotta Kemény, bár erre bizonyítékként László király 1453-as oklevelét hozta fel, ami nem igazán bizonyíték. És aztán a tojástánc következő lépéseként azt hangoztatta, hogy *„valamint pedig az említett értekezés szerzője, nemzete képében Hunyadi János oláh eredetét a magyar nemzet megsértése nélkül hitelesen bizonyítani akarta, úgy mi magyarok is az oláh nemzetet nem kívánjuk megsérteni, midőn Hunyadi nemzetségét inkább más nemzetből származtatni óhajtjuk.”*⁴⁸ A következő lépés: hogy melyik elmélet igaz, *„azt elhatározni nem merem,”* viszont *„új vélekedést állítottam fel”*.⁴⁹ Előtte Aranka adatait fordította Aranka ellen, ez ugyanis Albert király 1439-es adományleveléből idézett, amelyben a két János szerepel: Johannes et alter Johannes, uterque filii Oláh de Hunyad, és Ulászló király 1440-es okleveléből: Utrique Johanni, filiis quondam Voyk de Hunyad. Csakhogy: *„egyébiránt ezen oklevelek nyilván Aranka György állítása ellen valók, mert ha Joannes de Hunyad annyit télesen mint Hunyadi János, úgy Oláh de Hunyad se tehet egyebet, hanem Hunyadi Oláh – ezt pedig éppen nem akarjuk.”* De mit akarunk? Aki keres, az talál. És Kemény a Czegei Wass levéltárban talált egy Petrus Muchal de Hunyad-ot 1377-ből, és ebből a családból eredeztette Hunyadi. Végül is Muhalyi név *„inkább magyar név, mintsem oláh”*.⁵⁰ Később már nem feszegette a kérdést. Az oklevél sem került elő. Viszont Kemény jó néhány oklevelet hamisított, részben

48 Kemény József: A Hunyadi János nemzetségről. In *Nemzeti Társalkodó*, 1830. 17. sz. 134–135.

49 Kemény József: A Hunyadi János nemzetségről. In *Nemzeti Társalkodó*, 1830. 32. sz. 255.

50 Kemény: A Hunyadi János nemzetségről. In *Nemzeti Társalkodó*, 1830. 33. sz. 257–258.

játékos ösztöne vezette, részben a bosszú azért, mert az 1848–49-es polgárháború során egyik román sereg felprédálta gerendi kastélyát, és benne hatalmas iratgyűjteményének egy részét. Vajon Petrus Muchal nem az ő egyik korai leleménye?

De nemcsak ő hamisított. Literáti Nemes Sámuel, a neves műgyűjtő és még nevesebb hamisító előjött egy 6,5 cm hosszú és 4,7 cm széles ovális elefántcsont-plakettel, egyik oldalon Szilágyi Erzsébet mellkép-másával, a másikon a felirattal, amely szerint velencei Man készítette Johannes Zeechel de Hunyad feleségéről. Ezt nyilván jó pénzért eladta Jósika Jánosnak, aki a korabeli sajtó rendelkezésére bocsátotta, és ezt Szilágyi Ferenc, konzervatív publicista lelkesen be is mutatta.⁵¹ A vevők örültek a nagy felfedezéseknek. Literáti pedig elemében volt. Jankovichnak többek között olyan latin és görög írásos fatáblákat adott el, amelyekről azt állította, hogy Torockó melletti barlangokból kerültek elő. De már 1842-ben kiderült, hogy ezek „balga koholmányok”.⁵² A *Honderű* pedig jót derült, jelezve, hogy Literáti, az „*érdemes régiség-buvár több ily archeológiai hocusz-pocuszairól ismeretes*”.⁵³ Alighanem Literáti adta el Jankovichnak azt a kis balzsamtartó csont edényecskét, amelyen ott ékeskedett a felirat: Joannes Zekel de Hunyad Regni Gubernator. A tulajdonos azonban maga is kételkedett a műtárgy eredetiségében, ezért bölcsen nem verte nagydobra e szerzeményt.⁵⁴ Literáti legnevezetesebb hamisítványa az úgynevezett Rohonci-kódex, amelyet Batthyány Gézának adott el. A titkosírást ma is fejtegetik,⁵⁵ és még csak egy valakinek „sikerült”, annak, aki dák írást fedezett fel benne, és románra fordította a hőstörténetet⁵⁶ – a sajtó és az utókor legnagyobb derűlségére. Viszont a facsimile kiadásból és a fordításból jó kis pénz folyt be, még maga a hamisító is megirigyelné, ha élne. Literáti legnagyobb műve az 1301-ből származó magyar krónika, továbbá néhány régi magyar imádság. Ilyen „felfedezések” mellett a

51 Szilágyi Ferenc: Erdély történetei. In *Hon és Külföld*, 1841. febr. 19. 14. sz. 56–56.

52 Jerney János: Észrevételek az Erdélyben találtatott fakönyvekre. In *Tudománytár*, 1842, 12. k. 293–315.

53 *Honderű*, 1842, 415.

54 Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon*. I. Pest, 1852, 54.

55 Benedek Láng: Why don't we decipher an outdated cipher system? The Codex of Rohonc. <https://repozitorium.omikk.bme.hu/bitstream/handle/10890/2196/84510.pdf?sequence=1> (2018-02-22)

56 Viorica Enăchescu: *Rohonci Codex: descifrare, transcriere și traducere*. București, 2002.

Szilágyi Erzsébet „mejjképe” eltörpül. Azért egyik geneológusunk feljegyezte: Kőváry László „egy erdélyi báró családnál talált képfelirat szerint azt állítja, hogy Hunyadi János tulajdonképpen hunyadi Székely (Zechel) János volt. [Kővári valójában csak megemlíti azt, amit Szilágyi Ferencnél olvasott, és már nem is emlékezett pontosan a folyóirat nevére.⁵⁷] Ezt támasztja alá a v. hunyadi ref. anyakönyvben is megörökített Szabó Lajos papnak 1844. XI. 12. kelt feljegyzése, mit ő Pozsonyból 1834–35-ben egy Orosz nevű úrnak folyóiratából vett ki, mely szerint a hunnuszok által alapított várat Zsigmond király a hatalmaskodó Dán havasalföldi vajda ellenében helyreállította és székely Hollós Jánosnak adományozta, kinek neje Morsinai Sándor lánya, Erzsébet volt, ki férje halála után, kitől egy fiú, János maradt, előbb Buti nevű férfiúhoz, s annak halála után Csolnakosy Jaroslóhoz ment férjhez.”⁵⁸ Szilágyi Ferenc félig-meddig költői kérdése újabb provokáció a Hunyadi-perben: „Ki híhetné, hogy Hunyadi – a lelkében, érzésében, minden tetteiben valódi törzsökös magyar – ereiben oláh vagy idegen vér folyt volna?”⁵⁹ Az ifjú Kőváry 1842-ben valóban Hunyadi-ból „székelyfit” csinált,⁶⁰ 1847-ben viszont Hunyadi és Oláh Miklós arra példa nála, hogy ha a románok „a műveltség és súrlódás bizonyos fokára emelkedtek, jó katona, jó hivatalbeli válik belőlök”.⁶¹ 1852-ben úgy vélte, hogy a Szilágyi Erzsébet-féle mellkép a Bonfini- és Heltai-féle „mesés véleményeket végpusztulással fenyegeti”.⁶² 1854-ben már kételyei támadtak, mert Hunyadi eredetét „mind ez ideig nem leheté tisztába hozni. Magyar és idegen ajkú történészek eleget kutatták, s tán éppen azért a valódi igazság örökre kétség alatt fog maradni”. De Teleki József műve nyomán „minden arra mutat, hogy e család már Hunyadi előtt birtokos magyar család vala”.⁶³ 1857-ben Kőváry, miután a Zsigmond atyáságáról és csolnokosi Morzsina Erzsébet anyaságáról való regét előadta, Teleki Józsefre hivatkozott, aki szerinte egyértelműen kimutatta, „hogy Hunyadi egy magyar család rendesen származott derék ivadéka.”⁶⁴ 1859-ben, az első modern kori

57 Kőváry László: *Erdély régiségei*. Pest, 1852, 121.

58 MNL, P 1929 Czakó Károly geneológiai jegyzetei, 14. d.

59 Szilágyi Ferenc: *Erdély története*, 56.

60 Kőváry László: *Székelyhonról*. Kolozsvár, 1842, 36.

61 Kőváry László: *Erdélyország statisztikája*. Kolozsvár, 1847, 189.

62 Kőváry László: *Erdély régiségei*, 121.

63 Kőváry László: *Erdély nevezetesebb családai*, 121–122.

64 Kőváry László: *Száz történelmi rege*. Kolozsvár, 1857, 91.

nagyszabású Erdély történetben nem vetette fel az eredet kérdését, csak jegyzetben utalt a korábbiakra, és aztán „egy férfi lép fel Erdély s illetőleg a nemzet története színpadára, ki egyszerre mint üstökös homályba borítá kortársait; egy férfi szerepe kezdődik, kinek atyja ismeretlen egyéniség, fia pedig király lesz”.⁶⁵

Természetesen a román írástudók sem hallgathattak. Amikor Literáti hamisítványa csiklandozta a román kedélyeket és legyezgette a magyar hiúságot, a *Honderü* éppen Hunyadi példájának megidézésével köszöntötte Vasile Erdélyi, nagyváradi görögkatolikus püspök beiktatását: „*E napon egy népnek ezredéves nyomor előidézte halvány arcedőin örömsugár villant keresztül. Életadó pír lepte el a fonnyadság helyét, s egy szebb jövendő érzetében biztos reményeket táplál kebelében, az Oláh nép, hogy a mély homály burokjából, a vastag lelki sötétség tömkelegéből föl fog valahára vergődhetni. Szép olvasónőim! Van egy nép a két testvérházában, melyről sokan nagyságtok közül alkalmasint igen keveset hallottak. Egy szegény nép ez, melynek látása a sajnálat s részvét gyöngyeit idézné ki szép szempárjaikból: egy nép, melyet némely igazán vadszívűek elég gondolatlanok és vakmerők vadnak keresztelni, de melynek sorsa s gyászos állapota szánakozásra indít minden jó érzésűt; mely kebelzsomorító élő példája annak, mi egy nemzet minden nevelés nélkül. E népre, mely a három Hunyadyt, Oláh Miklóst és sok más jeles férfiakat szülte a magyar hazának – új, egy jobb, egy szebb időszak derült az említettem napon. A tudatlanság, mely e nemzetet eddig körülhálózta, el fog oszlattatni, az oláh nép egy más élet küszöbére lépend, bírva kebeléből egy férfiút, ki megértve a kor szellemét, biztos iránytűül fog szolgálhatni a fölvilágosulásának.*”⁶⁶

Ezt a nagyváradi tudósítást is talán román írta. Talán Ioan Dragoș vagy Alexandru Sterca-Șulțiu. Mindkettőről lesz még szó. Ez utóbbi – szilágysomlyói görögkatolikus pap – magyarul válaszolt Szilágyi Ferencnek. Sajnos, akkor nem jelent meg, az 1990-es évekig kéziratban maradt. Érdeemes viszont idézni belőle, mert nemcsak a román, hanem minden más korabeli nacionalizmus természetrajza bomlik ki az okfejtésből: „*Van az emberi természetben valami különös, és pedig nem csak egyes embereknél, de egész nemzeteknél is – mit nem tudom, gyarlóságnak-é, avagy az emberi szív a virtushoz való természetes vonzó-*

65 Kóváry László: *Erdély történelme*. II. Pest, 1859, 60.

66 W.: Nagyvárad, június 26. In *Honderü*, 1843. júl. 8. 1. sz. 30.

dásának és hajlandóságának nevezzem-e? Melynél fogva a dicső és virtusaitól elhíresedett emberek rokonságához, vérségéhez, fűhez fához, sokszor mesékhez, sőt lealacsonyító költeményekhez is kapdosva, Isten tudja micsoda homályos és ismeretlen genealógiai utakon, ha lehet, örömet ragaszkodnak, láncszemet költnék, faragnak és kötnek; midőn a szegény rokon és kit legigazságosabb joggal illet a vérség, legkisebb szóval sem említi avagy követeli azt, de csak szíve fájdalmában, kebelében sóhajt, látva az irigység azon törekedését, hogy őtet azon vigasztalástól is megfossza, miszerint vérségét, mit a természet törvénye neki ítelt, magáénak ne tarthassa, ne vallhassa, és az időtől várja és reményli igazsága felfedezését.

Így van dolgunk a nagy Hunyadi Hollós Jánossal is, nem egy nemzet véreből származtatja, mert nagy és dicső, s midőn lengyel lengyelnek, a magyar magyarnak – velle nolle – állítja, az oláh, akit e nagy embernek legigazságosabb joggal illetve, hallgat; de nem olyan hallgatással – qui tacet consentire videtur – hogy vagy a lengyel, vagy a magyar állításaiban megegyezve, dicső Hunyadiink vérségéből lemondjon, hanem olyannal, mint mikor az igazságot követelő más hatalmasabb szónokra, a mellette való szólást bízva; és ezen rendíthetetlen szónok a történelmi igazság és józan kritika, mely a nagy Hunyadiink vérségében eleitől fogva az oláhok mellett szólott mindig és most is szól, azért az irigység és becstelenítő rágalom rút képei magokban már elenyésztek, eltűntek és győzött az igazság, és Zsigmond császár és magyar király, ábrándozott törvénytelen fiáról csak azért, mert más ráfogás nem lehet. Magyar származású hősünkről nem az oláhok, hanem a magyar és külföldi egykorú és újabb legtudósabb történetírók egy szóval kimondák az igazságot: »Hunyadi oláh, tiszta oláh vérből származott«, és ezt többé senki se hozhatá kétségbe, hacsak olyan nem, aki a magyar történelemben vagy egészen járatlan, vagy oly vakmerő, irigy és szemtelen vala, hogy a tiszta igazságot el nem ismerte, és a nap világossága előtt szeméit behunyta.»

Sterca-Șuluțiu az elefántcsont plakettet „csalfa kéz és ész” termékének nyilvánította. Szilágyit sem kímélte, amikor szavát tette, hogy az „a derék és tudós, most is életben lévő magyar történetíró gróf Mailáth János”-t így róttá meg: „De hogy Hunyadi Jánost oláhnak, Zrinyi Miklóst horvátnak mondá, ez engedelmeivel a tisztelt gróf úrnak, egy magyar historikus számára kissé különösen hangzik”, majd ehhez – Sterca-Șuluțiu – rögtön hozzáfűzte: „Dii boni!, tehát egy magyar historikus szájában az igazság bátor kimondása különösen hangzék? – ez a különösnél

is valami különösebb.” Mailáth, aki Hunyadit a magyar történelem legnagyobb alakjának tartotta,⁶⁷ valóban azt írta, amit a fejére olvastak: „[...] Szent István első királyunk óta az uralkodó politikai eszme: haza volt; a hazafiság érzelme volt azon veres fonál, mely a testületek és egyének politikai lépésein keresztül tűnt; [...] ez eszme forrasztotta össze az idegeneket, kik Magyarországon letelepedtek, az ország lakosaival; ez eszme tette különféle nem magyar ajkú országlakosainkat magyarokká; [...] ez eszme mellett magyaroknak tartattak mind azok, kik fajra, nyelvükre nézve nem magyar törzsökből származtak ugyan, de hazánkban lakván azt szívükből szerették, jeles tettek, földíjazás által dicsőítették. Erre sok példát nyújt a história; így Hunyadi János, így Zrínyi Miklós magyar volt, ámbátor eredetükre nézve Hunyadi János oláh, Zrínyi Miklós horvát volt.”⁶⁸ Ez a hungarus hazafiság, az állampatriotizmus programja, amelyet immár némi liberalizmusellenes éllel tárt elő Mailáth. A sors iróniája, hogy ő is, Szilágyi is az osztrák államrendőrségtől rendszeres juttatásban részesültek. Sterca-Șuluțiu Mailáth Jánoshoz kapcsolódott: „Senki sem méltányolja jobban és inkább nem tiszteli, mint én a magyar nemzet magas virtusait, és azért ezen észrevételeimmel távol legyen, hogy a dicső magyar nemzet egéről egy fényes csillagját is lehúzni igyekezzem, csak csupán azt kívánom kitüntetni, hogy az oláh nemzet minden időben adott a magyar hazának hasznos embereket és nagy férfiakat, és a magyar nemzet iránt jó indulattal viseltetvén, és vele hajdan is egy értelemben a haza védelmére és boldogsága előmozdításában munkálkodván, a haza hatalmas és fényes volt – mely például szolgáljon a mostani kornak is. És azért az igaz hazafinak, ezen rokonszenvet e két nemzet közt táplálni inkább, mintsem sértő kitétekkel és közrebocsátott sértésekkel hűteni kötelessége; és így én is ezen tiszta szándékkal visszatérek a tárgyhoz.” És felsorolta mindazokat a történetírókat Fessleről Bonfiniig, akik Hunyadi román származását vallották. A legsúlyosabb érve az volt, hogy a mágnások nem merték volna Mátyás királyt „a magyar nemzet előtt lealacsonyítani” azzal, „hogy oláh volt”, ha nem lett volna az. Mátyás hívei pedig rögtön kiálltak volna a székely származás mellett. Persze a koronatanú Bonfini, aki szerint Mátyás, „ahogy felcseperedett, azt állította, hogy római nemzetségből született, ahogy szüleitől gyakran hallotta”. De e mondat folytatásában

67 Johann Mailáth: *Geschichte der Magyaren*. III. Wien, 1829, 30.

68 Mailáth János: Korunk ügyei. (Hazafiság, Nemzetiség.). In *Nemzeti Újság*, 1843. jan. 1. sz.

mintha maga Sterca-Șuluțiu is némileg kételkedett volna, mert nem idézte: „törzsét a Corvinusokra vezette vissza, akik a rómaiak ősi családjai közé tartoztak”. Persze nem zárta ki ennek lehetőségét, de „historiai sorok” hiányában csak arról írt, hogy Traianus hozott magával Corvinus nevű családokat, sőt „ezek közül én is nem egyet ismerek”. A következtetés a *Supplex Libellus Valachorum*ot visszahangozza és fejt ki: „Irigység, koholmány és megvetés mindaz, ami nagy Hunyadinkat az oláh kebeltől elszakítani, elperelni igyekszik. Hisz az oláh nemzet édes hazánknak a nagy Hunyadin kívül még más nagy és hasznos embereket is adott, mind a polgári, mind az egyházi pályán, véréből, kiket elősorolni nem itt a helye, de akik közül egyet-kettőt említek: a politikai pályán Gétzit, a híres Gétzi gubernatort, kinek utódjai máig is léteznek Kővár vidékén és K. Szolnok vármegyében szép jószágokat is bírnak és örökölnék, B. Jósikát etc., etc., etc. az egyházi pályán pedig Vitéz N. Váradi püspököt, ki Mátyás királyt trónra segítette és kinek oláh nemes nemzetsége most is létezik, és Oláh Miklóst, esztergomi érseket és hány még ilyeneket tudnék előmutatni, ha egy kényes valami nem akadályozna. Engedje, Szilágyi úr, hogy mély feledékenység eltemetve tartsa az oláh nemzet régi fátumait, borús viszonyosságait, melyek oláh nemzetünket főnemessége virágától és így a többi nemzetek közt bírt rangjától megfosztották és erre a mostani állapotára juttatták – engedje azt csak említenem, hogy hazánkban a régiebb időkben a magyar és oláh nemzet viszonyai úgy mint a haza iránt lángoló szíve egy és azon egy volt, tehát historikusaink is nem találták, lám, szükségesnek feljegyezni akkor, amikor a haza nagy embereiről volt szó, hogy ez oláh vagy amaz magyar volt – ezt a megjegyzést és különböztetést csak az irigység idézte elé H. Jánosnál, fogarasi birtokos és kapitány G. Majláthnál és B. Jósikánál is, a haza főembereinél a többi főrangú oláh nemesség, ahol irigységnek helye nem vala, feledékenységben nemzeti megjegyzés nélkül maradt és későbben mikor a 3 nemzet között a Unió alkottatott, 1. csak nemesek, oláh vagy magyar nevezet nélkül, mert szükség a megkülönböztetésre nem volt, minthogy ezek egyek voltak, 2. a székelyek és 3. a szászok terén a regnicolaris nemzeteket, de majd azután a nemesek első regnicolaris nemzet neve helyében a »magyar« nevezet csúszva bé igen könnyen az oláh nemzet főnemessége juta feledékenységbe származására nézve és már alig itt-ott akadhatni egy és más oláh származású főrangú nemesi família nyomaira.”⁶⁹

Az a bizonyos „egy kényes valami”, ami a román eredetű magyar főnemeselek felsorolásában akadályozta, talán éppen az általa említett Jósika család, amelynek egyik legjelesebb sarja, Jósika Samu már erdélyi alkancellár volt, aztán felváltotta az ugyancsak román származású Nopcsa Eleket a kancellári székben, és Metternich egyik bizalmasa lett. Ezt nem akarta a kelleténél jobban kitergetni. Egyébként szinte értelmetlen eredetről beszélni, mert a házasságok révén minden főnemesi család nagyon is vegyes eredetű. A vérközösség emlegetése az összetartozás biztosítója. A középkorban a családi összetartás. A betyároknál a vérkeresztség szertartásával fogadtak szolidaritást, és pedig mindenki egy kis keresztet karcolt a karjára, és aztán egymás véréből beszívtak egy kicsit. Az államhatalom ezt például a Bánságban kifejezetten megtiltotta. Nálunk a nacionalizmus korában a vérközöséget átvitték a nemzetre.

Sterca-Şuluţiu cikke nem jelent meg. Azért idéztem ilyen hosszan, mert kordokumentum. Annak a román nemesi-polgári származású csoportnak a mentalitását jellemzi, amely a magyar és a román nemzeti érdekeket és célokat próbálta egyeztetni. Lehet, hogy ez a cikk még a cenzúra elé sem került. Alighanem már fenn is sokallották Hunyadi emlegetését. És nem is Hunyadi János miatt, hanem a fia, Hunyadi László miatt, aki szimbólummá emelkedett, a legismertebb tragikus irodalmi hőssé.

A Hunyadi-drámák értékvilága kemény rendszerkritika volt.⁷⁰ Amikor Karl Hickel, prágai dramaturg Hunyadi Lászlóról szóló drámája – amelyet feltehetően Vörösmarty Mihály vagy Tóth Lőrinc színdarabja nyomán írt – a pozsonyi cenzor elé került, ez nem javasolta sem a színrevitelt, sem a kiadást, bár úgy látta: „*a drámai jellemek megfelelnek a történeti igazságnak*”.⁷¹ Vörösmarty drámájáról viszont egy román geneológusnak 1912-ben az jutott eszébe, hogy „*minket ez a tragédia jobban meg kellene indítson, hiszen román vér folyt Budán*”.⁷² Tréfa ez is. De még nincs vége.

70 R. Toma Kornélia: A Hunyadi-drámák értékvilága a felvilágosodásban és a romantikában. In *Széphealom, a Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 2003. 141–150.

71 *Megbíráltak és bírálók*. Szerk. Mályuszné Császár Edit. Bp., 1985, 377.

72 Sever Zotta: Augusta Familie Regală și alți Auguști Suverani și Principii ai Europei Descendenți din Basarabi. In *Arhiva Genealogică*, 1912. 2–3. sz. 29.

HUNYADI A TÖRTÉNETÍRÁSBAN ÉS A CSATAMEZŐN

18. századi történészeink eseménytörténészek. Ennek megfelelően unalmasak, bár spekulációik némileg színezik a historiográfiai unalmat. Timon Sámuel a 18. század első felének komoly történésze, akinek a magyar történetét két emberöltőn át tankönyvként forgatták, nem kertelt, Bonfini tézisét írta alá (ego quoque Bonfinio subscribo): Hunyadi János „*Oláh Bud, ám szabad és a magyarokhoz álló nemes sarjadéka*”. Zsigmond és az „oláh” lány szerelme „*rágalom, amelyet minden műveltebb kinevet*”.⁷³ Egy példa a hannoveri udvari történetíró Gebhardi lehet. Magyarország története 1780-ban jelent meg, aztán magyarra is lefordították. Eszerint: „*Hunyadi János egy igen híres férfiú, kiről most először vagyon emlékezet, egy alacsony sorsból származott oláh vala, mindazonáltal a természetnek különös ajándékival jeleskedett. Zsigmond király, ki ötet nagy vitéznek ismerte Olaszországban, oláhországi vajdasággal és a hunyadi jószággal megajándékozta. Azelőtt Hollós falut bírta Erdélyország szélén: ebből némely hízelkedők alkalmatosságot vettek fiának idejében, hogy ötet egy római Valeria Corvina nemzetségből származottnak lenni állítandók. Ezen fiú magát bolgárországi királyok unokájának lenni mondatik.*”⁷⁴ Pontosabban ő mondta volna magáról,⁷⁵ és ennek alapja az, hogy talán valóban bolgár király akart lenni, és havaselvi vajdaként is tett erdélyi birtokadományt. Dlugosz szerint még írást is adtak a bolgár királyság ígéretéről, és meg is jegyezte, hogy íme: „*Mekkora becsvágy fűtötte oly hevesen a nagyszellemű férfit.*” Mire a 18. századi forráskiadó Katona István nem állta meg megjegyzés nélkül: „*Mást bizonyítanak a tények.*”⁷⁶

Az első Fejér György, a fáradhatatlan oklevélkiadó és történetíró, aki 1844-ben a régi könyvekből kiadta a Hunyadi-ra vonatkozó részeket, és számos oklevelet is önálló kötetben tett közzé.⁷⁷ Elvben ez fordulatot hozhatott volna a Hunyadi-perben. Hiszen Benkő József mintegy 70

73 Timon Samuel: *Epitome chronologica rerum Hungaricarum et Transilvanicarum a natiuitate diui Stephanui primi regi apostolici, producta ad annum XDCCXXXVI*. Claudiopolis, 1764, 74.

74 Gebhardi Lajos Albert: *Magyar ország históriája*. II. Ford. Hegyi József. Pest, 1803, 461.

75 Ludwig Albrecht Gebhardi: *Geschichte des Reichs Hungarn*. II. Leipzig, 1780, 50.

76 Stephanus Katona: *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae*. XIII. Buda, 1791, 324.

77 Georgius Fejér: *Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, regni Hungariae gubernatoris, argumentis criticis illustrata*. Buda, 1844.

évvél korábban úgy vélte, ha előkerül az az oklevél, amely Hunyadi Jánost birtokába iktatta, „*véget ér minden vita János származásáról*”.⁷⁸ Fejér ezt az oklevelet közölte, de ő nem vitatkozott. A származás kérdése is háttérbe szorult. Jellemző, hogy ezt a ponyvairodalom sem feszegette már. Láttuk, 1776-ban jelent meg az első könyvecske ebben a műfajban, és majd 70 évvel utána a következő. Ez pedig így indul: „*Aki a hazának hűséges polgára, áldott legyen emlékezete! Aki magát csak azért szereti, hogy személyes tehetségeivel másoknak használhasson, áldott legyen emlékezete! Aki születése homályából érdemekkel emelkedik a tisztesség legfényesebb helyére, áldott legyen emlékezete! Aki Isten után hazáját, ebben honfitársait, ezekben minden embert, és így minden embernek boldogságát mindenek felett szereti – örökre áldott legyen emlékezete!*” Ez az áldás a reformkor liberális nemzetszemléletének jegyében fogant. Hunyadi eredetéről csak annyit olvashatunk, hogy Erdélyben született „*tisztességes nemes szülőktől*”, apja Wajk volt. Hogy ez a férfi román volt-e vagy sem, nem firtatja a névtelen szerző, elég annyi, hogy Hunyadi „*szeretése a magyart, szeretése a magyar hazát*”.⁷⁹ Ebben a kis füzetben már felsejlik a nagy időkre való lelki készülődés, miközben már színre lépett történelmünk másik nagy *homo novusa*: Kossuth Lajos. Megindult a társadalmi és nemzeti érdekegyesítés. A magyar történeti liberalizmus hamar lemondott a magyarosítás szándékáról, a magyarosodást akarta elősegíteni. Az együttélő népek szidalmazását igyekeztek tiltani. Wesselényi törvényben akarta rögzíteni ezt a tilalmat. Jellemző, hogy a kor népszerű Hunyadi László-dramáiban Cillei Ulrik az, aki oláhnak becsmérli a Hunyadiakat. Vörösmarty Mihálynál Cillei annak hangoztatásával szórakoztatja magát és másokat, hogy Hunyadi János két fiának fejével „*játszhatom csak*”, éspedig „*oláh fejekkel*”. Ugyanakkor – Vörösmarty drámájában – az osztrák Eyzinger Hunyadi Jánost „*a legnagyobb magyar*”-nak nevezi, és nem minden célzat nélkül, hiszen Kossuth mondta ezt Széchenyiről. Tehát ez egy fricska Széchenyinek, és az uralkodó is kap egyet, amikor Hunyadi a haza atyjaként említik.⁸⁰ Hivatalosan a király lett volna a haza atyja.

78 Benkő József: *Transsilvania*. I. 476.

79 Fejér György: *Hunyadi János*. Pest, 1845. 1., 2., 19.

80 Vörösmarty Mihály: *Czillei és a Hunyadiak*. In *Vörösmarty Mihály összes művei*. 11. Szerk. Oltványi Ambrus. Bp., 1966, 45., 47., 48., 56.

A fejekkel való – említett – játszadozás irodalmi legenda. Bonfini találhatta ki.⁸¹ Szerinte Cillei Ulrik „írt egy levelet a despotának [Brankovics szerb fejedelemnek], hogy miután a királlyal megérkezik Fejérvárra, hamarosan két golyót küld neki, amellyel kedvére játszadozhat. Ezen Corvinus két fiának a fejét értette. László inasai elfogták a levelet, átadták uruknak, aki elolvasta azt.”⁸² Ezt adta tovább az 1684-es király-album is.⁸³ A fenyegetésnek annyi valóságfedezete lehet, hogy Brankovics 1450-ben megírta egyik familiárisának, hogy ha Hunyadi megtámadja, minden csirkefejét egy emberfejet vág majd le.⁸⁴ Viszont Thuróczy szerint Cillei Ulrik „állítólag” fogadkozott, hogy kiirtja a Hunyadi-fiúkat: „a csahos kutyafajzatot”.⁸⁵ Ebből az „állítólag”-ból aztán – mint Benkónél is láttuk – bizonyosság lett. Tóth Lőrinc tragédiájában olyan levelet írt Cillei, amelyben fogadkozott, hogy kiirtja a Hunyadi-nemzetséget, és „a vén oláh tetemei megrázkódnak bele a porok alatt”.⁸⁶

Aztán 1848-ban „a porok” a Monarchia nagy polgárháborújába reszkettek bele, a forradalom és ellenforradalom véres tusájába. Erdélyben véres magyar-román-szász polgárháború pusztított, Magyarországon viszont magyar-román együttműködésre került sor. Ezen együttműködés mártírját Hunyadi példája vezette, azt a Drágos Jánost, akit 1849-ben Abrudbányán megöltek. 1848 őszén olyan nemzeti álláspontot fejtett ki Kossuth *Hírlapjában*, amelyet 1848 tavaszán még az erdélyi románok hangadói is vallottak, amíg nem léptek fel az önálló Erdély követelésével: „...a román nemzet Magyarország firmáját, a magyar nyelv diplomáciáját [központi államnyelv szerepét] érintetlen hagyja, hagyni köteles – nem szolgál hunyászkodásból, hanem hazafiúi becsület kötelességéből, mert meg van írva [Anonymus krónikájában], hogy »devicto per Tuhutum duce valachorum Gelou, hos, cum morte domini sui propria voluntate dextram dantes, dominum sibi eligisse, dictum Hungariae ducem« – ez magyar bajtársainkkali természetes frigyünk típusa,

81 Schwicker Brunó: *Az utolsó Cillei grófok és viszonyuk Magyarországhoz*. Bp., 1881, 77–78.; Fraknoi Vilmos: *Szilágyi Mihály*. Bp., 1913, 125–126.

82 Bonfini: *A magyar történelem*, 683.

83 *Der Herzogen und Königen in Hungarn Regierung Leben, Regierung und Absterben*. Nürnberg, 1684, 365.

84 *Magyarország melléktartományainak oklevéltára*. II. Szerk. Thallóczy Lajos, Áldásy Antal. Bp., 1907, XXXVIII.

85 Thuróczy: *A magyarok krónikája*, 428.

86 Tóth Lőrincz: *Hunyadi László*. Pest, 1846, 23.

mely erősbült Vojk fiának, a nagy Hunyadi János és utódának munkája által; e hazának földje tehát ezer év óta vegyes vérünkkel hizlaltatván, valamint büszkélkedünk abban, hogy e hon dicsősége saját vérünkön is tartatott fen, következőleg miénk is úgy, mint a magyar bajtársaké, úgy eldarabolást, szakadást terveznünk vagy elősegítenünk nem lehet, nem szabad, hacsak becsületünknek legtöbb szolgálatot tevő I-ső Ferdinánd király 1545-ben tett azon diplomatikus elismerésétől nem akarjuk magunkat megfosztani, melyben bennünket valódi romai eredetűeknek, Hunyadi Jánost s fiát, mint e hon dicsőségének öregbítőit pedig saját vérünknek lenni teljes hitelességgel hirdeti.” A jövő: „...miután a magyar nemzet erkölcsi túlsúlya oly erős, hogy azt a fásultságából csak most kibontakozó román századok leforgása alatt sem érheti utol, következőleg a megtorlástól félnie nem volna kevesebb gyávaságnál: a magyar bajtársnak feladata nem az, hogy a románok kifejlendező rugékonyságát kancsal szemmel nézze, hanem, hogy azt azon hűron, melyen pendül, éppen úgy karolja magához, mint hajdan Romulus népe a szabinusokat. Majdan, ha a dicsőség és becsület osztályosa lesz, nem kell félni, mert annak megőrzésén egy kebellé önként átalakul, mint az a volt kiváltságos osztály ivadékain jobbára meg is látszik.”⁸⁷

Ez a szerződéselmélet megfelel a korábbi magyar álláspontnak. Mintha Aranka Györgyöt idézte volna. És nemcsak ő, hanem a korabeli magyar történészek Anonymus meséjét valóságnak tekintették, a románokat pedig a rómaiak őshonos leszármazottainak. Ha az udvari katonai körök nem indítják meg a fegyveres ellenforradalmat, lehetett volna vitatkozni a román nyelvhasználati jogokról. És arról is, hogy a fenti latin idézet nem pontos, nyilván emlékezetből idézte Dragoş. A lényeg egyezik, mert valóban, miután a magyarok vezére, Töhötöm legyőzte Gyalut, a románok vezérét, ezek jobbukat nyújtották és Töhötömöt urukká választották. Arról is lehetett volna vitatkozni, hogy a választás aktusa modern értelemben vett társadalmi szerződésnek tekinthető-e, vagy sem. Csakhogy polgárháború dúlt. Hunyadiról nem értekeztek, viszont már 1848 őszén megszervezték a Hunyadi Huszárezredet, amelynek javát az Alföldön toborozták. Utolsó századát 1849 júliusában állították fel.

87 Drágos János: A románok. In *Kossuth Hírlapja*, 1848. szept. 17., 68. sz.

Amikor aztán 1849-ben Szemere Bertalan emigránsként Várnába ért, ki más idézett volna meg, mint Hunyadi-t, és vérbeli romantikusként magasztalta a népet, saját ihletére hagyatkozva félredobta a tudós Hunyadi-per valamennyi tudálékos elemét: „A nagy emberek s általában a nagyság származását minden korban némi titok borítja be. Miképp találták Mózes-t az iszapos Nil nádjai közt? Homér melyik éghajlat csillagai közül nyerte érzékeinek ihletét? Jézus miképpen támadt az ártatlan lilium szédítő illatából? Honnan gyűl össze s mi titkos utakon a tenger roppant birodalma? És az óriás sziklák tartományait ki állította össze, szülte őket a föld magából, avagy isten karja építette föl? Én előttem bíbornál s mindennél becsesb: a por és föld; ezért én a porban, s mi ehhez legközelebb van, a népben keresem a nagy emberek eredetét.

Igen, nem a lilium illatából született e gyermek, mint a Megváltó, hanem a szerelem rózsájából, melynek piros színe a hadat jelelte ki életösvényéül, tövissei a fegyvert rendeltetéseképpen.

Felnőtt egy jó anya gondos ölében, zöld erdő zúgásán, vadgalamb szólásán.

Felnőtt egy vidékben, hol a hegy s mező kebele tele van a legjobb vassal, mit választhatni egy bajnok kardjának.

Bölcsője volt a szabad föld, hajléka a menny boltozata, vezérfény fölötté a világló nap, kebelében csak egy érzélem foglalt helyet: a hazaszeretet, lelkében csak egy hit fogamzott meg: istennek hite s imádása, a fennálló vallás útmutatása szerint.

E gyermekből lőn Hunyadi János.

Eredete, mint gyökerei a pompás tölgynek, a földben, a történet sötétségében vész el.”⁸⁸

Az emigrációban az emberek mindig okosabbak. Itthon úgy vigasztaltuk magunkat, ahogy tudtuk, humorral, tudománnyal és irodalommal. Pákh Albert például Kaján Ábel álnéven írt egy Hunyadi-cikket, amelynek nem sok köze volt Hunyadihoz, csak annyi, hogy az ő nevével kezdődött és végződött, mert így lehetett megtéveszteni a cenzúrát. Azzal indul a szándékosan zavaros történet, hogy Nándorfehérvár fölött tölgyfa karszékében üldögél Hunyadi. Aztán valaki visszajön a

88 Szemere Bertalan: *Utazás Keleten a világosi napok után*. <http://mek.oszk.hu/01000/01077/html/> (2018-11-13); OSZKK, An 2404. *Hunyadi János Emlékezete*.

túlvilágról Pestre, és némi séta után megszólít egy magas kalapú embert, aki magát német lapba író magyar publicistának nevezte:

„ – Beszél ön magyarul?

– Volt idő, midőn egyebet se tudtam. Ah, de nini – megálljon csak –, ismernem kell önt (és itt egyet törölt kezével homlokán lefelé szakállá végéig), igen, ön az – persze, hogy ön – ezer esztendeje – hozta Isten –, hát nem halt meg?

– A halál kapitulált. Sokáig harcoltam vele, de intervenciót kértem, s Csontosy lerakta kaszáját, megadta magát s elment.”

A célzás a cári intervencióra vonatkozott. Aztán amikor utazónk Petőfi és Jókai után érdeklődött, a kalapos ember gyorsan távozott. Ezután utazónk a börtönben azt az újságíró látogatta meg, akit három sorért tartóztattak le. Cellájában két széken aludt, de ha elfáradt, nyugodtan és szabadon alhatott a földön, a pamlagon ugyanis a börtönőr „erkölcsi magaviseletünk őrzője” szokott úgy horkolni, hogy nem lehetett tőle nyugodni. Utazónk búcsúzott: „sok szerencsét, eget és földet kiengesztelő filozófiádhoz a két széken – itt többé nem látjuk egymást –, ott, ott egy másik, szebb hazában – túl, kívül a pokolban!” A vége: „Hunyadi János nincs többé!”⁸⁹

Ez nem igazán vidám történet. A Hunyadi-per vidámabb. Irodalom, politika és tudomány kölcsönhatásaira vet fényt. A Hunyadi-irodalomra gróf Teleki József tette fel a koronát az 1850-es évek elején. Ami hősének az eredetéről szóló fejezetét illeti, ezt külön is kiadta, miután felolvasta az Akadémia ülésén. Ez kétségtelenül a neoabszolutizmus ellenében az önbecsülést erősítő gesztus volt. Nem is jött volna jól Hunyadi román eredetéről beszélni. Teleki tapintatosan hallgatott Kemény József – említett – ötletéről, talán azért is, mert nem akarta megbántani, de azért – láttuk – régi magyar nemesi családot kreált Hunyadi őseiből, ugyanakkor a székely eredetet elvetette.⁹⁰ Munkája hatott itthon és külföldön. Most már a magyar népszerűsítő irodalomban is Hunyadi immár „nem oláh hölgy és Zsigmond király törvénytelen gyermeke, hanem becsületes erdélyi nemes család ivadéka” lett.⁹¹ Hunyadi természetesen bekerült a magyar és román emigránsok vitáiba és rivalizálásába. Chassin a magyar ügy egyik leglelkesebb francia szó-

89 Kaján Ábel: Hunyadi János (Johannes Edler von Hunyad). In *Pesti Röpivek*, 1850. 4. sz., 80–86.

90 Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon*. I., 53.

91 Remellay Gusztáv: *Hunyadi János*. I., Pest, 1857, II.

szólója lett. Első nagyobb művét Hunyadinak szentelte. Teleki nyomán Hunyadi és ősei magyarságát hangoztatta, így aztán hőse *„a nemzet ideális típusa”* lehetett. Míg több francia publicista elmarasztalta a magyarokat a magyarosítás miatt, Chassin a francia állam- és nemzetmodellel legitímálta a magyar politikát. Hibának, „szép hibának” tartotta, hogy a honfoglaló, hódító magyarok nem próbálták nyelvüket rákényszeríteni a már itt élő szlávokra és románokra. Szép ez a hiba – fejtegeti Chassin –, mert bizonyítja, hogy a hun ivadékok *„tisztá ösztönből meg tudták érteni és tiszteletben tudták tartani a szent dolgok legszentebbikét, az emberi egyéniséget.”* Viszont: *„Ennek a szép hibának végzetes következményei lettek.”* A magyar királyok betartották István király *„veszélyes elvét”,* mely szerint *„gyenge az egy nyelvű és egyerkölcsű ország”. Az országot is kettéosztották, amikor kialakították az erdélyi vajdaságot. Emellett még a török elől bevándorló románokat is szívesen fogadták, hogy a végén „olyan tagot alkossanak, amelyet könnyen lehet amputálni”. „A román nemzet egysége, amelyről oly sokat beszélnek az utóbbi időben, sokkal kevésbé a románok műve, mintsem inkább legyőzőiké, a magyaroké és a törököké. A románoknak ezt nem kellene elfelejteniük.”* A türelem politikája akadályozta meg, hogy Magyarország olyan állam legyen, mint XI. Lajos vagy Richelieu Franciaországa, *„jövőjében biztos nemzet, lerombolhatatlan, feloszthatatlan, mert különböző népeiségei, amelyek hajdan alkották, egymásba olvastattak, és nem alkotnak már csak egy népet”.* Viszont a Forradalom nemcsak Franciaországban, hanem Magyarországon is megváltja az emberiséget. Ezért a magyarok joggal mondhatják: *„A despotizmus a mi közös ellenségünk, mert egyenlők vagyunk és szabadok. És ha az általa kezdett harcban elbukik a szabadság, velevész a haza, és ti is, akik tegnap szabadultatok, holnap rabszolgák lesztek.”*⁹²

Teleki László – a történetíró öccse – is ezt vallotta, bár ő ment el a legmesszebb a francia nemzet- és állammodell elvetésében, méghozzá éppen Kossuth ellenében. De aztán visszavonult. Azért 1856-ban nekiment egy francia publicistának, aki a magyarok rovására a románok mellett állt ki, és arról írt, hogy míg a két román vajdaság meg tudta őrizni önállóságát a török hatalommal szemben, Pest pasalik lett. Teleki viszont azt hangsúlyozta, hogy Hunyadi János, Magyaror-

92 Charles-Louis Chassin: *La Hongrie, son génie et sa mission. Étude historique suivie de Jean de Hunyad, récit du XVe siècle.* Paris, 1856, 172–178., 224., 233.

szág „legnagyobb hőse” és Mátyás, Magyarország „legnagyobb királya” sikerrel álltak ellen.⁹³ A cikk nem jelent meg. Teleki a *Revue de Paris*-ba szánta, de ezt éppen a *Bovaryné* közlése miatt betiltották, Flaubert regényét ugyanis erkölcsrombolónak minősítették. Közben Teleki László bátyja könyvét olvasva egy Hunyadi-drámához fogott, de a kéziratot nem ismerjük.⁹⁴ Talán búskomorságba esett, kilátástalannak tartotta a Hunyadi-per, és bátyja könyve sem győzte meg. Ki tudja?

Jókai Mór viszont tollával ketté tudta vágni a gordiuszi csomót, amit akkor még a Hunyadi-per állása jelentett. A gyűrűs történetet Zsigmond atyaságával együtt „tündéres költemény”-nek tartotta, ezt azért találták ki, mert akkor „senki sem tartott elég nagynek és dicsőnek, hacsak törzsök fáját valami uralkodó föig föl nem tudta vinni. De ez a históriának mindegy. Mi volt Magyarország legnagyobb hősenek neve addig, míg a Hunyady nevet ki nem vívta magának? – a történet nem kérdezi. Legnagyobb magyar volt. És ha válasz kell azon állításra: hogy Hunyady román vérből eredt, a válasz ez lehet: »csodás érzületnek kell annak lenni, mely mindenkit, aki Magyarországot honának nevezi, kényszerít elfeledni nemzeti eredetét és magát magyarnak vallani.«”⁹⁵

Ez emlékeztet Fessler idézett kijelentésére, amely szerint Hunyadi olyan nemzetiséget képviselt, ami a különböző népeket egy magyar nemzetté egyesíti. Ha azt, amit Jókai írt, latinra vagy németre fordítanánk, akkor nem is éreznénk a különbséget. A hungarus nemzetszemlélet hordozóiból egyre többen magyarrá váltak, ugyanakkor igyekeztek a nemzetiségi konfliktusokat kerülni. A kor két nagy magyar történetírója, Horváth Mihály és Szalay László a maguk magyar történetében gondosan kerülték a Hunyadi-per folytatását, hősük páratlan nagyságát, tiszta vallásos érzését és önzetlen hazafiságát hangsúlyozták.⁹⁶

Jókai mint író könnyebben ki tudott lépni az ideológiai keretekből, mint a történészek. Mély együttérzéssel írt a románokról. Ebben lehet valamiféle magyar kultúrfölény megnyilvánulását is látni, de maga módján a nacionalizmus világában mindenki nacionalista volt, egyszer-

93 Ladislas Teleki: Réponse à Monsieur Jules Bastide concernant la Hongrie. Bruxelles, le 15 Avril 1856. Előkészületben.

94 Horváth Zoltán: *Teleki László 1810–1861*. I. Budapest, 1964, 371.

95 Jókai Mór: *A magyar nemzet története regényes rajzokban*. I. Budapest, 1969, 192.

96 Szalay László: *Magyarország története*. III. Lipcse, 1853, 153.; Horváth Mihály: *Magyarország történelme*. II. Pest, 1860, 412.

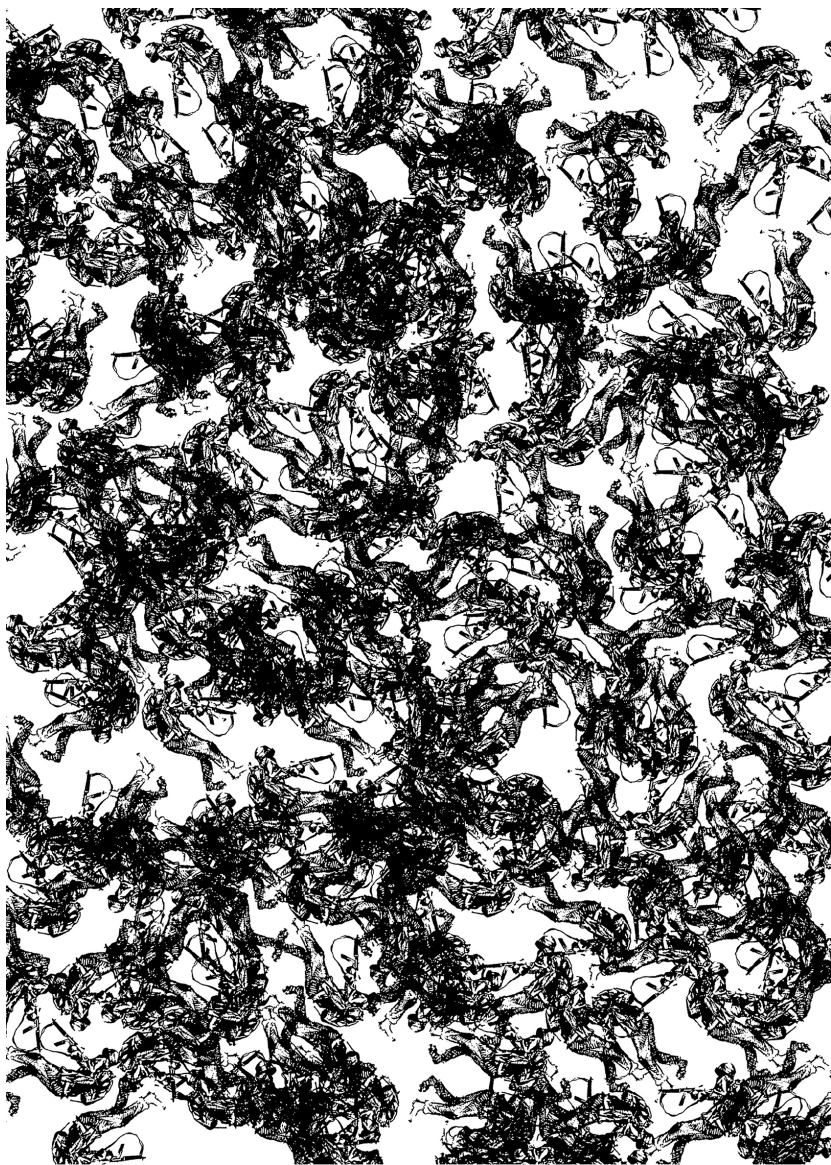
re két egymásnak feszülő nacionalizmusnak nem lehetett a hordozója, de azért valamiként a szembenállást áthidalni értelmes együttélés híveként már felléphetett, humanitárius, integratív nacionalizmust, vagy inkább nemzetekfölötti állampatriotizmust vallva. Ugyanakkor a 19. század az asszimiláció százada, a magyarság számaránya látványosan megnőtt. És ez természetesen ellenpropagandára sarkallta azokat, akik számára az asszimilációban saját nemzetüket veszélyeztető disszimilációt láttak, nemzetárulást, az árulóknak korcsokat.

A dualizmus folyamán Hunyadi a románoknál a román életerő megtestesítője lett.⁹⁷ Viszont a nagy egyéniségeket éppen saját ellentmondásaik és azok meghaladásának igyekezete teszi érdekessé. Példa erre a kitűnő író, Ioan Slavici. Szenvedélyesen művelte a 19. század rasszizmus felé mutató etnokultuszát, az 1890-es évekből visszatekintve úgy látta, hogy a Hunyadiak idejében a Kárpát-medence népei „felhagytak az egymás közti ellenségeskedéssel, és egy néppé olvadtak össze”, és így kerülhetett román Magyarország trónjára.⁹⁸ Slavici sem volt megveszekedett magyarellenes, tollal keményen harcolt a magyar kormányzat ellen, a Monarchia federalizálásának programját képviselte, ugyanakkor a magyarokkal akart együttműködni a német hegemonia elhárítása érdekében. Román kulturális egységet hirdetett, sőt azéért kortársai közül ő tett a legtöbbet, de a román állami politikai egység eszményét elutasította. Az 1880-as évek végén egy évet lehúzott a váci börtönben, miközben a börtönigazgatóval olvasta össze középkori forráskiadványa okleveleit, aztán örülhetett, hogy miután 1919-ben németbarátsága miatt megint börtönre ítélték, túlélte azt, amit egész életében a legborzalmasabbnak tartott: a bukaresti börtön vécejét.

De hagyjuk az illatokat, inkább porolgassuk a Hunyadi-per anyagát. Térjünk vissza Jókai azon kérdéséhez, hogy kit izgat, minek hívták az ifjú Hunyadit. Válaszával ravaszul elhárította a kérdés firtatását és a velejáró nemzeti rivalizálást, csakhogy a történetírás ezzel nem érthette be. A történetírást éppen Hunyadi és ősei neve izgatja. A történész pedig saját dicsőségét a Hunyadi-kérdés megoldásában keresi. De vajon mikor találja meg?

97 George Bariț: Ioanu Corvinu de Hunedora, originea, genealogia, faptele sale immortal. In *Transilvania*, 1873. 5-17., 19-24. sz.

98 Ioan Slavici: *Fragmente*. Biblioteca Națională, Colecții speciale. București, Ms. 21246.

*Ritli Róbert Roland: Háború 3.
(Románia, 2020, vegyes technika, 50 x 70 cm)
Eszterházy Károly Egyetem díja*

Mirk László

ADATOK A FENYÉDI TALÁLT CSALÁD
172 ÉVES TÖRTÉNETÉHEZ

A Talált családnévről az 1990-es évek legelején hallottam először, és megtudtam azt is, hogy egyedül csak az udvarhelyszéki Fenyéden honos.

Hajdú Mihály (1933–2014) nyelvész, a magyar névtani kutatások egyik vezető alakja a családnévek életútját a közsői előfordulásuktól mutatja be, és Platónra hivatkozva megállapítja, hogy minden név közszóból ered. „Néha azonban már nem vezethető vissza az etimológia addig a közszőig, mert közben sokat változott a név (...). Ma már nem minden tulajdonnévre érvényes Platón elmélete, de a magyar családnévekre igen.”¹

Ezzel egyetértésben jelen dolgozatunkban mi is a közsői előfordulásától mutatjuk be a Talált családnév „gyökereit”, múltját, egészen napjainkig, egyúttal a család leszármazási rendjét, családfáját.

A Talált családnév eredetének vizsgálatakor abból a közszóból indultunk ki, amelyből a családnév kialakult, de közben utalást találtunk a jelentésre, a név motivációjára (keletkezési okára) is. Miként azt Kálmán Béla (1913–1997) *A nevek világa*² című könyvében is kifejti: „Minden személynévnek volt eredetileg jelentése is”. Ez pedig a Talált név esetében tulajdonképpen semmit sem változott, mert akinek elsőként ezt a nevet adták, azt valóban *találták*, azonban soha nem derült ki, kik a szülei, miként került oda, ahol valaki vagy valakik találták, sőt még az sem, kik adták neki a Talált nevet, kik nevelték fel, stb.

A családnév a *talál* közszőnek a múlt idejű melléknévi igeképzős *-ts* változata, ami olyan, egyetlen végső etimológiával rendelkező nevet eredményezett, amelynek az elmúlt 172 év alatt más jelentése nem volt, mint az, amit a *Magyar Értelmező Kéziszótár talál* szócikke így

1 Hajdú Mihály: *Családnévek enciklopédiája. Leggyakoribb magyar családnéveink.* Budapest, 2010, Tinta Könyvkiadó, 17–18.
2 III. kiadás, Budapest, 1973, Gondolat Kiadó.

határoz meg: „meqlát, észrevesz valakit, valamit, akinek, aminek az ottlétéről nem tudott”.

Ha számba vennők a névtudomány által névcsoportokba sorolt családneveket, mint amilyenek az apanévi, helynévi, népre, népcsoportra, társadalmi helyzetre, tisztségre, rangra, foglalkozásra, valahová való tartozásra, tulajdonságra utaló családnevek, azon nyomban kiderülne, hogy a Talált családnev a fentiek közül egyik csoportba se sorolható. A névtudományi tanulmányokban találhatunk viszont olyan terminusokat, amelyekbe a vizsgált családnevet bátran besorolhatjuk.

Ilyen az *eseménynév*, amit különben Lőrincze Lajos (1915–1993) kiváló nyelvész és nyelvművelő vezetett be a névtani köztudatba 1947-ben. Példa lehet erre a Bujdosó családnev és a Mulató-hegy nevű helynév. Lőrincze egyértelműen a helynevek közé sorolta, bár későbbi munkáiban megjegyezte, hogy „csak egyelőre és jobb híján” hoz létre így egy helynévi alkategóriát. Hajdú Mihály az eseménynéven nem helynevet ért, magát a fogalmat, a megtörtént eseményt emeli ki, és az eseményneveket a személynevekkel, a helynevekkel stb. egyenrangú kategóriának fogja fel.

A tulajdonnév és a köznév határán található nevekkal másik jeles nyelvészünk, J. Soltész Katalin (1926–1994) foglalkozott behatóbban, és erre a kategóriára a *történésnév* terminust használta,³ éppen azért, hogy megkülönböztesse a helynév-alkategóriaként rögzült eseménynévtől.⁴

A belterületi nevek részletes tipológiájának megalkotásakor Inczeffi Géza (1906–1974) bevezeti az *emlékeztető nevet*. E névadási mód során a közösség valamilyen eszmére, személyre való emlékeztetés céljából alkot helyneveket.⁵

A Talált név akár mindhárom kategóriába is beleillik, mégpedig azért, mert 172 évvel ezelőtt egy pályába takart csecsemőt találtak,

3 J. Soltész Katalin: Történésnevek. In *Név és névkutatás. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 170. 1985. 187–200.

4 Hegedűs Attila: Eseménynevek ómagyar és középmagyar kori mikrotoponimiákban. In *Helynévtörténeti tanulmányok* 3. Szerk. Hoffmann István – Tóth Valéria. Debrecen, 2008, 145–153.

5 Inczeffi Géza: A települések belterületének földrajzi neveiről. In *A Szegedi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei* 1. 1966. 69–74.

ami bizony eseményszámba menő történetnek számított akkor, de talán még napjainkban is annak számítana. A meg(rá)találó – becsületére legyen mondva – nem a saját nevére íratta a gyermeket a hivatalos helyen, bizonyára a községházán, hanem Talált néven jegyeztette be, hisz ez is volt a szintiszta igazság. A fenyédi római katolikus egyházi anyakönyv szerint a *Márton* keresztnévet kapta 1848. október 17-én.

Így történt, hogy a család ősnévét viselő Talált Mártonnak köszönhetően, egy új nemzetség talált otthonra Fenyéden, kiérdemelt tiszteletet és elismerést szerezve e névnek a faluban és azon túl is, ahová a Talált família egyik-másik tagja időközben elvándorolt.

„E kaput Isten segedelmével építtette Talált László és Dávid Emma – 1957. november 24.”

Amikor szemembe tűnt ez a felirat a színpompás, festett székely kapun, pontosabban a gyalogkapu fölött, a kaputükör alatti részen, akkor, az 1990-es évek legelején, bizony még nem gondoltam, hogy ez lesz a családnévkutatásom indítóoka.

A „kezdősebességet” a híres fenyédi kapufaragó dinasztia jeles tagjától, III. Dávid Mózesről (1922–2001) kaptam. Napokig faggattam Mózsi bácsit otthonában a kapufaragásatról.⁶ Készségesen elmondott mindent róla, és nagy örömmre a csűrben meg is mutatta a mintázó, az író, a kisedő vésőinek 10-15 változatát, sőt még a fabotokát (fakalapácsot) is. Beszélgetésünk végén arra kértem őt, sorolja fel, hány faragott kapuja áll szemet gyönyörködtetően szülőfalujában. Ekkor az általam (is) oly nagyra becsült Mester, az ő kedves szívélyességével szépen végigvezetett a falun, és egyszer csak ott találtuk magunkat a fent nevezett kapu előtt. De mielőtt rákérdezhettem volna a Talált névre, már mondta is Mózsi bácsi: *„Nem kitalált név, inkább valóságos, mert aki e nevet elsőként kapta, azt igenis ta-lál-ták”*. És akkor elmesélte az amúgy szájhagyományként terjedő egyik változatot, mely szerint, egy már idősebb és gyermektelen házaspár a nehéz, egész napi mezei munka után fáradtan hazaérve, házuk kapujában egy pólýába bugyolált kisbabát talált. Jó ideig vigyázkodtak, azt remélve, hogy csak jön majd valaki a csöppségért, de hiába. Aztán tovább nem kutakodtak, fogták,

6 Lásd Mirk László: A kapuállító Dávid Mózes III. *Művelődés*, 1993. 8–9. sz. 48–51.

és magukkal vitték a házba. A szomszédoktól is hasztalan kérdezősködtek, azok sem észleltek semmi gyanúsat az idő tájt a környéken. Minthogy napok múlva se kereste senki az apróságot, bevitték a község házára bejelenteni: mondták, hogy ők felnevelik, és legyen a neve Talált, amire a hivatal is beleegyezően rábólintott.

Biztos, hogy már akkor a Márton keresztnévben is megállapodtak, csak hogy erre ott nincs írásos bizonyíték, mert a községi polgármesteri hivatal levéltárában csak 1895-től található meg az anyakönyvek.⁷

Erről csak mostanában győződhettem meg, amikor hozzájutottam az egyházi levéltárban őrzött keresztelési anyakönyv fotókópiájához, melyben a Márton név olvasható, és a dátum: 1848. október 17. De erről majd a későbbiekben szólok. Előtte hadd említsem meg azt, amit különben Mózsi bácsinak is szóba hoztam mindjárt, mikor megpillantottam a kapu feliratát: Íme, milyen szépen egymásra talált Fenyéden a *Dávid* és a *Talált család* az eltelt közel kétszáz esztendőben! „*Ez így igaz!*” Volt rá a válasz.

7 Az állami anyakönyvvezetést 1895. október 1-jén vezették be, a kötelező polgári házasságkötésről rendelkező törvénnyel egy időben, az 1894. évi XXXIII. törvény-cikk aláírása után. Az anyakönyvek vezetése az anyakönyvi kerületek székhelyén történt, az anyakönyvvezetőket és helyetteseiket a belügyminiszter nevezte ki. Lásd bővebben: Botos János: *100 éves az állami anyakönyvvezetés (1895–1995)*. Budapest, 1995, BM Kiadó.

Úgy hozta a szerencse, hogy a család koridősei közül elsőként a már említett kaput építtető Talált László (1911–1975) öt született gyermeke közül a harmadikkal, Talált Dénessel (1943–2020) folytathattam a genealógiai bűvárkodást a család eredetéről, amiről Ő is a szóbeli hagyományra hivatkozva mesélt, csakhogy ebből épp egy másik történet kerekedett ki. Elkalauzolt a Rétre, a Rez alá, az istállók mögé, ahol földje van Mártonnak, Istvánnak és Bertának, a közeli kút mellé, hogy tudtomra adja: azon a helyen tette le valaki a bepólyált csecsemőt. Hogy az illető nő volt-e, vagy férfi, helybéli vagy jövevény, fiatal vagy idős, arról senki sem tudott semmi bizonyosat. De azt még ma is emlegetik a faluban, hogy egy *Éfi* nevezetű talált rá: *„Ez egy asszonynak a neve volt, aki megkapta a kút mellett. Hát mondja, nem érdekes, hogy a csúfnevünk: a kapott volt, és ma is az. De lehet ezt rossz néven venni, amikor olyan ez a kapott és a talált, mintha testvérek lennének? – és egy nagyot nevetett.*

A továbbiakban az is kiderült, hogy *Éfi* néven soha senkit se neveztek a faluban, de még ilyen becenevű nőről sincs tudomásuk. Pedig kellene, ha egyáltalán létezett volna, mert Dénes bácsi állítása szerint: *„Ő vitte haza, aztán felnevelte. Azt nem tudom, hogy egyáltalán lett volna férje. Csak az biztos, hogy az gyermek volt, fiú, és a Talált Márton nevet adta, vagy adták neki. Az a hír is járta, hogy Éfi asszony kellett adja ezt a nevet. Nem azt mondta volt, hogy kaptam, hanem azt, hogy találtam. Így mondta.”*

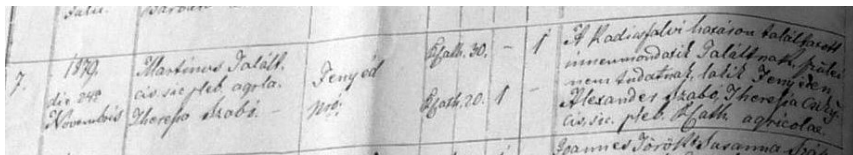
A nevével én sem találkoztam hivatalos iratokban. A barangolásunkkal tarkított beszélgetés végére érve egyetértettünk abban, hogy még sok homály lengi körül a család múltbeli történetét. De nagyon bíztam abban, hogy a későbbiekben előkerülő polgári és egyházi anyakönyvek fényt derítenek majd a még tisztázatlan kérdésekre. Vagy legalábbis, részben...

A családtörténeti kutatások legtöbbször a szájhagyományban megőrzött történetek, információk rögzítésével kezdődnek. E források visszamenőleg legjobb esetben is csak a dédszülőkig terjednek, megbízhatóságuk vitatható, több változatot is eredményeznek (amint láttuk, a Talált családnév esetében is),⁸ ezért a kutatás következő fázisában az írott forrásanyagok tanulmányozása elengedhetetlenül

szükséges. Ezek közül legmegbízhatóbbak a polgári és egyházi anyakönyvek. A továbbiakban ezek segítették nekem is oknyomozói munkámat.

A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár főlevéltárosa, dr. Bernád Rita segítségével megkaptam a Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltárban található fenyédi plébánia iratait, a születési, a házassági és az elhalálozási anyakönyvek fotókópiáit.⁹

Elsőként a születési anyakönyvben találtam rá az 1848. október 17-én bejegyzett *Martinusra*, a törvénytelen (pirius) születésű fiúgyermekre, hogy az ezt követő rovatban már ez a meglepő, egyúttal ellentmondást nem tűrő feljegyzés következzék: „*A Kadicsfalvi határon... (kiolvashatatlan) nevű helyen találtatott*”. Hát ez bizony radikálisan ellentmond az eddig emlegetett fenyédi helyszínnek. Zárójelben jegyzem meg, hogy ez a mondat még egyszer előfordul, egy igen fontos kiegészítéssel, mégpedig Mártonnak a második feleségével, Szabó Teréziával 1879. november 24-én kötött házasságát igazoló anyakönyvben, mely így hangzik: „*A kadicsfalvi határon találtatott, ezért mondatik Találtk, szülei nem tudatnak, lakik Fenyéden*”.

Ezek szerint már hivatalos okirat is bizonyítja: a család neve *Talált*. De még hátravolt a kiolvashatatlan helynév tisztázása, ami többszöri próbálkozásomra sem sikerült. Ezért elutaztam Kadicsfalvára, hogy ott próbáljak szerencsét. És Istennek hála, sikerült is. Egykori tanítványom (a csíkszeredai Segítő Mária Római Katolikus Gimnáziumban),

8 Lásd bővebben Berkes József: *Tájékoztató családtörténeti kutatásokhoz*. Forrás: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/genealogiai_tajekoztato. (Utolsó letöltés: 2020. november 15.)

9 Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltára (a továbbiakban GYFL SZUGYL): 653. Fenyédi Plébánia Iratai. Anyakönyvek: kereszteleési anyakönyv 1802–1856. Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár – Érseki Levéltár (GYFL ÉL): I. 7. Anyakönyvi Másodpéldányok. Fenyéd 1823–2019.

Darvas Emil plébános úr megismertetett a tősgyökeres helybéli Ágoston Alberttel, aki a külterületi helyneveknek kiváló ismerőjeként elkezdte kibetűzni a már jócskán elhalványodott anyakönyvi bejegyzést, hogy röviddel később határozottan állítsa: „*Csakis Hadréj lehet annak a helynek a neve, ami különben egy völgy a Küküllő tőszomszédságában.*” Ez bizony telitalálat a javából, mert most már az is kiderült, hogy Kadicsfalván, és annak melyik határrészében találtak rá arra az anyátlan, apátlan csecsemőre, aki a későbbiekben egy nagy létszámú nemzetség ősapja lett.

De még ez sem az egyetlen újszerű adat a születési anyakönyvben a Márton nevet követő rubrikákban. Miután a szülők helye üresen áll, a keresztszülők következnek: „Stephanus Gergely és Josepha Dinian”. Bár a Dinián vezetéknev után sok helyen kutattam, mégse bukkantam rá (nekem örmény hangzású névnek tűnik), ám a *Josepha* keresztnévet már megfejtetőnek gondoltam. Vajon, nem belőle származhatott az ÉFI megnevezés, amit olyan állhatatosan emlegetnek a fenyédiek? Kérdezem. Bizonyítani sajnos nem tudom. Felmerült tehát egy újabb megválaszolendő kérdés, amit remélem egy utánam kutató családtörténésznek sikerül megnyugtatóan megválaszolni.

Talált Márton első húsz évéről nem találtunk írásos dokumentumokat, élettörténetének következő állomása az első házassága, amit 28 évesen, 1876. január 31-én kötött a 25 éves (szül. 1851) helybéli Nagy Teréziával, miután háromszor kihirdették a templomban,¹⁰ majd gyóntak és áldoztak – olvasható az anyakönyvben. Az akkori szokás szerint, az esküvő napján a fenyédi plébános jelenlétében kiállították a *Szabad Egybekelési Bizonyítványt*. Szövegét az öt tanú egyike, a *néviroként* is kiemelt (az írni nem tudók helyett aláírta a nevüket), Balázs Károly fogalmazta, ami szó szerint így íródott:

„Fenyédi Talált Márton rom. kath. vallású honvéd katona ifiu legény és fenyédi rom. kath. vallású Nagy Josefnek hajdon leánya, Trézsi, szabad személyek, a tisztelendő helybéli lelkész, Fodor Antal úrtól a mű jelenlétünkben külön-külön véve megkérdezettek arról: ha valaki az együtt leendő házasságra nem erölteti-e? Egymást igazán szeretik-e? Amely kérdésekre víg orczával és minden tétovázás nélkül mindketten

10 A közeli vérrokonok házasságának kiküszöbölésére és megakadályozására szolgált a háromszori kihirdetés intézménye, a promulgatio.

azt felelék: hogy senki sem erőlteti, hanem önkéntes akaratból egymáshoz való tiszta szeretetből és Isten rendeléséből akarnak a házasságra lépni. Amiről mű igaz hitünk szerint bizonyoságot teszünk Fenyéden 1876-ik évben Januarius 31-én.” Alatta a házasulandók: Talált Márton (szép, kalligrafikus vonalvezetésű) neve, utána: s. k., majd pedig a Nagy Trézsié, az írás bal oldalán, a jobb szélen a tanúk nevei sorakoztak, akik násznagyok is voltak: Sándor István, Dávid Miklós, Szalai György, Bálint Károly, Dávid Mózes (aki a kapufaragó III. Dávid Mózesnek a nagyapja, I. Dávid Mózes). Íme, már itt egymásra talált a két familia, a Talált és a Dávid, mégpedig igen jeles helyen. Nemsokára, családi tragédia vetett véget az ifjú pár szépen induló közös életének. Házasságuk harmadik évében Talált Mártonné Nagy Terézia 1879. július 31-én gyermekszülésben meghalt. Ikreknek adott életet, Ignácnak és Teréznek, akik igencsak rövid életűek lesznek, mert Teréz 1880. január 7-én, Ignác pedig abban az esztendőben, november 14-én el is hunyt.

Az ekkor 30 éves Talált Márton újránősült 1879. november 24-én (hónapokkal első felesége halála után). Elvette Szabó Sándor és Csíky Terézia lányát, a huszonhét éves Szabó Teréziát (szül. 1852). A szertartást ezúttal Papp Lőrinc plébános celebrálta. Tíz gyermekük született 1880 és 1898 között, velük kezdett terebélyesedni a Talált nemzetség családfája Fenyéden.

A továbbiakban a Talált Márton és Szabó Terézia ősszülőkkel induló családtörténetet fogjuk ismertetni. Előre kell bocsátanunk, hogy egymásik családtag esetében nem sikerült megtudnunk máig sem a születési, ill. elhalálozási dátumot. Talán csak akkor lesz majd teljes az adattárunk, ha újabb dokumentumok kerülnek elő a családi vagy a hivatalos iratokból, amelyekkel majd pótolni lehet a hiányukat.

Mivelhogy Talált Márton születésének pontos napját nem ismerjük, ezért az anyakönyvbe bejegyzett dátumot, vagyis 1848. október 17-ét, megkeresztelése napját tekintjük születésnapjának, annál is inkább, mert a fenti dátum a születés-rovatban is helyet kapott. Íme, milyen leleménnyel oldották meg régen a bizonyíthatatlant. Tegyük hozzá, nagyon helyesen! Itt jegyzem meg, hogy valamennyi egyházi és polgári anyakönyvben Talált Márton neve után ez áll: foglalkozása földműves (agr.) A *Matricula Defunctorum* (halotti anyakönyv) tanúsága szerint *Martinus Talált* 73 éves korában, a haldoklók szentségével ellátva, 1920.

április 24-én elhunyt. Három nappal később, november 27-én a helybéli plébános, Németh Gyula temette. A latin nyelvű megfogalmazás: „Per quem sepultus” azt jelenti: „Álomba merítette”. A fenyédi polgármesteri hivatal halotti anyakönyvében még a halál okát is jegyezték: „aggkori végelgyengülés”. Felesége, Szabó Terézia, húsz évvel élte túl a férjét, 88 évesen halt meg 1940. május 14-én, „időskori gyengeségben”.

Gyermekeik közül hárman nem érték meg az egyéves kort. Születésük sorrendjében az első Talált József (szül. 1880), a hatodik ismét egy Talált József (szül. 1892) és a nyolcadiknak született Talált Márton (szül. 1897).

Mivelhogy ők épp csak megjelentek a családi palettán, és máris eltávoztak az élők sorából, a családi emlékezet hét gyermeket tart számon, egy fiút és hat lányt: Rozália (szül. 1882), István-János (szül. 1883), Vilma (szül. 1886), Julianna (szül. 1887), Ágnes (szül. 1890), Anna (szül. 1894), Erzsébet (szül. 1898). Azoknak a gyermekei, akik férjhez mentek, már nem tartották meg a Talált családnevet.

És most rátérünk az idővel egyre terebélyesedő családfa rokoni elágazásain feltűnt családok, családtagok ismertetéséhez. Előre tudatjuk, sok számadatot és ismétlődő magyarázatokat fog találni a továbbiakban az olvasó, de ezek nélkül nem lenne teljes.

(A könnyebb eligazodás végett a Talált Márton és Szabó Terézia házasságából született és a felnőttkort megért gyermekeket időrendi sorrendben, római számmal, félkövér betűvel, az ők gyermekeit arab számmal szintén félkövér betűvel, az unokákat dőlt, félkövér, a dédunokákat dőlt, aláhúzott, az ükunokákat dőlt betűvel jelöltük.

Legkorábban, 1882-ben **(I.) Talált Rozália** született. Férjhez ment Csíki Istvánhoz (szül. 1881) 1905. május 14-én. Az esküvőn jelen voltak a szülők: Csíki Ferenc és Dávid Rozália, úgyszintén Talált Márton és Szabó Terézia, valamint a tanúk: Balázs Károly és Tóth József. Az ifjú párt Fekete Imre plébános adta össze.

Három gyermekük született: **1. Csíki Péter** (szül. 1906), **2. Csíki Balázs** (szül. 1909) és **3. Csíki István** (szül. 1910). A további életrajzi adataikról jelenleg nincs tudomásunk.

A legnépesebb családja az 1883. december 25-én született **(II.) Talált István-János**nak (1883–1961) volt. 24 évesen, 1908. május 10-én vette feleségül Ilyés János és Nagy Anna leányát, Ilyés Ágnes (1888–1939), szülei, valamint Sándor Ferenc és Bálint József tanúk jelenlétében mondták ki a boldogító igent. Hat gyermekkel, három fiúval és három lánnyal áldotta meg őket az Úristen: **1. László** (szül. 1911), **2. Veronika** (szül. 1913), **3. Iona** (szül. 1917), **4. Berta** (szül. 1918), **5. Dénes Id.** (szül. 1921). **6. Márton** (szül. 1927).

Valamennyit nagy tisztességgel, becsülettel felnevelték, felnőtt korukban is híven – amivel csak tudták – támogatták őket, összetartó családként tartották számon a faluban.

Elsőszületett gyermekük, **(I.) Talált László** 1911-ben látta meg a napvilágot. (Elhunyt 1975-ben). Megkeresztelték 1911. július 3-án, keresztszülei: Sándor István és Lukács Márta. Bérmelegült 13 éves korában, bérmaneve: Dénes, a bérmaszüelő: Csíki Sándor. Nősült 1936. május 9-én, feleségül vette a falubeli Dávid Márton és Csíki Rozália leányát, Dávid Emma-Rózát (1913–2004). Az ő részéről jelen voltak szülei: Talált István és Ilyés Ágnes, valamint a tanúk: Csíki Dénes és Csíki Ferenc. Hadnagy János plébános eskette a fiatal párt, miután, ősi szokás szerint, három előző vasárnap kihirdették a templomban a házasulandók szándékát, és mivel nem hangzott el ellenvetés a hívek részéről, a fiatalok meggyóntak és áldoztak az esküvői szertartás előtt.

Öt gyermeket neveltek fel. Születésük sorrendjében az első **Talált Veronika** (szül. 1936) 12 éves korában bérmelegült, bérmaneve: Róza. Sata Katalin volt a bérmaszüelő. Férje: László Gáspár (1929–1993), gyermekeik: László Ibolyka-Katalin (szül. 1958) és László Klárrika (szül. 1962) – akik nem érték meg a felnőttkort –, következik László Piroška (szül. 1964), aki feleségül ment Miklós Árpádhoz (szül. 1966) és született két lányuk: *Miklós Zsuzsanna* (szül. 1990), férje Szabó Attila (szül. 1969), fiuk Szabó Ábel (szül. 2019) és *Miklós Tünde* (szül. 1993); László Katalin (1967–2017), férje: Máté Béla (szül. 1954), gyermekeik: *Máté Zoltán* (szül. 1986), élettársa Daróczi Zsuzsanna (szül. 1986), gyerekeik Máté Máté (szül. 2010), Máté Benet (szül. 2013); és *Máté Katalin*.

Talált László és Dávid Emma-Róza sorban a második gyermekét **Talált Ferenc**nek (szül. 1942) hívták, de négyévesen hastífuszban elhunyt. Testvére az a **Talált Dénes** (1943–2020), aki elvezetett arra az állítólagos falurészbe, ahol a szájhagyomány szerint a családi őst, Talált Mártont egy Éfi nevű asszony találta. Kedves, segítőkész társam volt a családfakutatás indulásakor, nyugodjék békében! Felesége Bartalis Erzsébet (szül. 1947). Gyermekük: **Talált László** (szül. 1972), nőtlen; **Talált Ferenc** (szül. 1975); **Talált Ibolya** (szül. 1968), a lánya: **Pál Noémi** (szül. 1991), és ennek gyermekei: Majlát Dzenifer (szül. 2016) és Majlát Kevin (szül. 2019); **Talált Mária** (szül. 1974), férje Bokor Levente, a fiuk szintén Bokor Levente (szül. 2002).

Dénes bácsi testvére **Talált Erzsébet** (szül. 1948), férje Sándor Árpád (szül. 1944). A jó Isten két lánnyal áldotta meg őket: **Sándor Gyöngyi** (szül. 1971), férje Miklós Sándor (szül. 1970), akiknek az egyik fia *ifj. Miklós Sándor* (szül. 1993), felesége György Emőke (szül. 1993), gyermekeik: Miklós Máté (szül. 2019), a másik *Miklós Zoltán* (szül. 1998).

Talált Erzsébet másik lánya **Sándor Erzsébet** (szül. 1976), férje Péter Dezső (szül. 1976), gyermekeik: *Péter Raymund-Hunor* (szül. 1999) és *Péter Daniel* (szül. 2003).

Talált László és Dávid Emma-Róza ötödik gyermeke **id. Talált Sándor** (szül. 1950), a felesége Boros Erzsébet (1956–2015). Lányuk **Talált Melinda** (szül. 1977), férje Kovács Zoltán (szül. 1977), a két lányuk: *Kovács Henrietta* (szül. 2001) és *Kovács Sarolta* (szül. 2005). A család második gyermeke *ifj. Talált Sándor* (szül. 1980), felesége Miklós Katalin (szül. 1980), gyermekeik: *Talált Barbara* (szül. 2005) és *Talált Csanád* (szül. 2007).

Ezennel visszatérek a Talált István-János és Ilyés Ágnes családfájához. Következik:

(2.) Talált Veronika (1913–1935.), elhunyt 22 évesen, szívrohamban. Férje Ilyés Dénes, lányuk **Ilyés Mária** (szül. 1935), ennek gyermekei: **Ilyés Ilona** és **Ilyés Béla**.

(3.) **Talált Ilona** (szül. 1917) nyolcéves korában bérnalkozott. Férje, a feltételezések szerint, Turnu Severinből való volt. A fia neve: **Găinaru Ioan** (szül. 1942).

(4.) **Talált Berta** (1918–2008), megkeresztelték 1918. április 4-én, keresztszülei: Ilyés József és György Terézia. Férjhez ment Bokor Ignáchoz (szül. 1911) 1938. május 28-án, a szülők: Talált István és Ilyés Ágnes, Bokor Ignác és András Katalin és a két tanú: Csiki Dénes és Pál Dénes jelenlétében. Lányuk: **Bokor Etelka** (szül. 1941), férje: Mátyás István (szül. 1935), gyermekeik: Mátyás Zoltán (szül. 1960), Mátyás Klára (szül. 1967) és Mátyás Edit (szül. 1975).

Sorrendben a Talált-Ilyés házaspár következő gyermeke (5.) **id. Talált Dénes** (1921–1994). Megkeresztelték 1921. április 23-án. Felesége Dávid Irén (1923–2002). Két fiuk született: **Talált Imre** (szül. 1951), felesége Andrási Ilona (szül. 1956), gyermekeik: Talált Levente (szül. 1987), felesége: Gábor Imola (szül. 1991), gyermekeik: Talált Lara (szül. 2017) és Talált Ádám (szül. 2019); valamint Talált Hajnal (szül. 1980), férje: Márton Árpád (szül. 1980), gyermekei: Márton Kata (szül. 2011) és Márton Tamás (szül. 2008).

Talált István (szül. 1954), felesége Gergely Rozália (szül. 1961). Két lányuk van: Talált Gyöngyike (szül. 1981), férje Nagy Ernő (szül. 1977), férje után: Nagy-Talált Gyöngyike. Két lányuk: Nagy Hanna (szül. 2014) és Nagy Tamara (szül. 2017).

A másik lányuk Talált Évike (szül. 1984), férje Miklos Csaba István (szül. 1984), férje után Miklos-Talált Évike. Gyermekeik: Miklos Anett (szül. 2015) és Miklos Csaba (szül. 2019).

A Talált László és Dávid Emma-Róza utolsó gyermeke az a (6.) **Talált Márton** bácsi volt (1927–2015), aki feltehetően a család ősapjától, Mártontól kaphatta a nevét. Mivel akkoriban ő volt az utolsó legidősebb élő tagja a családnak, testvéreinek leszármazottai hozzá küldtek, mondván, ő tud a legtöbbit a család eredetéről. Fel is kerestem otthonában még a kétezer-tízes évek derekán, ahol jóízűen mesélte, hogy: „*az úgy volt, tudja, Csikból ide menekültek, s itt egy asszony megszült ott a kútnál, ahol jelenleg nekem is egy kis földem van. Aztán ott hagyta a kútnál. Még azt is mondogatták, hogy katonatiszt vót annak az ura. Az Éfi nevet emlegették, pedig az Katalin volt, higgye el. Én réges-régen így hallottam. És mivelhogy az ő apja Márton volt, a kicsi ezért kapta a Márton*

nevet.” Ha ez így volt, akkor nagy bukfencet vetett a történetünk! Ezt még egy jó ideig nem is tartottam hihetőnek, mindaddig, amíg telefonon tudomást nem szereztem a fenyédi polgármesteri hivatal anyakönyvvezetőjétől, Sándor Margittól – a járvány miatt, vagy más okból, de személyesen nem láthattam azt a halotti anyakönyvet –, amelyben, a Talált Márton halálának dátuma mellett ez a bejegyzés olvasható: „*Szülője Antal Katalin*”. Akkor csak van igazságfedezete, gondoltam magamban, a Márton bácsi történetében szereplő Katalinnak, ha azt hivatalos okirat is igazolja, ímé! Csakhogy ezzel az új értesüléssel az én tudományomnak is befellegzett... Mert ez idáig mintha elfogadtam volna Éfit az alagút végi derengő világosságban, de most ez is kialudni látszott. Feltételezem, hogy Márton bácsin, az 1920. április 26-i anyakönyvi bejegyzésen és rajtam kívül senki más nem hallotta, hogy az ős Talált Mártonnak Antal Katalin lenne a szülője. Ha pedig ez az igazság, úgy teljesen felborul az Éfi asszonyság nevéhez fűzött minden eddigi elképzelés, magyarázat. Egyelőre ebben maradunk.

Márton bácsit keresztvíz alá tartották 1927. április 27-én a kereszt-szülei: Miklós Dénes és Dávid Berta. Különben 12 éves korában bérmeákozott, Bokor Domokos volt a bérmaszülő, és János lett a bérmaneve.

Megnősült, felesége Csíki Mária (1929–2012), gyermekeik: **Talált Mária** (szül. 1953), férje Mezei András (szül. 1959), 1982-ben házasodtak, gyermekeik: *Mária* (1975–2014); *Ibolya* (szül. 1977), férje Mátyás Imre (szül. 1977) gyermekei: *Mátyás Csenge* (szül. 2007) és *Mátyás Dalma* (szül. 2009); *András* (szül. 1984), felesége Márton Zsuzsanna (szül. 1988); *Réka* (szül. 1986), férje Hodgyai Lóránt (szül. 1985), gyermekei: *Hodgyai Alíz* (szül. 2016) és *Hodgyai Ádám* (szül. 2017).

Talált Domokos (szül. 1955), első felesége: Judit, elhunyt. Második felesége: Bartos Klára (szül. 1970), gyermekük nem született.

Talált Márton és Szabó Terézia következő gyermeke **(III.) Talált Vilma** (szül. 1886). Neve az anyakönyvben: Vilhelmina, megkeresztelték az év február 21-én. Keresztszülők: Márton József és Márton Erzsébet. Férjhez ment Bencze Istvánhoz (szül. 1886). Mindketten 25

évesek voltak a házasságkötéskor, 1911. augusztus 20-án. A szertartáson jelen voltak a szülők és a tanúk: László Dénes és Sándor István. Németh Gyula plébános eskette az ifjú párt.

Gyermekeik: **1. Bencze Erzsébet** (szül. 1914), aki 11 éves korában, 1925-ben bérmelegszik, bérmaneve Magdolna, bérmaszülő: László Irén; és **2. Bencze Ernő** (szül. 1923). Keresztszülei: László Dénes és Talált Anna.

(IV.) Talált Julianna 1887. október 14-én született, keresztszülők: Sándor István és Márton Erzsébet. Többet nem sikerült megtudnunk a családról.

(V.) Talált Ágnes Talált Márton törvénytelen leánya. 1890. január 15-én született, megkeresztelték az év január 22-én. Keresztszülei: Lukács Péter és Nagy Ágnes. 10 éves korában megbérmálták. Leánya **Margit**, aki 1909. november 20-án született.

Ennyi, amit megtudtunk a családról.

(VI.) Talált Anna, 1894. október 5-én született és 20-án keresztelték. A keresztszülők: Ilyés János és Nagy Anna. 1907-ben bérmelegszik. 18 éves korában, 1912. május 11-én férjhez megy a 24 éves Csíki Lászlóhoz. Négy gyermekük született: **1. Csíki Ferenc** (szül. 1913), a katonaságnál megvakult, Fenyéden élt; **2. Csíki Dénes** (szül. 1914); **3. Csíki Erzsébet** (szül. 1922); **4. Csíki László**.

Az 1930-as években három törvénytelen (házasságon kívüli) gyermeke is született. Az első, **Márton** (szül. 1929) vele született gyengeségben halt meg, eltemette a helybéli plébános, Hadnagy János 1930. november 8-án. Hasonló sorsa lett az 1932-ben született második, megint csak **Márton** névre keresztelt gyermeknek, akit szintén vele született gyengeség vitt el abban az esztendőben. A harmadik **Anna** (szül. 1934).

(VII.) Talált Erzsébet 1898. november 22-én született. Megkeresztelték november 28-án. Keresztszülei: László Domokos, András Rozália és Háromszéki Ágnes. A szertartást az akkori plébános, Fekete Imre végezte. 18 éves korában megkapta a bérmálás szentségét, a Mária bérmanevét, a bérmaszülő Nagy Mária volt. Férjhez ment 24 évesen,

a nálánál két évvel idősebb Deák Zsigmondhoz. Házasságukat a katolikus egyház törvénye szerint három egymást követő vasárnapi szentmisén bejelentették, és mivel nem hangzott el ellenvetés, meggyóntak, áldoztak, és csak utána álltak oltár elé 1921. január 23-án. A szertartáson, amit Németh Gyula plébános celebrált, jelen voltak az örömszülők is: Talált Márton és Szabó Terézia, valamint Deák János és Csíki Anna, és a két tanú: András Ferenc és Gergely István és Csíki Dénes. Róluk sajnos csak ennyit sikerült ez idáig megtudnom.

De azt pontosan tudom, hogy 2020 novemberében huszonegy *Talált* családnevű él Fenyéden és a környező településeken. Mind a Talált István-János és Ilyés Ágnes fiainak: (1) Lászlónak, (2) Dénesnek és (3) Mártonnak a leszármazottai, vagy a feleségük. Név szerint a következők: (1) Talált Erzsébet, Talált Ferenc, Talált László, Talált Ibolya, id. Talált Sándor, ifj. Talált Sándor, Talált Katalin, Talált Csanád, Talált Barbara; (2) Talált Imre, Talált Ilona, Talált Levente, Talált Imola, Talált Lara, Talált Ádám, Talált István, Talált Rozália, Nagy-Talált Gyöngyike, Miklos-Talált Évike; (3) Talált Domokos, Talált Klára.

Meggyőződésem, hogy még itt nem ér véget a Talált család történeti vizsgálata. Indokaim között a családot képviselő Miklos-Talált Évike (ez a valódi és nem beceneve) magyar-néprajz szakos tanárnót említtem, aki amellet, hogy a családfa levezetésben nagyon sokat segített unokatestvérével, Miklós Tündével együtt, még fel is kutatta a Talált család rokonainak, köztük névrokonoknak (?) szép számú csoportját Magyarországon. Az egy későbbi kutatás tárgya lehet, hogy felmenőik valóban Fenyédről származtak-e, vagy csak „nevükben” rokonok az itteniekkel. Egyébként külön érdekessége a felfedezésének, hogy egytől egyig a fiatal korosztályhoz tartoznak, életkoruk 6 és 36 év közötti, bár van két ún. „év nélküli” is, és jegyzi jelenlegi lakhelyüket. Íme: Talált Gábor, Jászsalsószentgyörgy, 32 éves; ifj. Talált János, Budapest, 33 éves; Talált Krisztina, Vácrátót, 36 éves; Talált Levente-Dominik, Vácrátót, 6 éves; Talált István Botond, 36 éves; Talált Géza-Csaba, Szolnok, 20 éves; Talált Lili, Szolnok (év nélkül); Talált Viktória, Komló, 20 éves; ifj. Talált Emese, Komló (év nélkül); Talált Titusz, Budapest, 34 éves.

Családtörténeti vizsgálódásaiban a segítőtársam, Miklos-Talált Évike így emlékezett vissza azokra a gyermekkorában hallott, s már-már mesébe illő történetekre, azok variánsaira, amelyek a különlegesnek tűnt családnevének eredetéről szóltak: „Általános iskolás voltam, amikor a nevem elkezdett foglalkoztatni. Kérdésekkel ostromoltam édesapámat, az idősebb falubelieket, rokonaimat, hogy mi rejlik a nevünk mögött, mert azt már akkor sejtettem, valami indítéka kell hogy legyen a – mai ismereteim szerinti – »beszélő nevünknek«. De hivatkozni külön-külön a történetek elbeszélőire ma már nem tudok, csak annyit mondhatok, hogy több história is lekötötte a figyelmemet. Az egyik változat szerint a Rét dülönéven ismert határrészben találták az őszüket, akinek a Márton nevet adta az a házaspár, akinek nem lehetett gyermeke, mert »magtalanok voltak«. Erre a kiszólásra tisztán emlékszem. Répaföldet, más változatban törökbúzást emlegettek, ahol rátaláltak a babára. Egy újabb történetben a Rét mint helyszín maradt, de tudni vélték, hogy valamiféle menekültek »ejtették el« ott a pólyába takart csecsemőt.

Ezt az elbeszélést mintha folytatni igyekeznék az a variáns, mely szerint egy csíkszeredai lány, aki nem volt férjnél, de várandós volt, úri lány lehetett, meglátogatta fenyédi rokonait, eközben megszülte gyermekét épp azon a földdarabon, amelyik egy gyermektelen házaspáré volt. Nahát, ilyen történeteket hallottam.”

Évikét hallgatva úgy tűnt hirtelen, mintha a híres fenyédi kapufaragó, III. Dávid Mózes története lépett volna elő a múltból, aki szerint is egy olyan házaspár talált rá a kisbabára, akiket nem ajándékozott meg a Fennvaló gyermekáldással. Akárki is volt az apátlan-anyátlan újszülöttre rátaláló, nem a sajátját, hanem a Talált nevet adta neki, és ezzel a székely gerincességéről, emberi nagyságról tett hiteles tanúbizonyságot az én szememben, amiért ma, ismeretlenül is leveszem előtte a kalapomat.

AZ OSZTÁLYELLENSÉG NEM KERÜLHETTE EL A SORSÁT

– Oláh-Gál Elvira beszélgetése a csíktusnádi

Betegh Margittal és Stefániával –

A csíktusnádi Betegh család az 1600-as évektől tűnik fel Erdély történelmében, Benedek nyert lófőiséget 1656-ban, majd címeres nemesi levelet 1742-ben János és fiai kaptak Mária Teréziától – olvashatjuk Kempelen Béla Magyar nemes családok című könyvében. A címerben szereplő lándzsás, íjas katona és a medve a katonáskodás, az erő és bátorság erényeit jelzi. A Székelyföld történetéről szóló írásokban a XVI. századtól folyamatosan jelen vannak a Betegh család tagjai. Szerepelnek lófőként, primorként, mint harmincados vámhivatalnok (harmincad = határvám), assessor (táblai ülnök), commissarius (biztos). Ott találjuk a felmenők között Betegh Dánielt, aki részt vett a napóleoni hadjáratokban, Betegh Sándort, Torda vármegye főbíróját, Betegh Gábort, aki Székelyföldről a Mezősége telepedett és megalapította a mezőszengyeli ágat, aki a Monarchiában is híres Furioso-ménest létesített, de ott vannak országgyűlési követként a magyar törvényhozásban, és ott van a XIX. század végének ismert politikusa, Betegh Miklós, Torda-Aranyos vármegye főispánja. Ez utóbbi unokáival, a Betegh nővérekkel marosvásárhelyi otthonukban beszélgettem.

– A család csíktusnádi nemesi előnevet visel, jöllehet a Mezőségen és a vármegyei Erdélyben viseltek tisztséget, szereztek birtokot. Hogyan szóródott szét a család?

Betegh Stefánia (a továbbiakban: B. S.): – Apánk testvére, Betegh Gábor állította össze a család történetét. Itt látható, hogy 1602-ben a családfán található Páltól származik a mi családunk ága. Az ő nevük a családi bibliában maradt fenn: „Én, csíktusnádi Betegh Gábor, ki születtem 1758. február 11-én, vagyok fia Ferencnek, ki volt fia Jánosnak, ki Péternek, ki Tamásnak, házasodtam össze csikmihályfalvi Nemes Katával, ki született 1770 ultima octobris, kitől született: Sándor, Dániel, Ferenc, József, Gábor...” A családi biblia ugyan elveszett, de szerencse, hogy a családfáról készült másolat, így tudjuk

az egyes felmenőnkéről, hogy ki hol született, hol telepedett le, kivel házasodott, avagy milyen említésre méltót cselekedett.

– *Családi kincs lehetett a családi biblia, hiszen a feljegyzésekben nem csak a leszármazási táblázat olvasható, hanem kinek-kinek tettei is: egyikük pl. részt vett a napóleoni hadjáratokban, Sándor építtette a mezőszengyeli kúriát, ő volt a főbíró (supremus iudex nobelium) Torda vármegyében, és királyi tanácsos. Fennmaradtak nagyszívűségének szép emlékei, jegyzi meg a családtörténeti leírás: restauráltatta a szengyeli templomot, értékes ingatlanokat adott a tordai plébániának, harangot öntetett a templom számára. 1848-ban a fellázított móccok 96 lovát hajtották el, egyet személyesen talán maga Avram Iancu, a hírhedt néptribun.*

B. S.: – Betegh Gábor apánk testvére volt, valóban leírta az 1848-as forradalom történetének ezt a fejezetét, hogy hogyan támadták meg a móccok Szengyelt. Dédapját is lelőtték, de nem volt halálos, és végül egy pópa mentette meg, mielőtt eltemették volna. A mi águnk Gábor fiától, Sándortól megy tovább, ahogy a bibliai bejegyzésből is követhető. Az 1758-ban született Gábor¹ volt, aki Székelyföldről Mezőszengyelbe telepedett le. Döntését bizonyára meghatározta, hogy anyjától, vadadi Nagy Katától tekintélyes birtokot örökölt vármegyei területen. Egy másik ág Felőrbe, Beszterce megyébe, közel Bethlenhez alakult ki, alkalmasint Dániel fiától, Kelementől. A családi album fényképein látható a szengyeli ház és a kriptá, amelyet most újítottunk fel, még a kereszt nincs a helyén. Nagyapánk, Betegh Miklós² kormánybiztos is volt, és Torda-Aranyos vármegye főispánja. Három fia volt, Tamás, a mi apánk, Sándor, aki csecsemő korában meghalt és Gábor nagybá-

1 Betegh Gábor (Csiktusnád, 1758 – Mezőszengyel, 1834), kancellarista a Gubernium és a királyi tábla szolgálatában, Torda város viceszolgabírója majd notáriusa, vicispánja, majd táblai ülnök (assessor). Felesége csíkmihályfalvi Nemes Kata.

2 Betegh Miklós (Aranyos, 1868 – Nagyvárád, 1945), jogász, államtudományi doktor, Bethlen Géza Torda-Aranyos vármegye főispánjának titkára, Marosludas főszolgabírója, Torda-Aranyos alispánja, majd főispánja. 1905-ben visszavonul aranyosgyéresi birtokára, de Tisza István miniszterelnök hívására 1914–17 között vállalja a kormánybiztosi megbízatást Belső-Erdélyben, pontosabban a XII. hadtest területén, majd Erdélyben és Bánságban. Erdemei elismeréséül az uralkodótól megkapta a Magyar Királyi Szent István-rend kiskeresztjét, a Polgári Hadi Erdemkeresztet és IV. Károly belső titkos tanácsosi címet adományozott számára. Ennek az időszaknak a történetét foglalja össze *Erdély a háborúban. Néhány erdélyi adat az 1914–17. évek történetéhez* című 1924-ben megjelent könyvében. Felesége: kézdivásárhelyi Vásárhelyi Mária (az Arad megyei Vásárhelyi László országgyűlési képviselő és Purgly Terézia leánya). (Családtörténeti feljegyzés)

tyánk, aki a családtörténetet megírta. Mikor nagyapánk, Betegh Miklós megnősült, akkor a szengyeli birtokot nagyapánk és Sándor öccse kettéosztották. Nagypapa eladta az ő részét és a nagymama, kézdí-vásárhelyi Vásárhelyi Mária hozományával kiegészítve a vételárat, vásároltak egy birtokot Aranyosgyéresen. Bár nem ott születtek, de apánk és nagybátyánk ott nőttek fel. A házról őrizzük a fényképet, de lebontották. A románok lakta városrészben nem nagyon nézték jó szemmel a főispánra, kormánybiztosra emlékeztető házat, ma strand áll a helyén. Hatéves voltam, amikor utoljára láttam nagypapát, de nem tudom felidézni az arcát. Arra viszont világosan emlékszem, hogy hol jártunk, miket csináltunk, mi történt, ilyen emlékeim vannak, de hogy hogy nézett ki, arra nem emlékszem.

– *Betegh Miklós a római katolikus egyházban is fontos tisztségeket viselt, a Márton Áron-hagyatékban gyakran találkozni a nevével. Különösen fontos az együttműködésük 1940–44 között, a dél-erdélyi magyarság sorsközösségében.*

B. S.: – Igen, az impériumváltás után alakult Erdélyi Római Katolikus Népszövetség elnöki tisztségét töltötte be, mindig mondta, hogy a „főnöke” Márton Áron püspök, aki édesapánkkal, Betegh Tamással is nagyon közeli emberi-baráti viszonyt táplált.

– *Édesapjuk, Tamás, és nagyapjuk, Miklós egyazon évben, 1945-ben halt meg. A háborús körülményekkel magyarázható?*

Betegh Margit (a továbbiakban: B. M.): – Igen. Nagypapa 1945 márciusában halt meg Nagyváradon. Apánk 1945 februárjában halt meg hadifogságban. Csak később tudtuk meg, hogy hol és mikor.

B. S.: – Mikor apánk, Betegh Tamás feleségül vette Szalántzy Katinkát³, anyánkat, az ő fugadi birtokára költöztek. A fugadi kúriáról is csak fényképünk maradt meg, formájában azonos a ma is álló Bánffy-kúriával. Anyánk családja az első világháború után telepedett át a Szeben megyei Örményesszékről az Alsó-Fehermegyei Fugadra, tulajdonképpen 1918 után, amikor nagyon ellenséges hangulat uralkodott Nagyszében környékén a magyarokkal szemben. Így aztán, amikor

3 Szenttamási Szalántzy Katinka (Örményszékes, 1904 – Déva, 1972). Szülei: Szenttamási Szalántzy Jenő és nagykoppándi Fosztó Aranka.

összeházasodtak apámmal, nem Gyéresen, hanem Fugadon kezdtek új családi életet. Ősszel azonban, betakarítás után, mindent felpakoltak, zöldséget, nevelőnőt, gyermeket, és beköltöztek Gyéresre. Fugad elzárt kis település volt, vonatállomás is csak 15 km-re volt a településtől, és a faluba vezető út olyannyira rossz volt, hogy kocsival nem lehetett megközelíteni. A lovakat ősszel kifogták a kocsiból és ökrökkel vontatták be. Gyéresen laktak a nagyszülők, és ott lakott nagybátyánk, Betegh Gábor is. Tavaszig mi is ott laktunk, majd minden március elején visszamentünk Fugadra. Így ment 1944-ig.

- *Mind Fugad, mind Aranyosgyéres 1940-44 között Dél-Erdélyben maradt. A család elmenekült a háború alatt?*

B. S.: - 1944 augusztusában én még Papával ott voltam Gyéresen. Akkor visszavitt engem Fugadra. Nagypapa és Gábor nagybátyánk, akinek akkor már családja volt, két gyermeke, Budapestre mentek. Torda és Gyéres környékét ugyanis kiürítették, és nagypapa félt, mert - említettem - az első világháború után is nagyon ellenséges volt a hangulat, ő pedig eléggé exponált volt politikailag. Apánk Kolozsvárra ment, a „szürke nővéreknek” (Szociális Testvérek Társasága) volt egy szállodája, ott szállt meg, azért, hogy lássa, hogyan, merre alakulnak az dolgok. Aztán felszólították, hogy jelentkezzen munkára, és - annak ellenére, hogy a nővérek ajánlották neki, hogy elbújtatják, ne menjen - elment, jelentkezett. El is vitték 1944 októberében, és 1945 februárjában - most tudtuk meg, hatvan év után -, egy Asa⁴ nevezetű lágerben halt meg tífuszban. A kolozsvári Szabó György nyelvészprofesszor *Kolozsvári deportáltak az Uralban* című könyvében⁵ leírja, hogy Kolozs-

4 Asa az Ural-hegység déli lábánál fekszik. A 130/5-ös lágerben az eredetileg 900 fogolyból 1945. február közepére már csak 160-180 végsőkig legyöngült ember maradt életben.

5 „Szintén ekkoriban két tartalékos tisztet - Betegh Tamást és Bírót - bekísérték a városba, hogy tisztí táborba jussanak. Később tudomásunkra jutott, hogy a városban mindkettővel végzett a tífusz. Ez a Betegh Tamás földbirtokos és fizikus volt Aranyosgyéresen. (Évekkel később elnöke voltam annak a bizottságnak, amelynél a lánya érettségizett.) Mint a magyar hadifoglyok vezetőjét, mindenki tisztelte. Furcsa egyéniség volt: cinizmusát sohasem rejtette véka alá, kicsit csúfszájú volt, ugyanakkor mély vallásosság is jellemezte. Honvédköpenyben járt, lábán háncsbocskorral, mindig bozontos arccal; ha utólag visszagondolok rá, elég komikusan festett. Távozása után Árvay Jóska lett a magyar foglyok vezetője. Január 20-a körül változás következett be életünkben. Az egész magyar OK és DT átköltözött az alsó lakóbarakkba, melyet »magyar barakk«-nak neveztek el.”

várról hogyan vitték el a fiatalembereket. Ő túlélte, visszajött. Nála olvastuk, hogy együtt volt Betegh Tamással. Most sikerült utánajárni, hogy hol halt meg, tömegsírba temették, és soha egy értesítést sem kaptunk haláláról. Húsz évvel a halála után nyilvánították hivatalosan halottnak Romániában, és akkor kapott az anyánk egy minimális szociális özvegyi nyugdíjat, de mi, gyerekek akkor már felnőttek voltunk. Ott nyugszik tehát valahol Asában, jeltelen tömegsírban.

– *A szerteágazó Betegh családból ma hol élnek utódok?*

B. S.: – A felőri ág kihalt, nagyapánk nővére az 1970-es években halt meg, ő volt az utolsó. Az egy vagyonosabb, gazdagabb ága volt a családnak, de mindenből kifosztották, mindent elkoboztak a kommunisták. Nagyapánk fivérének, Betegh Sándornak budapesti leszármazottaival Székelyföldön próbáltunk felkutatni rokonokat, de csak a temetőben a sírokon láttunk neveket. Úgyhogy nem tudunk arról, kik és hol élhetnek a család távoli leszármazottai.

– *Az 1921-es földreformmal⁶ mennyire csonkították meg a birtokot?*

B. S.: – Minden családnak 50 hektárt hagytak meg Fugadon, Gyéresen és Szengyelben is. Maradtak a telkek és az erdők. Felőrben

6 „1921-ben négy törvény jelent meg: külön törvénnyel szabályozták a reform végrehajtását a Regátban, Erdélyben, Bukovinában és Bessarábiában. A régi törvény meghatározta az összes kisajátítható földbirtok mennyiségének felső határát (2 millió hektár). Emellett csak azoknak a birtokait sajátította ki, akiknek minimum 100 hektárnyi ingatlan vagyonuk volt, Erdélyben viszont a kisajátított összterület nagysága nem volt korlátozva. Az erdélyi törvény 6. § a) pontja teljes egészében kisajátította mindazokat a falusi birtokokat és városi kültelkeket, melyek valamely közérdekű célt szolgáló jogi személy tulajdonát képezték. Az erdélyi törvény a magántulajdonban lévő erdőbirtokokat is érintette, míg a Regátban csak kivételképpen engedélyeztek erdő-kisajátításokat. A tulajdonosnál maradó földterület Erdélyben 50 vagy (hegy- és dombvidéken) 100 hold volt, míg a Regátban 100 hektár (173,77 hold). Erdélyben az egy birtokos több községben, szétszórva lévő birtokait a törvény egynek számítja, míg a Regátban csak az egy községben és a szomszédos községekben lévő birtokokat tekinti egy birtoknak. A Regátban a földék megváltási árát az 1917–22-es évek átlagos árából számították ki, míg Erdélyben az 1908–1913-as évek árából, ami a háború utáni infláció miatt a tényleges értéknek alig 5%-át tette ki. Emiatt – a korabeli értékelések szerint – a törvény végrehajtásának következményét tekintve Erdélyben nem kisajátításról, hanem vagyonekbobzásról, »vagyondezmáról« beszélnünk.” (Vince Gábor: Gazdaságpolitika vagy kisebbségpolitika? Az 1945-ös romániai földreform a Groza-kormány kisebbségpolitikájának tükrében. In *Magyar Kisebbség*, 1996/4.)

például mindent elvettek, mert az utolsó tulajdonos, Betegh Ilona a fiára, Istvánra íratott mindent (a férje is Betegh volt, Imre), aki Svájcban volt éppen egy szanatóriumban kezelésen, mert gyomorrákos volt. Abszентistának⁷ nyilvánították és minden vagyonától megfosztották. Felőrben csak egy ház és a kert maradt meg. Próbálták visszaszerezni, a padláson a hatalmas peranyag még ma is megtalálható, de nem kaptak vissza semmit, ő pedig elég hamar elhunyt.

– 1944-ben árván maradtak.

B. S.: – Igen. A bátyám hétéves volt, én hat, a legkisebb még nem töltötte be az egy évet. Ma hárman élünk. Ott voltunk Fugadon, ahová 1945 áprilisában a nagymama és Gábor nagybátyánk még visszajött a kislányával, mert a kisfia az ostrom alatt meghalt Budapesten. Nagypapa útközben tüdőgyulladást kapott és Váradon meghalt, ott is van eltemetve a váradolaszi temetőben. Gyéresen kifosztották a házat, leromboltak, amit lehetett, oda nem lehetett menni. Úgy jöttek el Fugadra, ahol így kilencen voltunk. A fugadi ház is nagyon rossz állapotban volt, egy domboldalba épült, földcsuszamlás következtében megrepedt. A korabeli fényképfelvételen is látszik, hogy nagy gerendákkal van megtámasztva, hogy a falak ne dőljenek össze. Az építőanyag is ott volt, hiszen javításra készültek, de félbemaradt a háború miatt. Még évekig állt, de 1956-ban lebontották, mielőtt összedőlt volna.

– *Hogy maradhatott meg a tulajdonukban?*

B. S.: – Minket nem telepítettek ki. A helyiek jól ismerték anyánkat, aki tizennyolc éves korától közöttük élt. Fugad szintisza román falu, a Bánffy és a mi családunk volt magyar, meg akik alkalmazottaink voltak és bent laktak a birtokon. Az anyánkat annyira szerették, hogy nem akadt helyi, aki vállalta volna a kitelepítést. Maricica, a régi

7 Abszentista = távollévő. Az 1921. évi román földreform (6. paragrafus) szerint kisajátították az abszentisták vagy azok ingatlanait, akik 1918. december 1. és a törvény előterjesztése közötti időszakban anélkül voltak távol, hogy valamilyen megbízásuk lett volna. Az alkalmazási utasítások az abszentizmust már akkor is megállapítandónak mondták, ha a tulajdonos a törvényben meghatározott időszakban csak egy napra is távol volt az országból. Ily módon bármely kiutasított vagy a román üldözés elől elmenekült, avagy gyógykezelés miatt külföldön tartózkodó magyar földbirtokos birtoka abszentizmus címén kisajátítható volt. (Az erdélyi román földbirtokreform. In *Erdélyi Magyar Adatbank*)

kocsisunk lánya, még nemrégiben személyes élményként mesélte, hogy kijött a teherautó, és a bizottság, illetve a falu részéről is kellett volna valaki, de a helyiek azt mondták: „Noi pe Măria-sa cu copiii nu lăsăm!” – szó szerint, ahogy mesélte Maricica. Ezért maradtunk mi Fugadon. De jöttek a besszarábiaiak, akik a front elől menekültek, és azok a mi kertünkbe, a ház elé táboroztak le szekereikkel. Ezek aztán összekeveredtek a felbomló front csellengő katonáival. És jöttek a gárdisták – vasgárdisták, majd Maniu-gárdisták –, akik meg akartak minket ölni. Elölük bújtunk el egy időre a pincébe, a boroshordók mögé. Amikor kellőképpen berúgtak és elaludtak, akkor a falubeli emberek elvittek, és egyikük házának pincéjében voltunk egy napig, majd a rákövetkező éjszaka egy ökrös szekérral elvittek a második faluba, a Magyarlapád utáni Bagóra, ott voltunk egy napig, következő éjjel vittek Nagyenyedre. Azért utaztunk éjjel, mert féltünk, hogy nappal felismernek, és bajba kerülünk. A Maros-hídnál megállítottak az orosz katonák, de miután felemelték a pokrócot, amivel le voltunk takarva, és meglátták a sok kicsi gyereket, csak intettek és továbbengedtek. Csak 1945 tavaszán mentünk vissza Fugadra. Nagymama, nagybátyánk és Mária unokatestvérünk ezután érkeztek oda.

Időközben – ahogy említettük – meghalt nagyapánk, és meghalt Budapest ostroma alatt a kicsi négyéves Gáborka, így nagybátyánk Mária nevű unokatestvérünkkel érkezett haza.⁸

– *Nehézségekkel, de elérkezünk 1949-ig, amikor a falu megakadályozza, hogy ne telepítsék ki.*

B. S.: – Ott maradt anyánk és nagyanyánk az öt gyerekkel. Velünk volt a nevelőnő is, Böske, aki 20 évig maradt a családnál. Egy újsághirdetéssel alkalmazta anyánk bátyánk születése után. Nos, 1944 őszén én már iskolaköteles voltam, betöltöttem a hatévet. Bementünk Enyedre, de senki nem akart befogadni. És akkor a Winkler család, Gyula bácsi és Margit néni⁹ ajánlotta fel a házat, szó szerint. Id. Winkler Gyula jómódú borkereskedő volt, saját pincészettel, a család ismerte apámat, magam is voltam látogatóban gyerekként náluk. A nagyobbik fiuk, a fiatalabb Gyula, akit Gyulukának hívtak, a Gulágon

8 Gróf széki Teleki Mihályné Betegh Mária (1936–)

9 Winkler Gyula EP-képviselő nagyszülei

volt. Az első világháborúban öreg Winkler Gyulát német neve miatt elvitték orosz hadifogságba. 1944-ben szintén szedték össze a németeket, keresték Winkler Gyulát, és akkor a fiatalabb Winkler Gyula jelentkezett, hogy ne vigyék el az édesapját. Közel öt évet volt munkatáborban, hazajött és utána alapított családot Vajdahunyadon. A legifjabb Winkler Gyula, most EP-képviselő, már ott született. Számunkra a Winkler család jósága egy csoda volt, együtt étkeztünk, megosztották velünk házukat, kenyérüket, aztán a fugadi ház állapotának romlása miatt az egész család odaköltözött, és akkor egy másfél szobás részt különítettek el a házból, hogy biztosítsák lakhatásunkat. Több mint 20 évig laktunk ott, de soha egy rossz szó, megjegyzés, hogy rakoncátlanok vagy zajosak voltunk, nem volt.

- 1945-ben jött az újabb földreform.¹⁰ *Mi történt a birtokkal?*

B. S.: - A fugadi birtok anyám és fiútestvére öröksége volt. Tehát a fél birtok után számoltak mindenféle beszolgáltatást, amit nem volt honnan adni, mert nem volt, aki megművelje, és az sem volt, amivel megvásárolni a terményt. Anyánk ezért odaadta az államnak, amit akkor a helyi hatalmasságok képviseltek, magyarán elvették és rendelkeztek vele. Papírforma szerint azonban, a telekkönyvbe való hivatalos bejegyzéssel nem vették el. Így gyakorlatilag nem államosították. Megjegyzem, most ez volt a szerencsénk, mert, igaz, pereskedtünk érte, de visszaadtak mintegy 24 hektárt és kb. 60 hektár erdőt.

- *Az osztályellenesség bélyeg azért rajta volt a családon, nem? Miben nyilvánult meg?*

B. S.: - Az igen. Amikor a hét elemi osztályt befejeztem, a bátyám éppen a kilencediket járta, de nem vizsgázhatott le, csak busás vizsgadíj fejében. De pénzünk nekünk nem volt, mindig csak az a kevés, amennyit napszámban meg tudtunk keresni, hogy éppen megéljünk.

10 A 187/1945-ös törvény. A magyar kisebbség számára legfontosabb eltérés az abszентisták kérdésében mutatkozott meg. Míg Venczel József a vármegyei agrárbizottságok elé utalta volna a döntést, addig a 187. sz. törvény a fogalmat kiterjesztette mindazokra, akik „Romániával hadiállapotban levő országokba vagy 1944. augusztus 23. után külföldre menekültek”, és elközbiztonságuk minősítette azok összes földjeit és mezőgazdasági javait. A törvény egyértelműen a német és magyar kisebbség ellen irányult. (Vincze Gábor, lásd 6. számú láljegyzet.)

Akkor anyánk elment és eladta a fülbevalóját, hogy kifizethesse a tandíjat, ez meg is történt, bátyám letett egy vizsgát, amikor közölték, nem érvényes az egész, nem folytathatja tanulmányait. Engem sem vettek fel középiskolába, öcsémet pedig nem írták be az V. osztályba. Farkas (Betegh) László tesvérünk a Fugadon megismételt IV. osztály után Enyeden a román iskolában folytatta, ötödik osztálytól kilencedikig, onnan tanácsolták el. Akkor Gyéresen, munkásként dolgozva, leérettségizett az esti tagozaton. Mi, testvérek így következünk sorban: János, Stefánia, Margit, László és Imre. Nem tanulhattam tovább, még esti tagozaton sem, mert oda csak azok jelentkezhetek, akik dolgoztak. Így lettem vasgyári munkás, a bátyám pedig villanszerelő-tanonc. Én magánúton/levelezőtagozaton folytattam, lettem a nyolcadik osztály vizsgáit és készültem a kilencedik osztályba, de azt már nem engedték, esti tagozaton sem. Akkor Kolozsvárra jelentkeztem, magánúton, és ott sikerült érettségizni. A vizsgabizottság elnöke az a Szabó György nyelvészprofesszor volt, aki apámmal együtt volt a Gulágon, és akitől tudjuk, hogy mi lett a sorsa. A vizsga végén megszólított és megkérdezte, hogy a Betegh Tamás lánya vagyok-e. És csak annyit mondott: Gratulálok! Este 10 óra volt, már nem sokat beszélgettünk, csak utólag a könyvéből értesültünk, hogy együtt voltak. Érettségi után többször próbálkoztam egyetemre vagy technikumba jelentkezni, még Bukarestben is voltam, ahol megkérdezték, hogy mennyi földünk van? Nyolc hektárt említettem, mire azt mondták, hogy én mit akarok, hagyni kell azokat, akiknek nincs semmi, azokat kell felvenni. Székelyudvarhelyre kerültem az egészségügyi technikumba, mert ott éppen diákra volt szükség, hogy a román tagozatot létszám-hiány miatt ne szüntessék meg. Amikor elvégeztem, akkor Hunyad megyébe helyeztek ki.

B. M.: - Én leérettségiztem Nagyenyeden. Engem sem vettek fel a nyolcadik osztályba, mint osztályellenséget. Épp akkor szüntették meg a tanítóképzőt és akik ott jártak, azokat beírták a középiskola nyolcadik osztályába, hogy leérettségizzenek, mert (magyar) tanítóra nem volt szükség. Mivel többségében falusi lányok voltak, akik tanítónők szeretnek volna lenni, ezért nem folytatták, feladták és így maradt egy fél osztálynyi beiskolázatlan hely. Így jutottam be ezen üres helyek egyikére a nagyenyedi kollégiumba, párhuzamos osztályba az osztálytársaimmal, mert abban az osztályban már nem folytathattam. Így sikerült magyarul érettségizni. Utána két évig majdnem csak napszá-

mos munkát kaptam, majd felvettek a nyomdába, ahol nem újságokat, könyveket nyomtattak, hanem irodai úrlapokat, a marosújvári szóda-gyár dobozait stb. De otthon voltam együtt a családdal.

– *Már beszéltünk arról, hogy a személyi igazolványukba nem volt belepecsételve a D. O.¹¹, az osztályellenség minősítés mégis hogyan nyilvánult meg?*

B. S.: – Nem volt leírva sehol, nem volt – legalábbis nyilvános – lista, de a családot mindenki ismerte, és benne volt a levegőben, hogy mint volt „kizsákmányolók” mi vagyunk az új rendszer ellenségei. Emlékszem, negyedik elemista voltam, amikor azt mondta nekem egy felnőtt, „mit akarok, azt sem érdelem meg, hogy a levegőt szívjam”. Annyit gondolkoztam gyerekként, hogy mit követtem el, miért bántanak minket? Természetesen nagyon sokan voltak, akik segítettek, együttérzőek voltak, és ugyancsak azért, mert ismerték a családot.

B. M.: – Engem például feljelentés alapján rúgtak ki az enyedi nyomdából. Kocsárdon a téglagyárban dolgoztam, téglavető cigányokkal együtt. Oda volt jó a származásom. Ügyvéd ismerősöm biztatott, hogy pereljem be a nyomdát, a periratot elkészítette, és én magamat képviseltem a bíróságon. Három nappal a tárgyalás után behívatott magához a bírónő és azt mondta nekem: „magának tökéletesen igaza van, de én nem tudtam magáért egyebet tenni, csak annyit, hogy folyamatos marad a szolgálati idő, menjen el valahová jó messzire, ahol senki nem ismeri, és ott próbáljon új életet kezdeni, mert itt magának nincs mit keresni.” Akkor már a téglagyárban dolgoztam és hallottam valakitől, hogy Déván műszaki rajzolókat keresnek. Jó rajzoló voltam az iskolában, így jelentkeztem, volt egy vizsga, ahol kellett rajzolni valamit, utána pedig visszamentem Kocsárdra. Jó három hét múlva értesítettek, hogy felvettek, és akkor kértem az áthelyezésemet Dévára.

B. S.: – Én akkor végeztem, amikor ez történt, a kihelyezésnél Hunyad megyét választottam, és így kerültünk össze Déván, ahol én tíz, Margit tizenöt évet élt.

11 D. O. = domicilium obligatorium (román): kényszerlakhely

- Hogy került a család Marosvásárhelyre?

B. S.: - Időközben János és László (akit örökbe fogadtak és Farkas nevet viselt) érettségiztek valahogy, esti tagozaton, és ketten együtt elmentek Petrosénybe, bányamérnökre. János a parajdi sóbányához került, László pedig Lotrut választotta (a Páring-hegységben), mert a hegyekben akart dolgozni. Két évet volt ott, de belátta, hogy nem a legjobb döntés volt, és akkor ő jött Vásárhelyre, ahol akkor nagyapám testvérének a fia, ifjabb Betegh Sándor élt. Az idősebb Sándort, nagyapám testvérét az első világháborúból való hazatérése után, 1918-ban lőtte le egy felbérelt román falusi a mezőszengyeli házának kapujában. Állítólag azért, mert arról beszélt, amit az orosz fronton tapasztalt a szovjet kommunizmusról. Ez a család mezőszengyeli ága. László a villamosági vállalatnál kapott munkát, családot alapított. Akkor az Enyedre menekített bútorokat elosztottuk és 1970-ben feladtuk Winkleréknél a lakást. Nagymama után édesanyánk is elhunyt 1972-ben, az öcsénk pedig Vajdahunyadon maradt.

- Hogyan kerültek kapcsolatba a Vásárhelyre kitelepített történelmi családokkal?

B. S.: - Én Vásárhelyen Teleki Gemma nénivel szemben laktam a Márton Áron, régen Baromvásár, később Lupeni utcában. Mivel mindenki ismerte a szüleinket, ezért mindenkinek ismerősei voltunk. Eleinte csak köszöntünk egymásnak, majd megkért kisebb dolgok elintézésére. Kezdték jönni a rokonok külföldről, ő egy pincelakásban élt, ahol nem lehetett vendéget fogadni, ebben kisegítettem, nálam aludtak a látogatói. Ahogy öregedett, egyre több egészségügyi problémája is akadt, míg aztán hosszú időre kórházba is került, de kiadták, és akkor hazahoztam hozzám. Nem akart a kórházból kijönni, csak úgy, ha visszavisszük. Ezt megígértem neki, de amikor vissza akartam vinni, azt mondta: „itt is jól elvagyok”. Mégis visszavittem, ott volt ismét pár napig, amikor kijelentette, hogy többet nem megy vissza a pincébe. Így fogadtam be magamhoz. Közben Betegh Sándor, apám első unokatestvére, Marosvásárhelyen azt a házat, ahol most mi lakunk, megvásárolta szobánként, mert ő is, felesége is nyelvórákat adtak, abból éltek, viszonylag jól. Gyermekai külföldön éltek, hárman Magyarországon, egy pedig Németországban. Ezért úgy rendelkezett, hogy a

házát én használjam, és majd a legkisebb lánya örökölje, a földeket pedig az kapja a családból, aki itt marad Erdélyben. Ez már a rendszerváltás utáni időkre esett, amikor valamit már kezdtek visszaadni. Végül is Margitot rábeszéljük, hogy ő is költözzön ide, és velünk élt Gemma néni, aki ezt paradicsomi létként élte meg a pincében eltöltött hosszú évek után. Hat évig laktunk egy fedél alatt. Nagyon művelt asszony volt, Kolozsváron konzervatóriumban tanult, rendkívüli zenei műveltsége volt, és a virágok jelentették számára a legnagyobb örömet: ültette, rendezte, élvezte a virágait a kertben.

- *Kapcsolatban álltak a kitelepített családokkal, akik többségükben Marosvásárhelyen maradtak?*

B. S.: - Igen, sokkal jobban, mint most a telefon és internet korában. Akkor még a posta sem működött jól, mégis tudtunk egymásról mindent, nemcsak a családon belül.

- *Beszéljünk a jóvátételről. A rendszerváltás utáni évek, a visszaszolgáltatás kárpótolta valamelyest?*

B. S.: - A legnagyobb dolog az életünkben, hogy nyugdíjunk lehet, hiszen fiatal éveinktől keményen dolgoztunk. A visszaszolgáltatásban nem bízunk, annyi küzdelemmel járt, mindenhol gáncsoskodással találkoztunk. És kiadás, mert mindenért pereskedni kell, ami pénzbe kerül.

B. M.: - Mert kitalálnak mondvacsinált dolgokat.

B. S.: - Itt van például ifj. Betegh Sándor esete. Amikor a magyar hadsereg visszavonult, a Mezőségen elfoglalták Nagysármást, Pusztakamarást, amelyek nem tartoztak Észak-Erdélyhez. 1944 őszén feltehetően a nyilasok Sármáson összeszedték a zsidókat és a falu határában agyonlőtték. Az '50-es években aztán vagy félszáz magyar embert perbe fogtak azzal a váddal, hogy tudtak erről. Bizonyítani nem tudtak semmit, mert ez katonai akció volt, civil emberek nem volt ahonnan ismerjék a hadsereg belső ügyeit. Rokonunkat azzal vádolták, hogy látta valaki őt beszélni a magyar hatóság járási képviselőjével. El is ítélték, három évet le is töltött, és minden vagyonától megfosztották. Ő az, akitől ezt a házat örököltük. Most ezt az ügyet vették elő, és próbálják támadni az örökséget. Először úgy reagáltam, hogy hagyom,

vegyék el, amit akarnak, aztán látva a többi család sorsát is, mégiscsak pereskedni kezdünk.

B. M.: – Ez a legújabb irányelv, hogy a „magyar grófoknak” ne adjanak vissza semmit. Így lettünk mi is „grófok”, „groffii unguri”¹²!

Liu Fu: *Elveszett paradicsom sorozat VII.* (Kína, 2019, rézkarc, 60 x 80 cm)
Nagy Pál-díj

- 12 Példák: „Procurorii DNA au început urmărirea penală într-un dosar de retrocedări ilegale de păduri din Ardeal (...) au trădat interesele României și au adus atingere siguranței naționale, punându-se la dispoziția unor falși moștenitori proveniți din familia de criminali de război și grofi unguri.” (*Ancheteonline: Costel Oprea – Dosar penal la DNA în retrocedări ilegale.*) „A Korrupcióellenes Ügyészség bünvádi eljárást indított egy, az erdélyi törvénytelen erdővisszaszolgáltatásokhoz sorolható ügyben (...) elárulták Románia érdekeit, veszélyeztették nemzetbiztonságát, miután átengedték egyes ál-örökösöknek, akik háborús bűnös és magyar grófi családból származnak. (*Ancheteonline: Costel Oprea – Bünygyi irat a Korrupcióellenes Ügyészségnél a törvénytelen visszaszolgáltatások ügyében.*) Vagy: „De la bun început vreau să vă comunic că această lege »restitutio in integrum« nu este o condiție a aderării României la Uniunea Europeană. Aplicarea acestui deziderat al domnului ministru Fluture și a unor cercuri de interese potrivnice statului român în Transilvania, de altfel și în întreaga țară, nu este realizabil, chiar dacă urmașii grofilor unguri se străduiesc să intre în posesia unor documente care să ateste acest lucru”. (*Senatul României, 4 aprilie 2005, vorbitor: Petru Stan, senator din Sălaj.*) „Jó előre szeretném leszögezni, hogy a »restitutio in integrum« törvény nem feltétele Románia európai uniós csatlakozásának. Fluture miniszter úr és egyes erdélyi érdekkörök ezen óhaja nem megvalósítható, akkor sem, ha a magyar grófok örökösei arra törekednek, hogy bizonyító dokumentumok birtokába jussanak.” (*Elhangzott a román parlament felsőházában 2005. április 4-én, Petru Stan, Szilágy megyei szenátor hozzászólása.*)

Kányádi Iréne

GRAFIKAI BIENNÁLÉ SZÉKELYFÖLDÖN

„A Székelyföldi Grafikai Biennálé célkitűzése egymás mellé helyezni a lokálist az univerzálissal, és ezen keresztül megkeresni, meghatározni a térségben, de a világ más tájain megszülető grafikai törekvések helyét is a globális trendekben...” (Siklodi Zsolt)

Hargita, Kovászna és Maros Megye Tanácsa, Hargita Megye Tanácsának Gyergyószárhegyi Kulturális és Művészeti Központja és a Kovászna Megyei Művelődési Központ 2010-ben szervezte meg a Székelyföld régió első grafikai szemléjét. A grafikai szemle nemes és hiánypótló indíttatásának elsődleges célja az volt, hogy Székelyföld kortárs grafikai törekvéseit támogassa és promoválja, a térség grafikusművészeinek pedig lehetőséget adjon a nemzetközi művészeti szcénán való bemutatkozásra.

A Székelyföldi Grafikai Biennálé megálmodója és ötletgazdája Siklodi Zsolt képzőművész volt. 1966-ban született Szovátán, tanulmányait Marosvásárhelyen, majd a kolozsvári Képzőművészeti Egyetemen végezte. A főiskolai éveket követően egy ideig a székelyudvarhelyi Palló Imre Művészeti Középiskola tanáráként, majd a Gyergyószárhegyi Kulturális és Művészeti Központ művészeti igazgatójaként dolgozik és elnöke a szovátai Kusztos Endre Képzőművészeti Egyesületnek. Kurátora és szervezője volt a gyergyószárhegyi KorkéP Művésztelepnek, valamint ugyanezen a néven kortárs képzőművészeti folyóiratot szerkesztett. Alkotásait számos bel- és külföldi egyéni, illetve csoportos tárlaton láthatták az érdeklődők. 2017-ben bekövetkezett haláláig a Székelyföldi Grafikai Biennálé kurátora és szakmai zsűrijének tagja volt.

Siklodi Zsolt mellett fontos szerepet vállalt Eröss István grafikusművész és Vécsei Nagy Zoltán művészettörténész, akiknek szakmai tudása

és hozzáállása nagy mértékben hozzájárult a Székelyföldi Grafikai Biennálé színvonalához és eszmeiségéhez ez alatt a tíz év alatt.

2010-ben került sor az első Székelyföldi Grafikai Biennálé megszervezésére, amely alkalommal a szervezők két fő pályázati kategóriát határoztak meg: egyrészt a hagyományos grafika – ami a tradicionális grafika meghatározását kimeríti magas-, mély- és síknyomásban (fa- és linómetszet, aquaforte, aquatinta, mezzotinto, litográfia, szitanyomás stb.) –, másrészt pedig a kísérleti grafika – bármilyen, nem hagyományos sokszorosítógrafika, nyomtatott eljárással készült alkotással (egyedi nyomat, C-print, offset, elektrografika stb.) – kategóriát. Ezen belül a műalkotások témája szabadon választható volt.

Az első biennáléra 9 országból 283 képzőművész küldött be 693 alkotást, amely már egyértelműen jelezte a rendezvény szükségességét. A munkák nagy része Romániából és Magyarországról érkezett, viszont Bulgária, Szerbia, Szlovákia, Görögország, Moldova és Finnország is képviselte magát. A kiállításra került alkotások főként helyi vagy kelet- és közép-kelet-európai tematikával, kérdésfelvetésekkel, esztétikai megközelítésmóddal rendelkeztek.

Az első Székelyföldi Grafikai Biennálé fődíját Fürjesi Csaba *Születés* című munkája nyerte el. Fürjesi Csaba magyarországi művész, a kilencvenes évek óta hazai és külföldi kiállítóhelyeken rendszeresen állít ki, a Ceredi Művésztelep (1996-tól) alapító tagja, művészeti vezetője. Munkásságát a kísérletező szellem, egyedi hangvételű grafikai munkái és szokatlan anyagtársítású installációi jellemzik. Számos egyéni és csoportos kiállításon vett részt, rengeteg díjat nyert, több műve közgyűjteményben is megtalálható.

Két évvel később, a 2012-ben megrendezett 2. Grafikai Szemle már felhívásában újdonsággal szolgált, hiszen online úton lehetett jelentkezni az alkotásokról készült digitális reprodukciókkal. Ezáltal sokkal elérhetőbbé vált a jelentkezés lehetősége távolabbi országok vagy kontinensek művészei számára is, ugyanakkor egy nagy lépést jelentett a jelentkezések, előzsűrizés rugalmas kezeléséhez. Szükség is volt rá, hiszen erre a szemlére már 26 országból jelentkeztek résztvevők, szemmel láthatóan megugrott a székelyföldi grafikai kezdeményezés iránti érdeklődés, egyre ismertebbé vált és látványosabbá a szárnybontogatás. Ebben az évben már a Távols-Kelet is képviseltette magát. Munkák érkeztek Japánból, Indiából, Iránból. Európán belül is Len-

gyelország, Oroszország és Németország grafikai hagyományainak köszönhetően egy sokszínű, izgalmas anyag került bemutatásra.

Az előző biennáléhoz hűen maradt a két fő pályázati kategória: a hagyományos és a kísérleti grafika. A beérkezett 850 alkotásból a zsűri 270-et válogatott ki a következő szempontok szerint: 1. a mű eszmei mondanivalójának eredetisége; 2. a kortárs grafika területén levő esetleges új irányok, utak; 3. a sokszorosító grafikai technikákban használatos módszereknek való megfelelés.

„Ez, ha munka szempontjából jóval többet is jelentett, talán azzal az eredménnyel jár, hogy a Grafikai Szemle, Székelyföldi Grafikai Biennálé elfogadott és világszinten szakmai körökben jegyzett képzőművészeti jellegű rendezvénné válik” – méltatta a beérkezett munkákat Siklodi Zsolt, a biennále kurátora.

A 2. Székelyföldi Grafikai Biennálé fődíját Péter Ágnes, magyarországi művész, *Egység* című munkájával nyerte el. Péter Ágnes Munkácsy-díjas szobrászművész a '80-as évek közepétől állít ki, a pécsi országos Kisplasztikai Biennálé rendszeres résztvevője. 1988-tól az Országos Symposion Találkozók szervezője, a Nemzetközi Fény Symposion egyik alapítója a Kepes Központban, a Symposion Alapítvány elnöke. Több művészeti szervezet alapítója. 1990-ben római ösztöndíjas, 1996-ban és '98-ban Ludwig-ösztöndíjas, 2008-ban Hungart ösztöndíjas. Biennálék díjazottja, 1997-ben Szobrászkoszorút nyert, ugyanebben az évben Munkácsy-díjat, 1998-ban Simsay-díjat kapott. Számos műve látható magyarországi közgyűjteményekben és köztereken.

2012-ben a biennálé programja is bővült, hiszen a kiállítás mellett, amelynek a hivatalos megnyitója a Gyárfás Jenő Képtárban volt, megnyílt Fürjesi Csaba, az első Grafikai Szemle nagydíjasának kiállítása a Magma Kortárs Művészeti Kiállító Térben. A díjátadó gála pedig a Tamási Áron Színház nagytermében zajlott.

A 3. Grafikai Szemle kiállítása már az EMŰK¹-ben nyílt meg, a Magyar Kultúra Napján. Az EMŰK színvonalas kiállítótere a biennálé

1 „Az Erdélyi Művészeti Központ a biennálé egyik kedvezményezettje, hiszen az intézmény műtárgy-állományába kerülve a nyertes alkotások nemzetközi háttérrel nyújtva erősítik a gyűjteményből válogatott kiállításaink színvonalát. Ezáltal mutathatjuk meg nemcsak a világra való nyitottságunkat, hanem azt is, hogy az intézményünk által képviselt regionális alkotások igenis versenyképesek a világ kortárs művészetével.” (Vécsi Nagy Zoltán)

törzsanyagának méltó helyet tudott biztosítani. Ezúttal már 336 művész nevezett be 783 alkotással, 32 országból, amelyből 228 került beválogatásra a biennálé törzsanyagába. Ez alkalommal is a legtöbb munka Romániából és Magyarországról érkezett, viszont Európán kívülről is képviselték magukat: Egyiptom, Korea, Kína, Indonézia és Irán. Az előző alkalmakhoz híven 2014-ben is két kategória volt meghirdetve: a hagyományos és a kísérleti kategória.

A rendezvény megvalósítását értékelve a kurátor, Siklodi Zsolt elmondta: „Ezen adatokra támaszkodva most már joggal kijelenthető, hogy a Székelyföldi Grafikai Biennálé az ország legnagyobb ilyen jellegű képzőművészeti versenyévé, rendezvényévé vált. A grafikai szemle tehát jó irányba halad, kivívta már magának azt a rangot, amely kötelezi a nevezni szándékozó művészt a minőségre.”

A biennálé fődíját Szőke Erika, Szlovákiából, a *Korona* című alkotásával kapta, aki a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Képzőművészeti és Művészetpedagógiai Karán végzett, és a szlovákiai Nagykéren él és alkot. A fiatal képzőművész elsősorban fotográfusként ismert, munkáiban a legkülönbözőbb analóg és digitális fotográfiai technikákat alkalmazza és vegyíti, gyakran játékosan experimentatív, saját fejlesztésű, a fotó és a sokszorosított grafika határterületeit súroló eljárásokra építve, nem ritkán fénykép alapú objekteteket és installációkat hozva létre.

A 3. Székelyföldi Grafikai Biennálé körül bővült a rendezvények palettája, hiszen a törzsanyag kiállítása mellett a Magma Kortárs Kiállítótérben megtekinthető volt Péter Ágnes, a 2. Grafikai Biennálé fődíjasának egyéni kiállítása, ugyanakkor a Lábasházban kiállításra kerültek az előző biennálék díjazott munkái is.

Vécsi Nagy Zoltán kifejtette, hogy a zsűri szerint: „Az összbenyomás az, hogy a minőség lényegesen javult az előző biennáléhoz képest. Ez azt jelenti, hogy jól működik a minőségi zsűri és a kiállításon vizontlátott munkák diktálnak az alkotóknak egy bizonyos színvonalat.” Hozzátette, ez szerinte azt jelzi, a biennálé jó irányba halad.

A 4. Grafikai Biennálé kiírása lényegesen változott az előző évekhez képest, hiszen megszűnt a korábban meghirdetett hagyományos és modern technikák külön csoportosítása, ez alkalommal az alkotások egyetlen kategóriába sorolódtak: a nyomtatott grafika kategóriájába. Még egy fontos szempont határozta meg ennek a kiírásnak a jellegét,

hiszen a zsűri tematikusan is választ várt a művészekről a kiírásban felvetett kérdésekre: Mi is a grafika? Sokszorosítási eljárás vagy összetett kommunikációs eszköz, sajátos képalkotási módozat vagy csupán illusztráció, dokumentum vagy életérzés-lenyomat?

Ez alkalommal a biennálé résztvevőinek a száma szinte kétszeresére emelkedett, első alkalommal jelentkeztek résztvevők az Egyesült Államokból, Argentínából, Tajvanból és Thaiföldről. Viszont ez volt az az év is, amikor a biennálé történetében hangsúlyosan megjelenik a lengyel grafikai iskola, hiszen a fődíj mellett a szakmai zsűri még két lengyel művész munkáját díjazta, mellettük pedig főként a magyar és román grafikai iskolák képviselői részesültek elismerésben. A biennálé fődíjasa: Kamil Kocurek lengyel művész, *Szoba 1.* című rézkarcával.

Kamil Kocurek a Katowicei Művészeti Akadémia Képzőművészeti Karán tanult. Az akadémia befejezése után a Gdanski Képzőművészeti Akadémia Grafika Karán kezdett el tanítani. Aktívan részt vesz művészeti eseményeken, grafikai szemléken Lengyelországban, és külföldön is. Több egyéni és csoportos kiállítása volt látható, alkotásával több mint 25 díjban részesült.

A biennálé törzsanyaga, a közel 250 alkotás Sepsiszentgyörgyön az Erdélyi Művészeti Központban és a Székely Nemzeti Múzeumban kerültek kiállításra. Ebben az évben a rendezvények palettája az előző évekhez képest még inkább bővült, hiszen a biennálé keretén belül, a hagyományokhoz híven, az elmúlt kiadás első helyezettjének, Szőke Erikának a *Terítsd ki a lepedőt!* című egyéni tárlata is látható volt a MAGMA Kortárs Művészeti Kiállítóterben, azonkívül pedig Ioan Horvath Bugnariu *LITHO* című egyéni kiállítására pedig a Lábasházban került sor. Ugyanekkor bemutatásra került Szepessy Béla *Nyomódúc és/vagy számítógép* című könyve, amelyben a szerző a digitális kép kialakulásának történetét és folyton változó lehetőségeit mutatja be.

Dr. Erőss István grafikusművész szerint fontos lépés volt az, hogy a kiírás nem tett különbséget a munkák között a művek létrehozási technikái alapján – így a beérkezett munkákat művészi tartalom szerint lehetett értékelni. „A digitális technika kanonizálásának vagyunk tanúi, 20-25 évvel korábban nem lehetett részt venni sehol digitális technikával létrehozott művekkel, aztán külön kategóriában szerepeltek, most pedig egyenrangúvá váltak a klasszikus úton létrehozott alkotásokkal.”

Az 5. Székelyföldi Grafikai Biennálé újabb változásokat hozott mind a szervezés, mind a beérkezett munkák terén. Ez alkalommal a biennálé kurátora Ferencz S. Apor képzőművész lett. Ferencz S. Apor több szakmai szervezetnek a tagja: többek között a Romániai Képzőművészek Szövetségének, a budapesti Caffart Képzőművészeti Egyesületnek és a MAMÚ Társaságnak, valamint szerkesztője a *Fórumtizenöt* nevű online képzőművészeti fórumnak. Szakmai elismerései között szerepel a *Communitas* Alapítvány alkotói ösztöndíja, a Budapest Galéria ösztöndíja, a Hollósy Simon-ösztöndíj, Barcsay-díj, a II. Székelyföldi Grafikai Biennálé különdíja (2012) és számos NKA alkotói támogatás.

A biennálé kiírásában újabb változások történtek, hiszen amellett, hogy az előző évhez hűen a műalkotások egyetlen kategóriába voltak csoportosítva, ez alkalommal jól meghatározott tematikája is volt a felhívásnak. Konkrétan a hagyományos és a digitális technikai megoldások közötti kölcsönhatások bemutatására összpontosított, arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen ponton és hogyan találkozik a pixel alapú kép a tradicionális grafikával, mindezek az átfedések milyen megjelenítési formákat eredményezhetnek, illetve milyen aktuális szellemi tartalmakat generálnak. Ezáltal utat engedett a merész, egyedi kísérletezéseknek, a határátlépéseknek. A grafikai szemle kiírása óta a székelyföldi művészek mellett legtöbbször Magyarországról, Romániából, Lengyelországból jelentkeztek, de érkeztek munkák Oroszországból, Szerbiából, Kínából és Indiából egyaránt. Ezek mellett az alkotások mellett különleges kolorittal tették érdekessé a válogatást a Bangladesből, Ghánából, Nepálból, Tajvanból vagy Vietnámból küldött munkák.

A sokszínűséghez a témaválasztás mellett hozzájárult a technikai kivitelezés gazdag palettája, a tradicionális technikák dialógusa az újakkal, amelyek érdekes és egyedi kísérleteket és kivitelezéseket szültek. Ennek értelmében nyilvánvalóvá vált az az igény a művészek részéről, hogy a számítógépes lehetőségeket átültessék képi, plasztikai kontextusba. Így az internet, a számítógép, a digitális világ által nyújtott új lehetőségek újabb lehetőségeket szültek, mivelhogy a művészek új szociális, esztétikai és kulturális dimenziók feltárását és kiaknázását valósíthatták meg általuk.

Az újrafelhasználás lehetősége új utakat nyitott mind a magán- és a lokális szféra határai megváltozásának a területén, mind a kommunikáció és a személyes élmények megosztásában. A kortárs képzőművé-

szet fogalmkörébe erőteljesen behatolt az új média, amely a grafika területén, ugyanakkor a biennálé anyagában is erőteljesen érezte hatását.

Ennek köszönhetően felerősödött a Távol-Kelet jelenléte, a Székelyföldi Grafikai Biennálénak valóban egy globális koloritot és színvonalat adva. A fődíjat Ling Jiu, kínai művész nyerte el.

Jing Liu egyetemi docens a Changsha Egyetem Sokszorosító Grafika Tanszékén, tagja a Kínai Művészek Egyesületének és a Hunani Művészek Egyesületén belül a Grafika és Vegyes Technikák Bizottságának, és igazgatóhelyettese a Changsha Művészek Egyesülete Grafikai Bizottságának. Jing munkái az elmúlt években elismerésben részesültek a kínai Guanlani Nemzetközi Grafikai Biennálén, az 5-ik Bangkok Nemzetközi Grafikai Triennálén, és az 5-ik Székelyföldi Grafikai Biennálén is. Munkáival rendszeresen vesz részt nemzetközi képzőművészeti kiállításokon, alkotásai számos múzeum és művészeti intézet gyűjteményében megtalálhatók.

Ebben az évben is bővült a rendezvények száma, sor került Siklodi Zsolt kiállítással egybekötött könyvbemutatójára, *Egy lezáratlan életmű dokumentumai* címmel, a sepsiszentgyörgyi Lábás Házban, ezáltal a Székelyföldi Grafikai Biennálé egykori kurátorának állítva emléket.

Eröss István szavait idézem: „Ahogy a kiállítást végignéztam, azon gondolkodtam, hogy mennyivel korábban meg kellett volna történnie, hogy teljes képet kapjunk a Zsolt munkásságáról. És arra a következtetésre jutottam, hogy valószínű, azért nem történt meg, mert amellet a rengeteg, szerteágazó szervezői munka mellett, amit ő végzett, nem maradt ideje a szakmai munkáinak a bemutatására. Itt látjuk ezt a kiállítást, és láthatjuk, hogy mennyire sokféle technikai megoldással kísérletezett, mennyire kísérletező volt a habitusa. Ennek megfelelően a szervezői tevékenysége is ennyire agilis, nyughatatlan, állandóan az új felé nyúló volt, így szimbiózisban volt ez a két tevékenység. Nem ismert megvalósíthatatlant. Az örök nyughatatlanság éltette őt az utolsó napig, és ez az, ami kötelez minket.”

A hagyományokhoz híven az előző biennálé fődíjasának, a lengyel grafikus, Kamil Kocurek *Játékok küzdőtere* című egyéni kiállításának megnyitójára került sor a sepsiszentgyörgyi Keresztes Házban.

2018-ban Csíkszereda is bekapcsolódott a Székelyföldi Grafikai Biennálé vérkörébe, hiszen egy kiállítás keretén belül megtekinthető

volt a *Lengyel grafika – Válogatás a 2. Bukaresti Nemzetközi Grafikai Biennálé 2016-os anyagából* című kiállítás anyaga. A megközelítőleg harminc műalkotást bemutató kiállítás a nagy tradíciókkal és meghatározó karakterrel rendelkező hagyományos lengyel grafika egy kis szegmensébe próbált betekintést nyújtani. A rendezvény a Bukaresti Nemzetközi Grafikai Biennálé és a Sepsiszentgyörgyi Székelyföldi Grafikai Biennálé szakmai együttműködésének első lépéseként jöhetett létre. A két biennálé közös találkozási pontját a mindkét eseményen jól érzékelhető, markáns lengyel jelenlét határozta meg.

A 294 beválogatott alkotásból álló törzsanyag a sepsiszentgyörgyi Erdélyi Művészeti Központban volt kiállítva. A Székely Mikó Kollégium konferenciatermében további, szintén a kiállítás részét képező alkotások voltak megtekinthetők.

A Székelyföldi Grafikai Biennálé 2020-ban ünnepelte megalapításának 10 éves évfordulóját. Ez a kiadás kiváló alkalmat kínált a múlt összegzésére, témaköre a kísérletezés, a határok átlépése, az esztétikai normák újraértelmezése vagy a korábbi hierarchiák lebontása köré csoportosult. Ferencz S. Apor, a biennálé kurátora így fogalmazott: „A G6 arra vár válaszokat, hogy a különböző nemzetiségű és kultúrkörhöz tartozó alkotók miként reagálnak a saját környezetük vagy a nagyvilág által feltett kérdésekre a kortárs művészet nyelvén. Milyen válaszokat adnak globalizációs, politikai, gazdasági és egyéb társadalmi kérdésekre? Miként jelenítik meg közvetlen környezetük vagy saját személyes létük problémáit művészetükben, a kortárs művészi grafika nyelvén miként érvényesülhet hagyomány és abszolút megújulás.”

Azonkívül, hogy az évforduló öröme adott okot, a pandémia újfajta kihívásokkal is szembesítette a szervezőket, ezáltal paradigmaváltást, új szervezési stratégiákat követelt magának. Öröme adott okot, mert ez alatt a tíz év alatt a Székelyföldi Grafikai Biennálé bebizonyította, hogy egy sikeres, európai színvonalú rendezvénné nőtte ki magát, hírneve, színvonala egyre inkább felfelé ível, kiállva a kezdők tűzpróbáját és ezentúl már felnőtt, érett rendezvényként tekinthetünk rá.

A G6 kiírása elsősorban összegző jellegű, igyekezett reflektálni az elmúlt tíz évre, de egyben mondhatni profetikus is, hiszen szinte megelőlegezte a 2020. év kaotizmusát. *A káosz struktúrája* címet viselte, amelynek megszületése pillanatában még nem tudták a szervezők, hogy milyen káoszt hoz a 2020-as év. Habár már a 4. Grafikai Biennálé

kiírásától kezdődően a technikai kivitelezés mellett a művészi tartalom is hangsúlyossá válik, az idei kiírás explicit módon a határok átjárására, ledöntésére szólítja fel a művészeket. Ez az az év, amikor a kiírás a hagyományos és kísérleti grafikai munkákat nemcsak külön pályázati kategóriákként, hanem egymással dialógust képező, egymást kölcsönösen építő egységként hirdette meg. A szervezők tudatában vannak annak, hogy az anyag sokszínűségében mutatkozik meg az a globális találkozás, amely összeköti a földrészeket, kultúrákat, félelmeket és problematikákat. Így a kortárs művészi grafika nyelve teszi lehetővé a dialógust a globális tér és idő fragmentumai között. Ez az a nyelvezet, amely által centrum és periféria, személyes és köztér határai feloldódnak és szubjektív, alternatív világszemléleteink párbeszédbe lép(het)nek egymással.

Az idén 2100 pályamunka érkezett be 65 ország 868 alkotójától. A szakmai zsűri 301 alkotást válogatott be a biennálé törzsanyagába, a fődíjat Mettrai Pongchomporn thaiföldi művész nyerte el a *Rendünk* 3. és 5., valamint a *Másak vagyunk* 2. című alkotásaival.

„A 2020-as Székelyföldi Grafikai Biennálé anyagának áttanulmányozása során helyzetképet kaphatunk a kortárs grafika nemzetközi állapotáról. A beérkezett munkákból jól kirajzolódik, hogy a globalizálódó, uniformizálódó világunk keltette bizonytalanság és egzisztenciális félelmek foglalkoztatják jellemzően a földrajzi és kulturális tekintetben nagyon különböző területekről jelentkező alkotókat. A biennáléra tradicionálisan nagyszámban jelentkező »grafikai nagyhatalmak« – Lengyelország, Kína – képviselői mellett ez évben olyan országok is hangsúlyosan vannak jelen, mint India vagy Thaiföld, ahol a kortárs grafikának nem volt különösebb súlya a képzőművészetben belül, alig volt mérhető nemzetközi mércével. Ez a trend is jelzi, hogy a képgrafika globálisan újból egy virulens műfaja a vizuális művészetnek, ami optimizmusra ad okot.» – fejtette ki a biennálé szakmai stábjának és zsűrijének tagja, dr. Erőss István.

Az idén a Székelyföldi Grafikai Biennálé virtuális térbe „költözött: virtuális kiállításmegnyitóra, díjkiosztóra és tárlatvezetésre került sor, ráhangolódva, megoldást találva a kor (remélhetőleg csak a 2020-as év) koloritjára, ezúttal is bizonyítva, hogy eszmeileg, szellemileg és technikailag helyt tud állni egy globális színvonalnak és követelménynek megfelelően.

A művészet ismét bebizonyította, hogy a gondolkodás kaotikusságából születik a kreativitás, a káosz a határok átlépése, a posztmodern állapot egyik mérföldköve, talán a jövő társadalmának normális állapota. Talán ennek elfogadása vezet a normalitáshoz.

Azt gondolom, hogy a művészet teremtő ereje a káosz adta kihívások új lehetőségeit a jövőben is gyümölcsöztetni fogja. Erre kiváló példa a Székelyföldi Grafikai Biennálé története és alkalmazkodóképessége, amely az elmúlt tíz évben a szervezők és a kurátorok professzionalizmusa és bátorsága nélkül nem jöhetett volna létre.

*Liu Fu: Elveszett paradicsom sorozat VI.
(Kína, 2018, rézkarc, 60 x 80 cm)
Nagy Pál-díj*

Füzi Péter

GENERÁCIÓS REGÉNY
GENERÁCIÓ NÉLKÜL

Nyerges Gábor Ádám új regénye¹ nem egy rendes regény. Ezalatt természetesen nem azt kell érteni, hogy amolyan posztmodern gegként a kötet annyira szét van írva, hogy az elejét, a végét és a közepét keresve se találjuk meg benne, ezek – egy igencsak klasszikus narratíva mellett – mind a helyükön vannak. Ám ahogy azt Márton László is hangsúlyozza a kötet hátlapján, ez egy „nevelődési regény, amelyben a nevelők nem játszanak lényeges szerepet”, az összes klasszikus elképzelés ilyen módon fordul ki a szöveg olvasása során: hiába van főhősünk, mikor alakja csak összefogó kapocsként viselkedik a szövegben, hiába a generációs regényekre jellemző felállás, amikor az olvasó folyton az egységessé váló kategorizálás lehetetlenségével találkozik, és hiába a főhős ironikus-cinikus modora, mikor ő is pontosan érzi ennek puszta póz-létét, és sokkal inkább a póz levedléséért küzd, semmint annak megtartásáért.

A *Mire ez a nap véget ér* látszólag nem árul zsákbamacskát: felütésében egy újdonsült gimnazista osztály jelenik meg, ennek minden – főként a tanárok által közvetített – kötelező giccsével. A magyar iskolaregények önkéntelenül is a *Tanár úr, kérem* és a *Légy jó mindhalálig* között foglalnak helyett, ez a regény inkább az előbbihez áll közelebb, legalábbis annak hagyományaira erősebben reflektál, különösen *A világ rövid története* című fejezetben, amely fejezet címét is a nevetnivalóan rossz dolgozatokból összeállított történettől kölcsönözte. A regény nem is ígér itt többet, mint hogy ennek az osztálynak a kalandjait követhetjük végig, ám az osztály tagjaiból mégsem olvad össze az iskolaregények klasszikus osztályközössége, miközben tagadhatatlanul hatottak egymásra, mégis ez sokkal inkább csak egyfajta sűrűlódás, az időről időre megjelenő jövőbeni szólamok épp ennek a hatásnak az átmeneti jellegét hangsúlyozzák.

Ennek következtében a regény szerkezete is szétesik, ám szerencsére elkerüli a magyar irodalom szerencsétlenül túlterhelt toposzát, a

1 Nyerges Gábor Ádám: *Mire ez a nap véget ér*. Budapest, 2020, Prae Kiadó.

novellafűzér megnevezést; amennyiben a novellafűzér szerkezete lazább a regényénél, és egy kis nyomásra regénnyé állna össze, akkor ezt a könyvet túl nagy nyomás alá helyezték, és szétesett: az időszakosan egymás mellett futó történetek egyre erőteljesebben szétrebbenek.

Épp ezért nem tud generációs regénnyé válni a könyv, ám ez nem kudarc. Ennek a hiábavalóságára maga is reflektál, hisz a szereplői végig tudatában vannak annak, hogy hiába törekednek arra, hogy ténylegesen emblemikus alakok legyenek, részben az őket körbevevő közepszerűség („Nem az, hogy nem voltak igazán helyes fiúk az osztályban. Hanem az, hogy ha lettek volna, akkor sem lettek volna Dawsonok, egyik sem, sohasem, sehogyan.” [191.], vagy hiába járnak a *Világlegjobb* gimnáziumába), részben saját maguk miatt is képtelenek megvalósítani a bennük lakozó teljes potenciált. Másrészt pedig az is folyamatosan hangsúlyozódik, hogy a szereplők nem képviselői a generációjuknak, hiába élnek át tipikus élményeket, hiába tűnnek tipikus személyiségeknek, sokkal inkább tisztában vannak az egyéneket elválasztó különbségekkel, hogy képesek legyenek igazi generációs élményeket megfogalmazni.

A főszereplő, Sziránó sem tud ezekből az okokból valódi főszereplőként működni. Alakja már ismerős Nyerges korábbi regényéből, ám míg a *Sziránó szimfóniái* esetében már a címben is jelzett központi szerepet képes betölteni, itt sokszor ugyanolyan sodródó szereplő csak a háttérben, mint az osztálytársai többsége, miközben a folyton változó főszólam elbeszélője viszi előre a cselekményt. Alakját egyedül a fejezetek végén előkerülő dőlt betűs reflektív részek emelik ki, melyek alapján, akárcsak az előző regény esetében, a szerző álneves alteregójára ismehetünk benne.

Épp ezekkel lép túl az előző regényén a szerző. Míg ott a folyamatos cinikus-ironikus hangnem, mely verseiben is előtérben van, itt elveszíti ironikus felhangját,² és a cinizmus is sokkal kevésbé tűnik öncélúnak, mint azt megszokhattuk, voltaképpen a korábban részletezett valamivé válni nem tudásból fakadó elégedetlenség alakul át itt cinikus hangszúllyá.³ Az irónia – a posztmodern elmúlta kapcsán mostanában

2 Smid Róbert: A vissza(nem)térő Sziránó. *Élet és Irodalom*, 2020. október. 22.

3 Selyem Zsuzsa: „Az igazság megszabadít. De csak miután végzett veled.” *A szem*, 2019. március 22. <https://aszem.info/2019/03/az-igazsag-megszabadit-de-csak-miutan-vegzett-veled/>

egyébként is meglepően sokat emlegetett – eszköze nélkül a cinizmus azonban nem mindig képes kellő mélységgel megjeleníteni több szereplő nézőpontját. Épp ezért tudnak a regény legerősebb részeivé válni azok a fejezetek, ahol egy másik szereplőt követünk, hiszen itt mutatkozik meg, hogy ez általános tapasztal, ám a rá adott (nyelvi és narratív) válaszok már jóval szélesebb skálán mozognak.

A valamivé válni nem tudás épp általános voltából fakadóan nem valamiféle kudarcélményként fogalmazódik meg, sokkal inkább összekötő tapasztalatként jelenik meg, a valódi tragédia épp ott történik meg, ahol az eredményeiket a szereplők valamiféle haladásként képesek elkönyvelni, mint ahogy azt Görcsegér és Holman Panka alakjában meg is jeleníti a regény. A velük foglalkozó fejezetek, *Az allegorikus súlymérték fizikájának* második fele, valamint a *Nincs karácsony*, különösen ez utóbbi, a regény kimagasló pontjai. Míg Görcsegér (valódi neve Takács Katalin, ám mivel ez a becenév képszerűségében is kitűnik egy ragadvány- és gúnynevekben gazdag szövegből, így nehéz rá bárhogy máshogy is gondolni) éltanuló, és az ezzel járó szociális kirekesztettségről pedig nem vesz tudomást, addig Panka összejön a mindenki által vágyott rosszfűúval. Ez a két eredmény azonban mindkét esetben tragédiaként fogalmazódik meg, a Görcsegérré nehezedő nyomást csak a saját magának okozott fájdalommal tudja valamelyest oldani, előbb vagdosással, később hajtépéssel, ám egyik tevékenységbe sem tud felszabadító módon belemenekülni, a fájdalmat saját magának precízen adagolja, hogy elviselhetővé tegye a görcseit: „Mert hogy avatatlan, külső szemlélő számára Görcsegér élete ugyan lehet, hogy maga a földi pokol volt, de ez valóban súlyos tévedés. Oda ekkoriban inkább már csak visszavágyott, reménytelenül és engesztelhetetlenül – és persze szigorúan csak tanulás után.” (129.) A regény érvelésmódjának felépítése, azaz az, hogy először mindig az okozatot jeleníti meg, majd folyamatos visszautalások révén jut el a tényleges okig, tesz arról, hogy az önbántalmazó stréber kliséjén túl is élettel teljen meg ez a figura.

Ugyanez a logika érvényesül az öngyilkosságba merülő Panka esetének felderítésében is. Egy volt osztálytárs próbál a régi történetből szociológiai tanulmányt formálni, amely megírására képtelen, miközben a közben komoly költővé érett Sziránó is csak versben képes erről beszélni. A rendőrségi aktákból és hozzátartozók, ismerősök interjúiból

összekészített iratköteg hiába lesz egyre vaskosabb, az öngyilkosság ténye nem lesz jobban megragadható, még az olyan szerencsés véletleneknek köszönhetően sem, amelyek révén bepillantást nyerhet a megfelelő kapcsolatokkal rendelkező szülők által eltemetett rendőrségi bejelentésekbe is.

Holman Panka tragédiája éppen abban rejlik, hogy sikeresen vált valakivé, ám nem azzá, amit környezete el tudott volna fogadni. A fizikailag is hangsúlyozottan beteljesedett szerelmét sem az osztálytársai, sem a családja előtt nem meri felvállalni, amely végül arra kényszeríti, hogy a folyamatos titkolózást szerepjátékokkal váltsa le, a családja számára elfogadhatatlan barátja helyett egy elfogadhatóbb álbarátot mutat csak be. Végső soron a két élet annyira szétválik, hogy az öngyilkossága után hátrahagyott levelénél sem tudja eldönteni, hogy a valódi nevén, vagy az időközben kitalált „indiánneven”, Lassú Vízként írja alá, a vázlatok az előbbiként, míg a tényleges levelet már az utóbbiként írja alá, mindkét esetben áthúzva a másikat.

A két tragédiával szemben hangsúlyosan jelenik meg a *Valami bárgyú kedvesség* című fejezet központi alakja, Kuka, aki olyan szinten nem rendelkezik célokkal, hogy saját magának lenni is tanulnia kell: „neki most így jobb belül, ezért a minimum, hogy ő meg mosolyog, részletesebben hálálkodik a Köszönöm-nél, meg miegyéb, amit ilyenkor az emberek szoktak, csak hát ez azt jelenti, hogy nyitott szemmel, éberem kell járkálni a világban, nehogy egyszer pont ne vegye észre azt a kurva nagy örömet, amit épp szereztek neki, ő meg ne adj’ isten elfelejtse megfelelően mímelni, amit valójában ténylegesen érez is belül.” (238.) Az önmagunk mint egy tanulható szerep problémája több síkon is megjelenik ebben a fejezetben, elég ha a Kuka számára az ideális nőt megjelenítő Gwyneth Paltrow-ot említjük, aki a Szerelmes Shakerspeare-beli szerepében jelenik meg, akinek alakja természetesen vonja maga után annak az egész problematikáját is, hogy hol kezdődik, vagyis pontosabban hol végződik a színészkedés az életben.

A valakivé válni nem tudás ugyanis csak akkor fogalmazódik meg problémaként, ha egyáltalán megvan a törekvés arra, hogy valakivé válni kell. Ez jelenik meg az osztályközösség tagjai által folyamatosan játszott szerepjátékokban, valamint a vég nélküli és kifogyhatatlan becenevekben is, melyek nemcsak a közösség befogadó gesztusaként

jelennek meg (Sziránó saját magának adja a nevét), hanem sokkal inkább szerepróbálgatásként.

A szerepróbálgatás azonban nem azonos a szerepzavarral, ahogy azt az egyetlen hangsúlyos tanár, az igencsak ellentmondásos és ellenszenves Szurkó, a történelemtanár példája is bizonyítja. Az erőteljesen hangsúlyozott, egészen az antiszemitizmusig terjedő szélsőjobboldali nézeteivel, valamint a pedofil hajlamainak hangsúlyozása miatt nehéz eldönteni, hogy paródiának, vagy pedig egy direkt megütőközést keltő görbe tükörnek van-e írva ez a szereplő, mégpedig olyan görbe tükörnek, amelyben nem az olvasó, hanem a diákok ismerhetnek magukra. Különösen Sziránó, hisz még az ő esetében csak póz a már eleve bukott költőként való pózolás, addig a történelemtanár énekesi karrierjéről csak ő nem tudja, hogy megragadt a lokalitásnak azon a szintjén, amiből már sose fog kitörni, és még mindig büszkén hivatkozik tanári pályájára, mint felállásra: „Énekes vagyok és gimnáziumi tanár.” (23.) Ugyanakkor nemcsak a művészeti tevékenysége miatt állítható szembe a regény állítólagos főhősével, hanem amiatt is, hogy generációjából (az ún. „felnőttek” közül) egyedül vele foglalkozik hosszabban a könyv.

Időről időre ugyan feltűnnek a háttérben szülők és más tanárok is, ám ők nem tudnak szervesen kapcsolódni a diákok világához, a felnőttek által kialakított értékrend vagy az általuk elfoglalt társadalmi pozíció nem jelent semmit a gyerekek számára, ezért a felnőttek gyakorlatilag szatelitként lebegnek csak a gyermekeik körül, ám sem egymáshoz, sem a többi gyerekhez nem kapcsolódnak. A történelemtanár azzal, hogy aktívan törekszik arra, hogy jelen legyen ebben a környezetben, gyakorlatilag saját bukásélményét írja csak alá.

Így válik – visszautalva a korábban már említett Márton László-ajánlásra – nevelők nélküli nevelési regénnyé a *Mire ez a nap véget ér*. A neveltek nemcsak, hogy saját magukat nevelik, de erre rá is ébrednek, legalábbis a „nevelődésük” végére érve. Nehéz ugyanis a regényt záró bolondballagási jelenetet másképp olvasni, mint a könyv egészének egyfajta belső értelmezéseként, legfeljebb a regény mise-en-abyme-jaként. „A szokványos azonban [...] az lett, hogy a végzősök bejönnek mindenféle hülye ruhákban, ennek-annak sminkelve meg öltözve, [...] aztán ordítva ugrabugrálnak két-három percig” – így nézne ki a klasszikus recept, amit érdemes követni, az elvárt. Ezzel szemben

áll Sziráno elképzelése: „Na, szóval bemennek, [...] mindenki várja a majomkodást. De ők csak állnak.” [322], amely terv ugyan végül nem valósul meg, ám ebben a folyamatosan elhalasztott passzivitásban is benne van az a tanácstalanság, amely a csak saját magára támaszkodó generáció sajátja.

És kétség nélkül benne van a szerző önútkeresése is. Ahogy azt már fentebb hangsúlyoztam, a *Mire ez a nap véget ér* az azonos főszereplő ellenére sem tűnik fel a *Sziránó szinfóniái* folytatásának, a hangnem hangsúlyos eltolódása révén, ám ez éppen előnyére vált ennek a regénynek. Még ha a megszokott helyett nem is valami radikálisan új történik, a szerző szerencsére szereplőjével ellentétben érzi, hogy a passzivitás helyett merre kell mozdulnia, miközben talán épp ez a regény legnagyobb vesztese is. Kell-e egy generációs regény egy olyan generációnak, melynek önértelmezése már nem egységes tapasztalatok alapján képződik, mely teljesen széttöredezett, vagy pedig elfogadhatjuk a szövegben is közvetített tapasztalatot, hogy a művészet a tudatos munka számára hozzá nem férhető élmények megragadására is képes, vagy pedig minden – az előző nemzedékekkel szemben történő – öndefiníciós kísérlet pusztá passzivitásra van ítélve?

Szén András: *Bunyó* (Románia, 2020, digitális nyomtatás, 60 x 40 cm)
Partium-díj a Partiumi Keresztény Egyetem részéről

Szár az Miklós György GERZSON VALLOMÁSA

Sosem értettem, miért fanyalognak némely írók, ha a riporter vagy az olvasó arról faggatná őket, hogy önéletrajzi ihletésű-e a munkájuk. Hiszen valljuk be, az írók többségét is a fene eszi a kíváncsiságtól, hogy vajon a másik író – barát vagy ellenség, kortárs vagy klasszikus, az mindegy – a saját életét tárja-e a világ elé, vagy a környezetét fosztogatja, a teremtő fantáziáját működteti-e, vagy „egyszerűen” a valóságot ragadja meg. Simó Márton új regényét¹ olvasva újra és újra azon kapom magam, hogy azt találgatom, Gerzson, a főhős vajon ő maga-e, vagy csak olyan, vagy nem is olyan, de mégis ő, esetleg olyan, és mégsem ő az.

Tudom, hogy mindegy. Tudom, hogy nem szabadna ezzel törődnöm, hiszen a mű nem ettől jó vagy rossz. És mégis érdekel. Mindennél jobban érdekel. Elmondom, miért.

Szerzője elárulja nekünk, olvasóknak, hogy művét 117 nap alatt, vagyis röpke négy hónap alatt írta. A keret, amibe szövegét belefoglalja, egy kétágyas kórházi kórterem október eleji késő délutánja és másnap hajnala. A mű hőse nehéz műtét után éledezik, és a feltámadás néhány órája alatt, hogy néhány elkoptatott fordulattal éljek, mérleget von, átfut a fejében egész addigi élete. A mű tehát drámai összegzés. És engem nagyon érdekel, hogy igaz-e, amit érzek, hogy a szavak, a sorok, a szöveg úgy szakadt fel, mint üveg száján a felhabzó pezsgő, vagy mint egy hosszú ideje elfojtott, keserves panasz. Ez megmagyarázhatná azokat az egyenetlenségeket, üresjáratokat is, amik a szöveg egészét jellemzik, és amikről most több szót nem ejtek, nem azért, mert szelíd volnék, vagy mert az előző mondat tükrében megbocsájtom őket, hanem azért, mert más érdekel, mert ez a szöveg olyan erényekkel rendelkezik, melyek akár azt is hihetővé teszik, hogy szerző és szerkesztő tudatosan hagyta benne mindazokat, amiket hibáknak vélek.

Regénynek neveztem a könyvet, mert az. Regényként olvastam és úgy is gondolok rá, holott a szerző sok mindent tesz azért, hogy

1 Simó Márton: *Gerzson szép délutánja*. Székelyudvarhely, 2020, Élő Székelyföld Műhely.

eltávolítsa magától, a testi közelségen kívülre lökdösse olvasóját. Szemérmes vallomás ez, kérdezem magamtól olvasás közben újra meg újra, görcsös és távolságtartó igyekezet az őszinteségre, ami sehogy sem sikerül igazán, sehogy sem teljesedik ki egészében? Végül leteszem a fegyvert, elfogadom, hogy olyan vallomás ez, amilyen, úgy őszinte, ahogy őszintének lenni képes, ezzel elismerem, hogy eljut oda, ahová keveseknek sikerül: megmutatja élő valójában a vallomástevőt. Mert áradozva és akadozva, olykor ontva, máskor keresgélve a szavakat, szégyenlősen vagy suta rátartisággal, de a szerző kimondja, amit akar. Elmeséli, kiontja magából, megérteti olvasójával, de nem!, inkább *elhiteti* olvasójával a drámáját.

Simó Márton könyve regény, akkor is, ha lábjegyzetelve van, akkor is, ha a lábjegyzetek olykor fölöslegesnek tűnnek, akkor is, ha sűrűn tesz történelmi és kultúrhistoriái, szociográfiai vagy településtörténelmi kitérőket. E mögött a megállapítás mögött nincs engedékenység, barátság, elnéző és megbocsátó szeretet. Simó Márton regényének ezek a látszólagos kitérők talán a legfontosabb matériái, múlt-múlt századi kifejezéssel élve: gyúanyagai. Itt otthon van, megkönnyebbül, ezekben a történeten belüli történetekben olyan felszabadultan mesél, ahogy a legnagyobb mesélők. És mégsem ez a legfontosabb. (Dehogynem! De mennyire, hogy igen!) Hanem az, hogy ezekben mondja el a drámáját.

Ó-romániai kirándulás, kis budapesti várostörténet, moldvai csángó kalandozás, rövid kocsmakalauz (benne nyomatékkal a Tilos az Á), judaisztika, pásztorkodás, foci, közelképek a román kommunista-nacionalista diktatúra (szó szerint is) legsötétebb éveiből, a Kárpát-medence településein található Kossuth, Rákóczi és Petőfi utcák, zene (Omega, Illés, Led Zeppelin, István a király), kocsmahősök és kocsmai történetek, olvasmányok, bozgorok és tranzit utazók, Nyugatra menekülők, Biblia és sörgyártás, hungarus-tudat... Mind-mind ürügy. Az olvasó tudja, érzi, hogy öt, tíz, száz másik kitérő, másik oldalvágány, másik történet éppúgy megfelelne, hiszen mindegyik egy irányba tartana, ugyanoda mutatna.

Hová?

Nem könnyű leírni, pedig nem kerülhetjük ki. A közös tragédiára. A székelység, az erdélyi magyarság, a magyarság drámájára. Ami Gerzson drámája is. Meg Simó Mártoné, és az enyém is. Másként, hiszen én anyaországiként, ők ketten pedig romániai magyarként,

székelyként élik ugyanazt. Ugyanazt, és mégsem. Ebbe most ne vesszünk bele. Ne a különbségre, hanem az azonosságra összpontosítsunk. Arra, amit mi *ittthon* tapasztalunk, ők meg *otthon*. És amit – sokszor leírtam már, most mégis megteszem újra, mert nem tudok találóbbat – Mircea Eliade a történelem terrorjának nevez. Nagyon sok minden beleférne ebbe, de most, a századik évfordulón gondoljunk csak egyre: Trianonra.

A *Gerzson szép délutánja* című regény Trianonról szól.

Minden más ebbe (az állapotba? életérzésbe? történelmi helyzetbe? nyomorunkba?) ágyazódik bele. A Gerzson személyiségében rejlik drámák: a társkeresés, a nő, az asszony utáni vágyakozás, az emberi és alkotói kiteljesedés megvalósíthatatlannak tűnő álma, a haza- és otthonkeresés sziszifuszi küzdelme. És ami a mű keretét adja, ami végképp nem a székely és magyar ember drámája, hanem az emberé: harca a betegséggel, az elmúlással.

Gerzson olyan földön él – és meg is vallja szerelmét a föld iránt, amit sosem hagyja el –, olyan hazában, melyen a beköltöző idegenek idegen templomokat építenek, ezzel is megjelölve „az ősi földet, ahol ugyan még nem rendelkeznek sírhellyel, de jövőképpel annál inkább”. A könyv vége felé azt mondja, hogy 1840. január 1. és 1914. július 1. közt szeretett volna élni. „Egyszer majd megmondom, hogy miért”, mondja, de végül nem mondja meg. Nyilván melléfogok, mégis tippelek (anélkül, hogy lexikonokban és történelmi kronológiákban kutakodnék): a két haza uniójának felvetése, és még nem tört ki az első világháború.

Gerzson elárulja, hogy valaha megfogadta, nem hal meg addig, míg el nem mondhatja magáról, hogy Székelyföld összes településének földjét tapodta a lába. És a borús, sokszor fájdalmas összkép ellenére – a könyv befejező oldalai szerint – minden esélye meg is van erre, hiszen túlvan a műtéten, az életkedve is visszatér, úgy tűnik, a keresett igazi társat, a neki teremtett asszonyt – a könyvben gondosan kerül a szót, leírom hát helyette én: a szerelmet – is megtalálta.

Gerzson életének szép délutánja nem fordul alkonyba, még csak most kezdődik, amikor „az ősz Napja szép lassan, ritkán látható bőséggel, búsan aranyozott fénnel támad fel a Hargita fölött”.

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalu
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
B. Tomos Hajnal - Négyfalu
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda
Czikó László - Búzásbesenyő

- Czipa István – Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csávossy György – Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseh András – Csíkszereda
Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
Csiki Zoltán – Parajd
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Gyula – Kolozsvár
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Balázs – Csíkszereda
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Dénes László – Nagyvárad
Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
Diénes Gábor – Nagybánya
Dobos Sándor – Nagyvárad
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Duma András – Klézse
Egyed Emese – Kolozsvár
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár
Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászontalitz
Erdei Márk – Gálospetri
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Fekete István – Csíkszereda
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
Fodor György – Székelyudvarhely
Fodor Levente – Csíkszögöd
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás – Majlát
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gáll Levente – Csíkmadaras
Gálfalvi György – Marosvásárhely
Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós

- Gáspár Sándor - Marosvásárhely
 Gazda Árpád - Magyarfenes
 Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely
 Gergely Borbála - Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csíkcsicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegedűs Enikő - Csíkszereda
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertza Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Imre Jolán - Csíkszereda
 Incze Szabó László - Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 Jankó András - Arad
 János Ágnes - Csíkszereda
 János Julianna - Csíkszereda
 János Bertalan - Csíkszereda
 János Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágysomlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármashalu
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
 Kánya József - Csíkszereda
 Kassay Vilmos - Csíkszereda
 Katona Lajos - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplek
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király László és Edit - Nagyenyed
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd - Marosvásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konzsa Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Kopacz Péter - Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert - Bukarest
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroska - Márafalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köblös Attila - Kézdivásárhely
 Köllő Éva - Borszék
 Köllő Félix - Csíkszereda
 Kőszegi Enikő - Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor - Csíkszereda

- Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
 remete
 Laczkó Szentmiklósi Endre –
 Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdi-
 vásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Luka Klára – Sepsikőröspatak
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Mașteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székely-
 udvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethó Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (5 darab egyéves előfizetés)

- Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Sepródi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárad
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Szabó Sándor – Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szócs István – Szentegyháza
 Szócs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete

Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Útő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiabisa
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége

Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva

- Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászón
 Községi Könyvtár – Kézdiopolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Oszdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csik-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csikszereda
 Németh Géza Egyesület – Csikszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csikszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csikszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége Erdővidéki Szervezete –
 Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
 – Csikszentlélek
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
 szentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csikszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsí-
 szentgyörgy

- Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
 Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Benke Éva – Paks
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr

- Hayek Ibolya - Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese - Budapest
 Ilia Mihály - Szeged
 Iancu Laura - Velence
 Jámbor Zoltánné - Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
 Kántor József - Baja
 Kádár Tibor - Veszprém
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Kiss Éva - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kollár Albin - Dunakeszi
 Kósa Lajos - Debrecen
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császár
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kőfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Kuti József - Tura
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Károly - Hőgyész
 Márton Lajos - Budapest
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Miskolc
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Levente - Szigetmonostor
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyszücs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Szokolczay Lajos - Budapest
 Száraz Miklós György - Budapest

- Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbecske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

- Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg

- Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

- Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Dr. Line Gábor György – Florida
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

- Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonen - Jyväskylä

Franciaország

Buna István - Antony

Dènes-Pichot Hanga - Chécy

Langrand-Escure Tünde - St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Neshor

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaál Julianna - Aalen

Haáz Katalin - Braunschweig

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szabó Kristóf Imre - Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svédország

Antal Imre - Ljungby

Csata Attila - Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga - Vällingby

Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggyozdöz Gimnázium
és Kollégium - Zenta

Fekete J. József - Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola - Magyarkanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggyozdöz
Nyelvi Gimnázium - Szabadka

Nagybecskerek Gimnázium -
Nagybecskerek

Rancz Károly - Pancsova

Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom

Kiss Mónika - Órös

Pallér Péter - Komárom

Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma

Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László - Mezövári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor: <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.